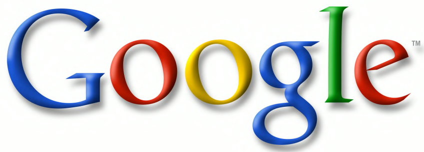

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

Vydává Musejní spolek v Brně.

REDAKCE:
Dr. Frant. Dvorský a Dr. Frant. Kameníček, hlavní redaktoři. — Odborní redaktoři: Josef Hladík, Fr. J. Rypáček, Tom. Šílený, Dr. Fr. Šujan.

II.
MÍSTOPIS MORAVY.

Díl VI. místopisu.

ZNOJEMSKÝ KRAJ.

Rediguje Dr. Fr. Dvorský.

VRANOVSKÝ OKRES.

Čís. 70.

V BRNĚ 1906.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem Moravské akciové knihtiskárny.

15

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

II. Místopis.

VRANOVSKÝ OKRES.

Napsal

Frant. Václ. Peřinka.

Za vydání odpovídá Dr. František Dvorský.

Cena K 3·60.

V BRNĚ 1906.

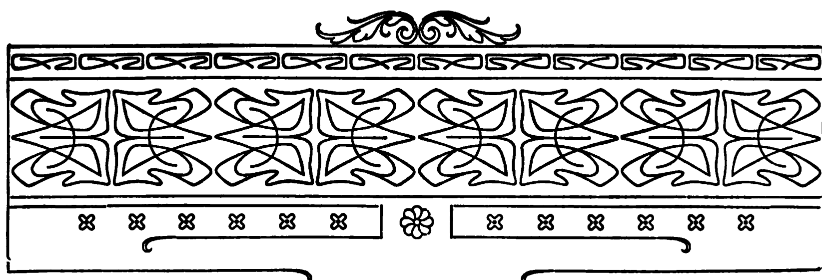
Nákladem Musejního spolku. — Tiskem Moravské akciové knihtiskárny.

Předmluva.

Jen kdo zná překážky, za jakých rodí se vědecké dílo na moravském venkově, uzná, kolik práce a námahy bylo potřebí, než napsal jsem místopis svého rodného kraje (okr. hejtmanství Znojemského), jejž tímto třetím svazkem dokončuji. Také jen tyto překážky a ony, o nichž zmínil jsem se v předmluvách k okresům Znojemskému a Jaroslavskému, jsou vinny chybami a omyly, jichž zajisté ani tato moje kniha není prosta. Než buď již jakkoli! Posílám nové dílo do světa, ježto bych v horském zákoutí, kam mne život usadil, lepším je neučinil, i kdybych sebe déle s vydáním jeho otálel. Vdp. farář-auditor Jan Komzák a p. nadučitel Jan Domínek, oba v Bítově, mají velikou zásluhu, že kniha může býti vydána tak záhy a jaká je. Radou, opravami i doplňky přispěli mi oba nemálo, zač náleží jim můj nejupřímnější dík. Ředitel měšťanské školy ve Val. Kloboucích, pan Frant. Krist, má o knihu tytéž zásluhy, jako o dřívější moje spisy; i jemu dík. Se vzácnou ochotou a obětavostí přepsala celý rukopis pro tiskařský lis a korektury četla učitelka v Lačnově, slečna Anna Vrtalová, jíž nemohu býti ani dosti vděčen. Děkuji také akad. malíři Rom. Havelkovi za krásné obrázky z Bítova, vdp. Janu Komzákovi, faráři, a Janu Nikodémovi, řediteli velkostatku v Bítově, za dary musejnímu spolku po 20 K na vydání knihy, a všem těm, kteří kdy byli mi pomocni.

Ve Val. Kloboucích 23. února 1906.

Frant. Vácsl. Peřinka.

I. Všeobecný pohled.

1. Přehled zeměpisný a přírodovědecký.

Poloha.

kres Vranovský je částí okresního hejtmanství Znojemského, k němuž náležejí ještě soudní okresy Znojemský a Jaroslavský. Rozkládá se mezi 33° 22' a 33° 36' vých. délky a 48° 49' a 48° 59' sev. šířky. Městečko Vranov samo leží na 48° 53' sev. šířky a na 33° 28' vých. délky. Nejzápadnější osadou jsou Vysočany, nejsevernější Zblovice, nejjižnější Nová Ves u Lukova, nejvýchodnější Mlíčovice.

Krajina svažuje se od severozápadu k jihovýchodu, jak naznačuje správně již tok řeky Dyje.

Okres hraničí na západě s okresem Jemnickým, na severu s Moravsko-Budějovským, na východě se Znojemským a na jihu s Dolními Rakousy, a to s okresem Jerušským v hejtmanství Rožském (Rohy—Horn) a Reckým v hejtmanství Hornohollabrunském.

V okrese jest 28 osad, z nichž obcí politických je 23 a 5 kolonií. Kolonie jsou: Nový dvůr a Šreflová u Chvalatic, Bachörtl u Frajštejna, Neudorf (Nová Ves) u Lukova, Šumvald u Štítar. Dříve patřily k okresu Vranovskému také Chrlopy; nyní přísluší k okresu Jemnickému.

Velikost okresu je 21.764 ha. 27 a. Okres náleží mezi nejmenší okresy moravské.

Utvar a povrch půdy.[1])

Okres Vranovský je co do geologického složení prahorní, jsa součástí prahorní kry českomoravské

Skládá se většinou z t. zv. šedých rul, t. j. rul, které mají bílý živec a světlou slídu. To však jest i na Vranovsku jen jaksi hlavní typ, vedle něhož na mnohých místech vystřídá se za světlou slídu tmavá a za bílý živec červený. Poněvadž křemen vyloučen jest ve větších zakulacených tvarech, nabývá rula místy typu očkovité ruly. Někde vystupuje i rula dvojslídnatá. Místy bývá rula granátonosná; zvětrá-li, objevují se granáty na jejím povrchu (Vranov). Netřeba podotýkati, že všude způsobují ruly mírně vlnitou výšinu, již prorývá hlubokými žleby Dyje.

V rulách těch vloženy jsou v okresu hojné pruhy amfibolitového kamení, většinou směru od jz. k sv., částečně též od z. k v., kterěžto směry naznačují též vrstevní směry rul, amfibolity objímajících. Pruhy amfibolitové vyznačují se místy množstvím nerostů, hlavně tam, kde stýkají se s rulami a prahorními vápenci. Začínají hned západně od Vranova a postupují pak vším okresem co nejhustěji, hlavně od Křtálek přes Frajštejn a Bítov, načež k východu zahýbají přes Chvalatice a Šreflovou, odkudž zasahují na Budějovsko. Celkem jsou amfibolity rozmanitě zelenavé a černavé a Dyje proráží je od Bítova přes Frajštejn až ke hranicím zemským skoro výhradně, kdežto k východu, ke Vranovu svírají žleb řeky střídavě ruly a amfibolity. Od Vranova na sever a snad i jinde vyskytuje se i hadec v menších partiích.

Vedle amfibolitů vystupují z ruly na velmi hojných místech i prahorní vápence, které hlavně u Zblovic souběžně s amfibolity postupují. V sousedním okresu Jemnickém kolem Vratěnína jsou vápence vyvinutější.

Z mladších útvarů jsou nad prahorními vrstvami pouze čtvrtohory a sice trochu diluvialních hlin výšinných, které povstaly zvětráním útvarů prahorních (tedy nikoliv hlíny naváté, již zoveme žlutnici) a naplaveniny nejnovější, jako hrubé štěrky a písky u vod.

Amfibolity a vápence jsou příčinou značného bohatství nerostného, jímž tento okres již od dávných dob jest proslaven.

---

[1]) Napsal ředitel Josef Klvaňa.

Nejdůležitějším nalezištěm mnohých nerostů jest okolí Vranova. Již v začátcích minulého století proslulá byla tuha, dobývaná na panství Bítovském u Lubnice (v okrese Jemnickém) a mnoho nadějí skládalo se do vápenných a mramorovych lomův u Zblovic. Čteme již v úvodě k politickému místopisu moravskému od Řehoře Volného, že Zblovské lomy, až se hlouběji otevrou, dají hojnost bílého mramoru, který se kararskému vyrovná.[1]) Dosud se však hlouběji nelámalo. Na vápencích těch objevují se překrásné dendrity (mechovité a stromovité nákresy).

Horopis.

Okres Vranovský prostupuje východními výběžky Českomoravská vypnulina; a to část její, již ředitel Hladík zove planinou Novosyrovskou. Jsou to hlavně větve Liliendorfsko-Pavlická a Liliendorfsko-Podmolská.

Haluz Liliendorfsko-Podmolská pne se od Liliendorfa k Podmolům v délce 12 km. směrem řeky Dyje, k níž se místy velice příkře svažuje. (Větrák △ 507 m. sz. od Čížova, Lukov △ 416 m., Podmolský kopec △ 418 m. v. od Podmole.) Haluz Liliendorfsko-Pavlická směřuje od Liliendorfa na sever k Pavlicům v délce 9 km. a je z veliké části lesem porostlá.

Od planiny Novosyrovské oddělena je na jihu prorvou řeky Dyje planina Šafovská, jež zvedajíc se na 400 m. přes hranice zemské do Rakous přechází (Šafov △ 443 m., Frajštejnský kopec △ 465 m. východně od Frajštejna, Pomyčský kopec △ 475 m. jižně od Pomyče, Brunová △ 459 m. východně od Jazovic) a směrem k Dyji v malebné rokle je rozervána.

Podnebí

není v okrese stejné. Nejmírnější a nejpříjemnější podnebí má zajisté městečko Vranov, kryté se tří stran zalesněnými výšinami. Ve Vranově je průměrně o 1·5° R tepleji než v osadách okolních. Průměrná teplota ve Vranově je v zimě — 3°, na jaře + 7·6°, v létě + 17·5° a na podzim + 6·4° C. Tento harmonický souměr teploty je zajisté vedle divokrásné přírody důležitým lákadlem

---

[1]) Wolný, Mähren III, Einleitung, Seite XXI.

nesčetných zámožných velkoměšťanův, kteří v létě tráví tam dobu příjemného oddechu. Průměrná roční dešťová srážka je ve Vranově 576 mm

Květena.[1])

Okres Vranovský jeví se rázem krajinným, podnebím a tudíž i květenou jako část prahorní vysočiny Českomoravské. Jihovýchodní Vranovsko, zejména hluboké údolí Dyje, připomíná více sousední, poněkud teplejší, prahorní okresy dolnorakouské a sz. část okresu Znojemského. Pahorkatina severozápadního Vranovska neliší se podstatně od sousedních chladných okresů západomoravských.

Půda je chudá. Poměrně nejlépe daří se lesům listnatým i jehličnatým. Těmto zejména v chladnějších polohách, kdežto v teplejších trpí velmi různým cizopasným hmyzem i plísněmi. Lesy vynikají rozlehlostí i krásou. Zdobí romantické údolí Dyje i blízké jeho okolí. Hlavně tam sázejí smrk, borovice a modřín. Nejlépe prospívá rostlinstvo poblíže řeky, potůčkův a pramenův. Často nás překvapí malé sice, ale pěkné lesní louky. Stromy, keře, květiny i tráva líbí se nám na takových místech i pro svěží zeleň i pro bujný vzrůst. Tak vyskytuje se v překvapujícím množství pcháč zelinný (Cirsium oleraceum). Pcháč tento ovšem není ani jinde vzácností; tam však takřka sám — mimo trochu trávy — pokrývá dosti rozsáhlé plochy tak hustě, jako na př. jetel jeteliště. Mimo četné jiné rostliny krášlí lesy a keřnaté stráně věsenka nachová (Prenanthes purpurea), lilie zlatohlavá (Lilium martagon) a zvláště líbezný brambořík (Cyclamen europaeum). Místy jsou lesy prorvány hlubokými a úzkými roklemi. Nedostatek světla a vlhkost půdy i vzduch jsou pro ně význačné. Květinám se tam ovšem valně nedaří, za to však bují na takových místech kapradiny. Podobný ráz mají některé části údolí Dyje. Rostou tam na př. osladič obecný, doubravní a vápenný (Polypodium vulgare, dryopteris a Robertianum), hasivka orličí, (Pteris aquilina), routička zední (Asplenium ruta muraria), slezinník severní (A. septentrionale), kapraď laločnatá, ostnitá i samec (Aspidium aculeatum, spinulosum a filix mas), popratka samičí (Athyrium filix femina) a puchýřník křehký (Cystopteris fragilis). Vyskytují se namnoze

[1]) Napsal prof. Max Novák.

nejen ve tvarech typických, nýbrž i v různých odrudách (Oborný, Formánek).

Jako botanická zvláštnost okresu Vranovského budiž uvedena alespoň vzácná prvosenka prostřední (Primula media Peterm.), míšenec prvosenky vyšší a jarní (P. elatior a officinalis). Byla pozorována na Moravě mimo u Třebíče posud jen v údolí Dyje u Hardeka. Roste tu porůznu mezi svými rodiči, jichž znaky spojuje. (Oborný.) Jiné zvláštnosti jsou alpská chrpa chlumní, vraní oko, ocún u Chvalatic, pak třemdava bílá (Dictamnus fraxinella), rostoucí na skále proti Frajštejnskému mlýnu.

Vinné révě, okurkám melounům, různým zeleninám, merunkám a broskvím, tak význačným pro sousední Znojemsko, nedaří se již na Vranovsku. Také není tam již ostrůvků květeny pontické, tak hojných na Znojemsku a Jaroslavsku. Příčinou uvedených rozdílů není ovšem zcela nepatrná různost zeměpisné šířky těchto okresů, nýbrž značně rozdílná jejich nadmořská výška, teplota a částečně i geologická povaha půdy. Na Vranovsku setkáváme se sice s květenou okresu Znojemského, je však směrem k sz. čím dále tím chudší. Jdeme-li údolím Dyje od Znojma k Vranovu a Bítovu, můžeme tuto přeměnu pěkně sledovati.

Zvířena.[1])

O poměru zvířeny Vranovska ke zvířeně sousedních okresů platí přibližně totéž, co již řečeno bylo o poměru květen. Zvířeny vinic, ovocných sadů (zejména třešňových a merunkových), zelnic a lesíků trnovníkových (akátových) pro Znojemsko a Jaroslavsko význačných, na Vranovsku nenacházíme. Za to však různá zvířata ve jmenovaných okresích pronásledovaná sadaři, vinaři a zelenáři a proto poměrně nečetná na Vranovsku hojněji se vyskytují. Zajíc, koroptev, špaček mohou býti příkladem. Lesní zvířena je na Vranovsku přirozeně velmi hojná. Počtem druhův od jiných okresů vysočiny/Českomoravské se podstatně neliší, za to však vyskytují se ve velkém množství. Rozsáhlost lesů v kraji málo zalidněném, hojnost skrýší, zvláště v údolí Dyje a v různých lesních roklích, jsou toho příčinou. Drobnou, ale vědecky jistě velmi zajímavou zvířenu nalezl by odborník v t. zv. „Ledovém

---

[1]) Napsal Ludvík Siegel, c. k. vrchní techn. kontrolor ve Znojmě.

žlebě" (Eisleiten) východně od Vranova. Jsou to chladné a temné rokliny na způsob ledových sklepů na Uh. Slovácku, jenže menší. Zvířena ta, posud odborně neprozkoumána, pravděpodobně by připomínala typickou zvířenu jeskynní i zvířenu vysokých hor a krajin arktických.

Ze ssavců buďtež jmenováni jelen, chovaný v oboře, srnec, zajíc, divoký králík, liška, pak jezevec a jiné šelmy kunovité, hojné zvláště v lesnatém a skalnatém údolí Dyje. Řidší je tchoř. Ve skalách okolo Dyje hnízdí výr.

Na zámeckém vrchu vranovském mají hnízda vrány popelavé, na Vranovsku vůbec neobyčejně hojné. Na vysokých zdech hradu bítovského kavky. Zpěvné ptactvo je dosti hojné, zejména v teplejší oblasti jv. Tam najdeme ještě mnoho slavíkův a pěnic španělských čili vlašských (Sylvia nisoria). U vod vyskytují se ledňáček a vodouš, ale jinde hojný skorec tam chybí. V mlází lesním na místech prameny zavlažovaných, kde bují chebdí a rákosí, hnízdí se rákosník říční (Locustella fluviatilis) napodobující cvrlikáním hlas kobylek. Obyčejně bývá hlásek jeho za hlas saranče vrzavé neb cvrčka pokládán, ač roční doba (jaro) i místo tomu odporují. I datel černý zasluhuje zmínky.

Velká a pěkná ještěrka zelená jen ve vých. teplejší oblasti obzvláště v poříčí Dyje se vyskytuje. Zmije tu není. Poblíže Hardeka žije užovka Aeskulapova (Coluber Aesculapii). Lesům jehličnatým nejvíce škodí různí lýkožrouti a korožrouti, mol modřínový (Tinea laricella) a mšice smrková (Chermes viridis). U porovnání se hmyzem sousedního Znojemska je hmyz na Vranovsku mnohem chudší co do počtu druhů vůbec a velkých, nápadných forem zvláště, což nejlépe lze pozorovati na motýlech, z nichž se tu vyskytuje pěkný Apollo.

---

2. Osazování krajiny.

Krajinný ráz a krásy přírodní.

Vranovský okres je bez odporu nejkrásnější na Moravě. V celém okrese přírodních krás přímo nahromaděno. Má svoje krásy tak zvané „Moravské Švýcarsko", známe z vlastního názoru krásy šumavské, pokochali jsme se ve zbožném zanícení v krásách

Švýcarska česko-saského, poznali jsme pískovcové útvary Aberspašské — ale Vranovsko všecky tyto krásy spojuje. Zvykli jsme nazývati krásnými také krajiny, kde básnický duch musí si ke skutečné kráse lecco přisníti, ale Vranovsko je krásno samo sebou. (Obr. 1.)

Vizme Bitov! Leží poblíž hranic dolnorakouských v krajince jak obrázek utěšené. V hlubokém lesnatém údolí, jímž proudí bystrá Želetavka, tulí se k sobě domky ve dvou řadách po obou

Obr. 1. Pohled do údolí Dyje u Nového Hrádku.

březích klikatě se vinoucí řeky. Červené střechy čistě obílených domků mile vyzírají z rámce ovocných zahrad, jichž světlá zeleň od tmavého pozadí smrčin a sosen pěkně se odráží. Šum vody, klapot mlýna, neveliká okénka pestřící se všude různobarevnými květy, čistota i úpravnost domků působí na příchozího milým dojmem. Nelze tyto domky přirovnati k nádherným vilám zakončujícím u Žandova] v Sasku českosaské Švýcarsko, ani k pohraničnímu Hřensku bych jich nepřirovnal, ale za to vysoko nad Bítovem s příkrého úbočí shlíží památný hrad Bítov, který v dějinách

naší vlasti mezi starými hrady přední místo zaujímal. Jest jedním z nejzachovalejších starých dosud obývaných hradův a s Pernštýnem a Buchlovem je nádhernou trojicí středověkých panských sídel moravských. Nádherná příroda, hojnost historických památek a čistý vzduch lákají sem sta turistů nejen z blízka, ale také ze vzdálených končin. (Obr. 2.)

Nikdo se tam těchto přírodních krás ani nenadá, neboť z rovných niv a lánů polí vstoupíš v několika minutách do divoce romantické krajiny, že se domníváš, jako bys se octl někde v alpské krajině. Tak náhlý je ten přechod. Nevíš také hned, kam nejdřív patřiti, zda na útulný městys dole, či na starý hrad nahoře či na hrozivá skaliska nad domky strmící, či na příkré stráně bujným lesem porostlé. (Obr. 3.)

Je tu dole zcela jiný krajinný ráz než v blízkém okolí.

Pěkným protějškem zachovalému bítovskému hradu jsou mohutné rozvaliny hradu Cornštejna na protější stráni. Mezi oběma hrady v hlubokém údolí leskne se v slunci Dyje jak ohromný had deroucí se vpřed svěže zelenými stráněmi. Světlá zeleň listnatých lesů střídá se s temnou zelení jehličí, z níž tu a tam vystupují šedivá skaliska fantastických skupin a tvarů. Pestré pruhy rolí a šťavnatou zeleň lučin na březích Dyje oživují za letní doby stáda pasoucího se dobytka, výše pak na stráních strakaté kozy dodávají krajině horského vzhledu.

Jak vábná je procházka v nádherné této krajině. Zvláště zajímavou je vycházka ke zříceninám hradu Cornštejna a pod ním u řeky stojícímu opuštěnému kostelíku sv. Trojice s myslivnou téhož jména. Neméně vděčná jest vycházka do stinného svěžího úvalu řeky Želetavky, kde pobyt návštěvníka zvláště za parných letních dnův osvěží. Velmi zajímavou jest partie podél Dyje k skále Rosenberku. Ohromná do závratné výše vztyčená skála jako mohutná přehrada přepíná po celé šířce údolí stavíc se vzdorně proti toku Dyje a dávajíc mu jiný směr. Pohled se skály na klikatinu Dyje jest nádherný, úchvatný. A což bohatá květena okolních úbočí! Kdo miluje pohodlí, toho odvděčí skvěle park s úpravnými cestičkami a četnými lavicemi, v němž zvláště procházka po „troubách“ nebo „hraběcí stezkou“ jest příjemná.

Vycházka na „Suchou horu“ u Zblovic odmění výletníka pohledem na okolní krajinu až daleko do Dol. Rakous. Za pěkného počasí zříti odtud až vzdálené alpské velikány.

Obr. 2. Bítov. (Kreslil R. Havelka.)

Obr. 3. Skála „Obluk“ pod Bitovem. (Kreslil prof. Fr. Zvěřina.)

Pro pohodlí turistův a výletníkův pořízeny na četná zajímavá místa turistické značky barevné. Pro turisty-studenty zřízena jest ve škole bítovské studentská noclehárna, v místním hostinci vyložena pak kniha turistův a návštěvníků. Zvláště doporučuje se Bítov českým letním hostem, kteří chtějí několik

Obr. 4. Prof. Fr. Zvěřina.

týdnů ztráviti v klidu a pohodlí a užiti do syta procházek ve volné přírodě a přírodních koupelí v Dyji. Z letních hostí, jež rok co rok do Bítova se vracejí, zasluhují zmínky profesor František Zvěřina, (obr. 4.) notář a archeolog Jaroslav Palliardi a malíř Roman Havelka. (Obr. 5.) Oba zmínění malíři jsou nadšenými ctiteli přírodních krás Bítova a zvláště prof. Zvěřina, osvědčený znatel

přírody, nejednou se vyslovil, že považuje Bítov za ideál krásné krajiny; neboť na malém poměrně prostranství sneseno tu tolik zajímavých a lepých partií, že cestovatel na všecko to patří s rozkoší a údivem.

Neméně krásným je okresní městečko Vranov. Ponechávajíce si popis jeho krás v části zevrubné, zmiňujeme se tuto jen

Obr. 5. Rom. Havelka.

o mohutném zámku nad Dyjí s rozsáhlým parkem, o malebných procházkách v hlubokých údolích při městečku, o rozkošné projížďce po člunech na Dyji, která u městečka je již dosti mocná, o podivném ledovém žlebě, v němž jsou jeskyním podobné útvary, v nichž v nejparnějších měsících je led a ledové rampouchy — jakási Dobšinská jeskyně v malém. (Obr. 6.)

V Bítově štědrá příroda sama nahromadila mnoho úchvatných krás; Vranov je na krásy přírodní poněkud chudší, ale za to štědrá ruka majitelů panství, hlavně polské hraběcí rodiny

Obr. 6. Ledové sluje u Vranova.

Mniszků (Mnišků), doplnila to, čím byl Vranov a jeho nejbližší okolí za Bítovem tak, že obě místa se co do krásy sobě vyrovnají.

Chováme nejupřímnější přání, aby českým umělcům podařilo se k ohroženému Bítovu upoutati pozornost nejširší české veřejnosti.

Místní jména.

Veškera jména nejstarších osad jsou původu slovanského a mluví tak sama dosti zřetelně pro důkaz, že všechen nynější okres Vranovský byl původně český — ba mnohá původem slovanská jména v nedalekých Dolních Rakousích dokazují, že český živel zasahoval kdysi až hluboko do Rakous pod Enží. Vysvětlovati na př. jméno Lukova z keltického jest právě tak bláhovo, jako přičítati Krista i se všemi apoštoly Slovanům nebo Adama Germánům.

Nejstarší jména jsou patronymická, od osobních odvozená, jako po vší Moravě a v Čechách. Chvalatice zajisté slují po Chvalatovi, Vracovice po Vracovi, Břečkov po Břečkovi, což je zkráceno z Břetislav, Únašov nebo Onešov po Onšovi, což značí Ondřeje. Také Vranov od osobního Vran se odvozuje, jako Čížov od Číže.

Po zaměstnání původního obyvatelstva slují Štítary (po řemeslních, kteří štíty dělali) a Pomytci (Pomyče).

Jméno Bítova nesmí se odvozovati od ubytování, nýbrž od osobního Bít. Jméno toto pokoušeli se také Slovanům nepřející badatelé odvozovati od latinského vetus via, což je pokus směšný. Také jméno Mlíčovice, původně Miličovice zvané, snadno se odvodí od osobního Milič. (R. 1318 připomíná se znojemský komorník Milič z Náměště.) Nechybíme asi dohadem, že obojí Petřín založil onen bítovský purkrabí Petr, který r. 1255 hradbami opevnil Jemnici.

Po původu obyvatel slují Vysočany (= obyvatelé z osady Vysoké, Vysočané); také možná, že osada tato nazvána po poloze místní.

Německého původu je jméno Šafov, a místní jména osady Frajštejna, hradu Cornštejna, a hradu Šimberka (původně slul Schenkenberg).

Za Josefa II. vzniklé osady nazvány po zakladatelích. Tak Šreflová (Schröffelsdorf), Liliendorf, jak ve článcích těmto osadám věnovaných se dovozuje. Schönwald (Šumvald) nazván zajisté po poloze místní, Neudorf a Neuhof na označenou nového založení.

Do němčiny překládala se místní jména různým způsobem. Buď pouhým povrchním zpotvořením: Vranov — Frain, Bítov —

Vöttau, Oslnovice — Höslovitz, Vysočany — Wissokein, Čížov — Zaisa, Lukov — Luggau, Miličovice — Milleschitz, Petřín — Petrein, Křtálky — Stallek, Lančov — Landschau. Nebo dána českému jménu pro německý jazyk významná forma: Břečkov — Fröschau, Unašov — Windschau, Štítary — Schiltern. Nebo utvořilo se nové německé jméno, s původním českým nesouvislé: Vracovice Edenturn. Nepřeložena zůstala: Chvalatice — Chvalatitz, Jazovice — Jasovitz, Pomyče — Pomitsch, Zblovice = Zblowitz.

Čeština přejala německá jména buď beze změny: Frajštejn, Cornštejn, nebo je jen málo změnila: Schaffa — Šafov (r. 1323 Šefov).

Hrady, tvrze, zámky, panství, městečka.

Hradův bylo v okrese několik. Jejich ssutiny se uchovaly více nebo méně do dneška. Památný pro kralování Jiříkovo z Poděbrad hrad Bítovský, strmící nad Dyjí u městečka Bítova, po němž jmenována jedna linie českého staropanského rodu Ronoviců: Bítovský z Lichtemburka. Je dosud obydlen. Hrad Vranovský, druhdy zeměpanský, vypínající se 145 m. nad městečkem, na skaliskách, byl pobořen teprve vojsky švédskými. Do dneška se zachovaly pevné věže, hradby a val. Na hradisku postaven nynější zámek. V rozkošné, divokou přírodou úchvatné krajině na ostrožně nad řekou Dyjí (nedaleko městečka Lukova) jsou zhusta turisty a výletníky návštěvované zříceniny druhdy markraběcího lovčího zámku Nového Hrádku (Neuhäusel). Z hradu Frajštejna na výšince u městečka stejného jména zachovalo se polozbořené zdivo. Na území vracovickém jsou dosud dosti zachovalé zříceniny druhdy zeměpanského, později šlechtického hrádku Šimberka (Šenkenberka), pod nímž bývala zaniklá nyní osada stejnojmenná a veliký rybník, který je tam posud. Východně Bítova nad Dyjí jsou ssutiny hradu Cornštejna pevného to druhdy sídla Lichtemburkův.

Všecky tyto hrady leží velmi malebně a jsou vedle jiných přírodních krás důležitým lákadlem cizincův do tohoto nyní bohužel zněmčelého koutu naší Moravy. V části podrobné budou

obšírně popsány. Historie jejich je neméně slavná, než je krásná jejich přirozená poloha.

Tvrze připomínají se pouze v Jezevčí (r. 1351), ve Frajštejně (r. 1563) a ve Vracovicích (r. 1618)

Zámek jest nyní jen ve Vranově, nádherné a se vzácným přepychem zřízené sídlo šlechtické.

Panství jsou alodní, a to Vranov (do r. 1793 fideikomisní), Bítov a Uherčice z okresu Jemnického, k němuž patří z Vranovska Frajštejn.

Městečka jsou: Vranov, Bítov, Lukov, Šafov, Frajštejn a Stítary. Kromě Frajštejna a Lukova mají všecka právo tržní. Trhy jsou vypočítány u jednotlivých osad.

Samoty.

Panské dvory a myslivny: Augustin a Nový Dvůr (Augustenhof a Neuhof) u Chvalatic, Bažantnice (Fasanhof) u Vracovic, Luitgardin Dvůr (Luitgardenhof) u387 Lančova, Pannin Dvůr (Frauenhof) u Nového Petřína, Helenin Dvůr (Helenenhof) u Štítar, Křeslík (Grössinghof, památka zaniklé osady Křeslíka) u Kŕtálek, Vranč u Bítova.

Mlýny a jednotlivé domy: Bienengarten, Im Schweizertale (též in Granitz), Mittermühle a Pointnermühle u Vranova, Loibingmühle u Frajštejna, Neuhäuselmühle a Umlaufmühle u Lukova, Bergnermühle a Grössingmühle u St. Petřína, Popeleň (Aschenhaus) a mlýny Peksův, Koberův, Hakoňův a Mácův u Bítova, hájovna pod Cornštejnem u Bítova.

Krásnou polohu mají uvedené tuto čtyři mlýny u Bítova na Želetavce. Leží uprostřed nádherné přírody, a poskytly také nejeden umělecký motiv mladému moravskému malíři Romanovi Havelkovi.

---

3. Obyvatelstvo.

Národnost.

Není nejmenší pochybnosti, že všechen nynější okres vranovský byl původně český. Dokazují to již osadní jména, z kterých nejstarší jsou vesměs původu českého. Čtou se r. 1210 Uranou (Vranov), 1371 Podmicze (Pomyč), 1323 Unešov (Onšov, Únašov), Vreschov (Břečkov), Lanczow (Lančov), 1228 Jazauic (Jazovice), Breczowicz (Vracovice), 1284 Lukow, 1349 Miloschowicz (Mlíčovice), 1365 Sczithary, 1323 Cysow (Čížov), 1049 Bethow (Bítov). Ba r. 1323 i Šafov, kteréž jméno považujeme za původní německé, čte se s českou koncovkou Schephow. Nejstarší německy čtená místní jména jsou: r. 1331 Vreinstain (Frajštejn), r. 1349 Schyltorn (Štítary), 1259 Wrein a 1387 Fran (Vranov.)

Tvrdí sice dr. Béda Dudík, že v létech 1258--1275 bylo všechno Vranovsko německé, což však je nepravda vyplynulá jistě jen z Dudíkovy záliby v Němcích. Celý okres vranovský nebyl nikdy poněmčen, jakož ani dnes není ještě úplně německý a bohdá ani nikdy nebude. Jeť Bítovsko sice na národním pomezí, kdyžtě však po tolik století vyvzdorovalo a se uhájilo, uhájí se jistě i nadále.

Že Vranov byl až do války třicetileté český, vysvítá z českých listin, které pro městečko r. 1524 a 1548 vydal Zdeněk Lomnický z Meziříčí, a z četných jiných listin, uchovaných v obecním archivě, který až do války je skoro úplně český. Ještě když se Vranov poněmčil, cítili obyvatelé svou bývalou příslušnost k českému kmeni, neboť v obecních účtech z r. 1690, kdy jednalo se o vyfaření Starého Petřína a Šafova z Vranova, jmenují se tyto osady „Orte der deutschen Seite“.

Podobně ve Štítarech mají v obecním archivě řadu českých listin a obecní pečeť z r. 1542 má české osadní jméno (Sigillum oppidi Scitar). Také Lukov ještě v XVI. věku byl ryze český, jak svědčí z té doby pocházející nyní v městském museu znojemském chovaná obecní pečeť s nápisem: „Lukowa Miesteczko.“

V Lančově dosud je trať Léska, ve Štítarech jmenují se polní trati Nedvůr, Křížanka, Skalka. V Lukově, nyní úplně poněmčeném, dochovala se tato původně česká jména tratí: Jaser

(jezero), Horka, Pročálka, Labazin; v Mlíčovicích Pročálka a Motscherl (= močáry); v nedávno teprve poněmčených Chvalaticích jediné české jméno trati Babka; ve St. Petříně: Granitzstesseln a Greinfeld (asi české krajiny), ve Štítarech kromě již uvedených také Stráže, Konatlitz, Smetanken.

Značnější změny národnostní udály se na Vranovsku teprve po válce třicetileté. Kdežto ve Zblovicích u Bítova Čechů proti dřívějšku přibylo, ubylo jich v Lukově, v Břečkově, v Mlíčovicích, ve Vracovicích a ve Štítarech. Celkem bitvou bělohorskou Čechů v okrese Vranovském ubylo, protože Němci usazovali se na opuštěných usedlostecn v českých osadách.

R. 1771 byly Chrlopy (v okrese Jemnickém), Bítov a Oslonovice smíšené. Národnostní pomezí šlo tenkráte od Chvalatic, Štítar, Vracovic, Mlíčovic a Lukova k Dyji a k zemským hranicím.

V XVII. a XVIII. věku staly se značné národnostní změny. Do Oslnovic na panství bítovském hraběte Gabrianiho, po třicetileté válce ještě českých, přistěhovalo se do polovice XVIII. století tolik Němců, že byla osada smíšenou. Měla r. 1774 německou pečeť „Dorf Eoslowitz“, ale jména tratí zůstala česká: Olešná, Chmelenec, Žďánice, Dvořiště, jedna Wolfsgraben jest německá. V nové době přibylo Čechů, takže r. 1880 byla tam jen desetina Němců.

Podobně Bítov změnil se v XVII. a XVIII. století v neprospěch národnosti české. Městečko stalo se smíšeným, ale v nové době zase v něm nabyla česká národnost převahy, majíc tu osm devítin obyvatelstva českého. Avšak v 10 letech (1880—1890) ustoupila tak, že se tu r 1890 skoro šestina obyvatelů přihlásila k obcovací řeči německé. Za to v desítiletí 1890—1900 Němců hodně ubylo. Zblovice, ve kterých po válce byla třetina Němců, byly v XVIII. století opět úplně české jako posud. Menšiny české ve Štítarech, Vracovicích a Mlíčovicích, ve kterých všech osadách bylo i po 30leté válce třetina obyvatelstva českého, mizely již v XVIII. století a nyní téměř vymizely.

Obvod německé řeči rozšířil se na újmu české, když město Znojmo na svých pozemcích u české dědiny Čidružic založilo r. 1786 německou vesnici Šreflovou.

Důkladná jinak Bayerova mapa Moravy z r. 1818 udává také národnostní hranice, ale nesprávně. Dle této mapy byly by r. 1818 z Vranovského okresu jediné Zblovice osadou českou,

neboť i Bítov, Vysočany a Oslnovice kladou se do území německého, kam nikdy nepatřily. Za to do českého území klade se Šreflová, která byla tenkráte zajisté tak smíšená, že německá národnost převládala.

Nářečí.

a) České.[1])

Jako svérázným a odlišným jest kraj bítovský od okolní krajiny, tak liší se v mnohém i mluva zdejší od řeči lidu okolního. Lid zdejší mluví sice nářečím hanáckým, avšak promíšeným různořečím podhoráckým. Zde několik dokladů:

Samohláska „a" se nepřehlasuje ve slovech: jatel, čepica, jahla, střílat, zabijat; ale za to říká se: smil se, ziblo ho, hidro, po pořidko, holóbitko, kuřitko, hósitko, pópitko, prasitko.

„á" se krátí ve slovech: ďama, skala, vrana, žaba, blato.

„é" se úží i krátí ve slovech: chlib, kliště, večir, mino, mliko, sluničko, řikl, šil (šel).

„i" se často pohlcuje zvláště ve slovech: sn'dani, pšcn'ca, sekn'ca, kvasn'ce, ň'ti, seln'ca, rebň'k, sedň'te, lehň'te, žl'čka.

„y" se mění v „e": rebe, rake, petel, meš, peske, mesl'vec, sósede, krehe (kry) dó!

„ý" se mění v „é": mlén, sér, bék, téden, dobré, hodné.

„o" se mění často v „u": kuzle, ruste, luj, dulu, kupat, jabluňa, harmunyka, záhunek.

„ť" se mění v „k" ve slovech: klusté, klóct, klačet.

„k" se mění v „g": grécar, cugr.

„h" je přídechem samohlásce nás lovné u: hale, handěl, humi, hotekl, hocho (ucho), huděny (maso), hóroke, hodeřel, huhli (uhlí), hiskra, hiné.

„s" se měkčí v „š": muši (musí), mušet, šahat, šihat, podošihnót.

„s" se mění v „c": plict, myct, vict, kract.

„šť" se mění v „šč": měščan, ščesti — avšak: dyšt!

---

1) Napsal J. Domínek, naučitel v Bítově.

b) Německé.

Němci v okrese mluví t. zv. dialektem bavorským, kterým se hovoří v Dolních Rakousích. Nářečí toto je dosti blízko řeči spisovné.

Pro mnohé osady je charakteristickým zpívavé protahování slov. S nářečím německým okolí znojemského se mluva vranovská skoro úplně kryje.

Budiž uvedeno několik význačných slov, jež utkví v paměti hned na první poslech: Pujmá (Buben, hoch), maj'r (= Mädchen, děvče), sich geisseln (= sich plagen, sich abmühen, starati se), fódá (= Vater, otec), muidr (= Mutter), énl (= Grossvater), áhnl (= Grossmutter), básl (= Base, tetička).

Zajímavo je také, že lid dosud volá se křestními jmény. Na př. „des Bartl Kórl sein Sohn", to jest syn Bartošova Karla; děd slul Bartoloměj, syn Karel: nejmenuje se tedy v tomto případě ani příjmení ani křestní jméno syna, o němž se vlastně mluví.

Kroj

českého i německého obyvatelstva je nyní vesměs polóměstský.

Dříve nosívali kožichy na způsob v Čechách obvyklý (v Šafově), ale již je úplně odložili.

Skoro v celém okrese nosívali němečtí sedláci střevíce s přeskami, boty s kápěmi, jež se vyhrnovaly až nad kolena, bílé nebo modré punčochy, po kolena sahající žluté (také černé) koženky se širokým puntem, manšestrovou vestu s řadou velikých „bumbeláků" (olověných knoflíků), světlemodrý po stranách rozstřižený kratší kabát na všední den a jiný téže barvy a téhož střihu, ale delší na neděli do kostela, s rukávy u rukou rozstřiženými a dvěma knoflíky na zapínání, černý šátek okolo krku, široký plstěný klobouk a pod ním černou noční čepici (Nachthaube).

Ženské nosily nízké vystřižené střevíce, černé nebo namodralé sukně, modré fěrtochy, hedbávím i zlatem vyšívané korduly, košile s baňkami na ramenou, na hlavách skvostné čepce, často velmi drahocenné (až po 100 zl).

Celkem byl kroj úhledný, trvanlivý, ale barev pochmurných, v nichž až do dneška zachovala se záliba, neboť i nyní nosí

ženské po většině šaty tmavé. Pochmurný kroj odpovídal celkově narodní povaze zdejšího německého obyvatelstva. Jen v Lančově udržely se do dneška, ač jen řídko, červené barchetové kazajky mužských. Do práce nosívali mužští i ženské modré plátěné zástěry, což je význačným rysem kroje všech německých osad celého znojemského hejtmanství do dneška.

Život lidu.

Život a mrav českého lidu má mnoho příbuzného se životem lidu v sousedních okresích Jemnickém a Mor. Budějovském. Nadějíce se, že v knihách věnovaných těmto okresům bude náležitě popsán, můžeme tuto omeziti se pouze na několik vět, zvláště když v okrese jsou jen čtyři ryze české osady.

V noci před 1. květnem staví chasníci, jako snad po celé Moravě, před domem vyvolených svých májky, jakož zase nábožné občanstvo téhož dne májemi zdobí boží muku, kříže a sochy svatých.

Dívku, když jde z jara ponejprv na trávu, polévají studenou vodou, aby prý vždy nosila hojně trávy.

V prosinci chodí se s Barborkou, s Lucií, chodí po osadách a po domech Mikuláši, o vánocích honí se stádo do Betlema, na sv. Štěpána jsou koledy vánoční, na smrtelnou neděli chodí děvčata se smrtkou, na velikonoční pondělí je koleda velikonoční, které zde pomlázka neříkají, nýbrž pouze koleda. Kromě školáků jde po koledě i chasa, ale jen do těch domů, kde má vyvolenou nebo kde si ji hledá; dá-li děvče koledy, musí jí hoch v Bítově o pouti koupiti „pouti“ a – známosť je hotova. Souhlasí-li rodiče, jdou jen „na námluvy“.

V masopustě chodí chasa s „maškarádami“; o posvícení stavějí se vysoké máje na prostranství před hospodou, kol nichž se tančí; muzikantům se obyčejně dělá k tomu ze zelených větví loubí, pod nímž hrají.

Lid německý je veselý, třeba se netěší blahobytu, jako jeho sousedé na Znojemsku. Písní nemá lid mnoho, až na některé vojenské. Chasa zpívá chodíc v řadě po dědině od večera dlouho do noci.

O vánocích jdou dědinou tři děvčata a chlapec ve zvláštním obleku, zpívají vánoční písničky a sbírají peníze. Představují

sv. Josefa, Pannu Marii, sv. Annu a sv. Barboru. Také tři králové chodí dům od domu, ale tento zvyk ponenáhlu hyne. I v německých dědinách honí se stádo do Betléma: obecní pastýř jde dědinou, práská bičem a za ním děti nápodobí bečení koz a mečení ovci. O štědrém večeru a na sv. Sylvestra střílí se z pistolí dlouho do noci. Chasa bavívá se v máji, o posvícení (Kiritag) a poslední neděli před adventem (Katharein-Musik) u muziky.

Ač již předení lnu velmi ubylo, přece se dosud tu a tam přede; ale mnohem více dere se v zimních večerech peří, což končí „dodírkami" („Federhahn"), jež jsou odměnou chase a stařenkám za draní.

Zaříkání nemocí, hlavně souchotin, kvete dosud, ačkoli vzmáhající se vzdělání lidu mnoho pověr již vytlačilo.

Posvícení („Kiritag") slaví se po tři dny. Svatby konají se jen v úterý. Před svatbou jsou námluvy („Gewissmachen"), na nich se rodiče umlouvají, čím a jak domácnost svých dětí zařídí. O námluvách bývá krátká pohostěná. Družba jest o svatbě napáráděn pestrými pentličkami, vyšívaným ručníkem a v ruce nese láhev vína rozmarynem opletenou. Nosí jídla na stůl a říká při tom svatební průpovídky.

Při křtech a o pohřbech bývají obyčejné jednoduché hostiny (Taufschmaus a Todtenmahl).

O velikonocích „hrkají" školní chlapci jdouce po dědině, zač se jim na bílou sobotu dostává v každém domě vajec.

I v německých osadách udržely se masopustní maškary (Faschingsnarren), které sbírají obilí a vejce, za jichž útržek platí si útratu a muzikanty. Ale nikde není slavností dožínkových.

Národní život německého lidu není celkem pestrý, neboť „ze starých dobrých" časů uchovalo se jen velmi málo krásných zvyků.

Uspořádání statku.

Selský grunt v českém Bítově býval takto uspořádán: Příbytek i stavení hospodářská obyčejně v rovném pořadí. Nejzáze bývala stodola, podle ní chlévy, potom komora a nejblíže k průčelí světnice. V nemnohých ze starých dob zachovaných světnicích stůl z tvrdého dřeva v levém koutě průčelí světnice, podél stěn

lavice a u stolu židle. Kamna kachlová s pekárnou, na níž se spává, stojí v levém koutě u vchodu. Naproti kamnům na delší stěně asi půl druhého metru dlouhá police na talíře, hrnečky a džbánky, obyčejně těsně pod dřevěným trámcovým stropem. Nádobí na polici bohatě květováno.

Budovy v českých i německých osadách stavěny jsou ponejvíce z kamene a z cihel; domy dřevěné jsou již pravou vzácností.

V německých osadách byl grunt od českého málo odlišný. Nábytek býval po většině takto rozestaven: v pravo ode dveří v koutě veliká hnědě natřená a pomalovaná almara, v pravém koutě u oken čtyrhranný lipový stůl, za ním při stěně dvě nenatřené lavice, v levém koutě postel s nebesy, vedle ní pomalovaná truhla se šupletem. V levém koutě ode dveří stála veliká kamna s pavlačí, kde léhala drobotina. V Šafově mívali truhly červenomodré. V této osadě zachovalo se také do dneška několik výstupkův přede dveřmi; říkají jim „Vorkappeln". Síň bývala dlážděna ploskými kameny, v kuchyni bývala otevřená ohniště, která již skoro úplně zanikla. V Lukově jsou obyčejně výměnkářská stavení oddělena od ostatních budov. Tu také zachovaly se police na květované nádobí, jako v osadách českých.

Všude jsou za domy prostranné zahrady.

Z venku jsou domy na bílo nebo častěji na žluto olíčeny, se světlejšími pruhy kolem oken, uvnitř pak vápnem vybíleny, s podrovnávkami při podlaze.

Nyní vše starodávné ustupuje modernějšímu, úhlednějšímu i pohodlnějšímu.

Poddanské poměry.

V okrese Vranovském bylo velké panství vranovské a díly bítovského a uherčického panství.

K vranovskému patřilo zde 14 osad a 5 panských dvorů, z nichž největší Vracovský s 556 měrami orných polí a luk po 41 vozů sena a 10 otavy; Lukovský se 469 měrami orných polí a 41 měrami zahrad, luk po 25 vozích sena a 12 otavy; pivovar ve Vranově na 585 sudů piva ročně; 3 mlýny panské a lesů 21.179 měr, největší u Lančova (1697 m.) a u Vranova (1398 m.).

Poddaní platili úrok o sv. Jiří a Michale a za přástku. Dávali kromě Vracovic slepice, a vyjma Vracovice, Vranov a Unašov vejce; husy jen z Lukova a Štítar. Robotu konali týdně: z lánu po 3 dnech dvojspřežně, jen ve Starém Petříně 2 dni; z $^1/_2$ lánu také 3 dni jednospřežně vyjma Lančov, Nový Petřín, Unašov a Vracovice, kde robotovali 2 dni, ze Starého Petřina 1 den; ze $^1/_4$ lánu vesměs po 3 dnech pěšky, chalupníci po 1 dnu. Za robotu platili 150 zl Poddaní v Šafově[1]) nerobotovali.

K bítovskému panství patřilo 10 osad, z nich v okrese Vranovském Bítov, Chvalatice, Osnovice, Vysočany a Zblovice. Poddaní platili úrok o vánocích a za přástku; dávali slepice a vejce (vyjma Lubnici u Jemnice) a robotovali od sv. Michala až do sv. Jiří týdně: z lánu po třech dnech dvojspřežně, ze $^1/_4$ lánu 3 dni pěšky (jiných usedlostí tam nebylo); od sv. Jiří do sv. Michala „když bylo potřebí, celý týden buď s potahem nebo pěšky".[2])

K uherčickému panství patřily odtud jen Frajštejn a Křtálek nebo Stálky. Poddaní platili úrok pololetně, o sv. Jiří a o sv. Michale, z Frajštejna dílem platili za robotu 90 zl. a ze Stálek 230 zl. ročně a dílem ji konali: z Frajštejna rozhazovali hnůj, na několik dní o žních na poli pracovali, domkaři konali službu poselskou; ze Křtálek na polích orali a žali a na lukách, sekli a vozili seno a otavu. Protože zůstávali před r. 1750 víc a více dlužni, ustanovila vrchnost, aby nadále robotu konali všechnu.[3])

---

4. Živnosti.

Hospodářské poměry.

Půda jest na Vranovsku rozličné jakosti a ceny. Rozdíly vyplývají z přirozené polohy krajinné. Na Bítovsku jest nejúrodnější půda na Osnovsku, nejméně úrodná ve Zblovicích. Místem vysoká poloha a písečný vápenný podklad půdy přirozeně dává menší úrodu.

---

1) Zemská registratura, dom. odd. č. 371.
2) Zem. reg. č. 343.
3) Zem. reg. č. 342.

Až do nedávna převládalo u obyčejných venkovských sedláků hospodářství tak zv. trojdílné, teprve v novější době začínají hospodáři ustupovati od starého tohoto hospodářského způsobu a zavádějí hospodářství vícedílné po příkladě velkostatků. Nástroje hospodářské starodávné ustupují moderním praktickým pluhům, zavádějí se trojáky, rádla se odstraňují. Také stroje secí a částečně i žací se ponenáhla rozšiřují. Mlátičky ruční i s pohonem zavedeny skoro všeobecně.

Pěstují se obiliny: žito, ječmen, pšenice a oves; z okopanin brambory, krmná řepa a částečně zelí. Z pícnin polních pěstují se hojně jeteliny, Luk není mnoho, nejvíce je jich při Dyji a při Želetavce.

Dobytkářství teprve v novější době poněkud se lepší. Pro chov hovězího dobytka opatřují obce za podpory zemědělské rady schopné i čistokrevné plemenné býky kravařské i bernské. Z domácího chovu jako zvláštnost vytknouti sluší skot štítarský, barvy šedé, silný a zdravý. Chov dobytka vepřového nejvíce jest rozšířen v českých obcích Oslnovicích a Vysočanech. V nově době se v celém okrese šíří kříženci novoyorkshirští, kteří kraji a potřebám více odpovídají, než plemeno čistokrevné.

Drůbeže, hlavně slepic, husí, kachen chová se na hospodářstvích velmi mnoho, neboť chov se velmi vyplácí hlavně následkem přečetných letních hostí ve Vranově, v Liliendorfě, v Bítově, ve Chvalaticích a v Břečkově.

Ovocnictví je dosud v plénkách, ač hlavně na Bítovsku přičiněním vrchnostenského zahradníka, který lid poučuje a k pěstění ovocných stromův navádí, jeví se značný náběh k pokroku.

Lid novotám hospodářským nedůvěřuje, ale až navyklá nedůvěřivost pomine, přinesou již nyní zaváděné novoty značný zisk hmotný.

O rybářství vůbec mluviti nelze, protože řeky jsou rayonovány a větších rybníků kromě Šimberského, jenž je panský, není.

Máme po ruce statistické údaje pouze pro rok 1900, z nichž vyjímáme:

	bylo oseto (osázeno) ha.	úroda po 1 ha.
Pšenicí	1325	9·5 hl., váha 1 hl. 76·5 kg.,
žitem	2068	12·3 hl., váha 1 hl. 70 kg.,
ječmenem . .	483	19·0 hl., váha 1 hl. 66 kg.,

	bylo oseto (osázeno) ha.	úroda po 1 ha.
ovsem	2177	20·0 hl., váha 1 hl. 47 kg.,
hrachem . . .	69	10·6 hl., váha 1 hl. 81 kg.,
čočkou	68	10·0 hl.,
vikví	131	11·0 hl.,
lnem	9	5 q semene a 22 kg. vláken,
zemáky . . .	1066	70 q hlíz,
krmnou řepou .	178	150 q řep,
zelím	10	40 q hlávek,
jetelem	976	34 q suché píce,
směskou . . .	380	40 q suché píce. Mimo to bylo
luk	1099	29 q suché píce,

úhorův a blíže neurčených kultur 2012 ha.

Jelikož seznam osad z r. 1900 pořízený centrální komisí statistickou vykazuje také půdu a hospodářská zvířata, budiž nám dovoleno podati několik čísel. Celý okres má 21.764 ha. výměry. Z toho jest 20.998 ha. podrobeno dani pozemkové a to: 11.027 ha. rolí, 1099 ha. luk, 142 ha. zahrad, 714 ha. pastvin a 8016 ha. lesa. V okrese chovalo se r. 1900 koní 585, hovězího dobytka 6940 kusů, ovcí 473 a vepřového dobytka 2807 kusů. Ovce chovají se ve větším počtu jen ve Chvalaticích, v Jazovicích, ve Štítarech, v Bítově a Vysočanech.

Dle těchto údajů patrno, že na Vranovsku nedaří se vinné révě, že nepěstují se ani kukuřice (na semeno), ani polní zeleniny.

Průmysl.

Vranovsko nenáleží dnes k průmyslovým okresům, ač druhdy nebylo v průmyslu na Moravě z posledních.

Nedaleko Vranova stávaly železné doly a hamry, kterých se vzpomíná již r. 1618. Dosud slují ve Vranově dva domy „Oberer a Unterer Hammer“. R. 1682 pracovalo se v hamrech s dosti dobrým výsledkem a okolo hamrů vznikly domky, po čemž dosud slují části městečka: „Alter Hammer“ a „Unterer Hammer“. Byly to zajisté vrchnostenské podniky. . . .

R. 1552 mluví se o vranovských mlýnech, o pivovaře a o sladovně.

R. 1799 vznikla ve Vranově panská keramická továrna, jejíž zboží postupem času dosáhlo znamenité dokonalosti jak ve směru technickém tak uměleckém. Trvala až do nedávné doby, do roku 1882, kdy zanikla. Vyráběl se trojí druh zboží: fayence, kamenné zboží a wedgewoodové nádobí. Vranovská hlína sama o sobě nehodila se k výrobě, poněvadž glasura byla vláskovitá; proto byla míchána v hlinou přímětickou a hlubokomašovskou od Znojma. Továrnu založil majitel velkostatku pražský zem. advokát Hilgartner z Lilienborna, ale k rozkvětu přivedl ji nástupce jeho polský hrabě Stanislav Mniszek, kterýž se o její zvelebení velice staral a získal jí titulu: „c. k. výsadní vranovská továrna na kamenné zboží.“ Továrna vůčihledě vzkvétala. Zaváděny do ní různé novoty: inspektor Düsch dovedl napodobiti proslulé anglické zboží wedgewoodské; též podařilo se vyráběti výtečné předměty z červené a žluté hlíny (terakotu a bambao). Za ředitele Michala Raufra a později Frant. Dürnböcka dosáhla továrna světové pověsti a výrobky její byly hledány a dobře placeny. Ředitel Raufer založil také továrnu v Kravsku na Znojemsku, která trvá dosud. Po mnohých zkouškách podařilo se ve Vranově vyráběti polévané zboží wedgewoodské světlohnědé a světlomodré; též barvené obrazy na anglický způsob se zdarem přenášeny. Největší odbyt vranovského zboží byl do Uher, Čech, Sedmihrad a Turecka. Do Neapole vyvážely se napodobeniny antických váz.

Po domácku provozovalo se ve Vranově a v okolí hrnčířství již za starodávna. Připomínají se hrnčíři již r. 1684; příináleželi k cechu znojemskému.

R. 1879 založili ve Vranově bratří Klingrové z Vídně továrnu na zboží hedbávné, která zaměstnává nyní na 100 dělníkův.

R. 1892 zřídil Halamášek cementárnu a dílny betonové. Vranovský panský pivovar udržel se do dneška.

Záležitosti obecní.

Nechtějíce opakovati, co v dřívějších okresích o záležitostech obecních a jejich správě již napsáno bylo, — ježto jsou v celém markrabství stejné, podáváme tuto pouze seznam obecních pečetí, jak bývaly v dobách, dokud nad nimi bděly vrchnosti a starodávné zvyklosti.

Srdce a z něho tři květy měly v obecním znaku Jazovice, Mlíčovice, Krtálky. Srdce a z něho 7 květů: Lančov, srdce, do něho pilu zaříznutou a nad ním květ, kolem dvě hvězdy: Horní Břečkov.

Labuť s roztaženými křídly: Chvalatice.

Hrozen: Zblovice.

Skálu: Frajštejn.

Radlici: Osnovice; radlici, nad ní hvězdičku a po stranách kvítky: Unašov.

Městečka měla: Stítary štít červený, v němž stojí zeď s věží bílou s vraty a mříží zavěšenou; věž ozdobena se třemi malými vížkami s krovem červeným a třemi korouhvičkami.

Šáfov štít červený, v němž zeď bílá se stíny a s vraty, s mříži zlatou; na zdi stojí dvě věže bílé tolikéž se stíny a mezi těmi věžmi medvěd, jenž každou přední nohou jednu věži drží.

Bítov měl bránu, na věži půlměsíc a kříž.

Vranov měl bránu se dvěma věžemi, mezi nimi ptáka.

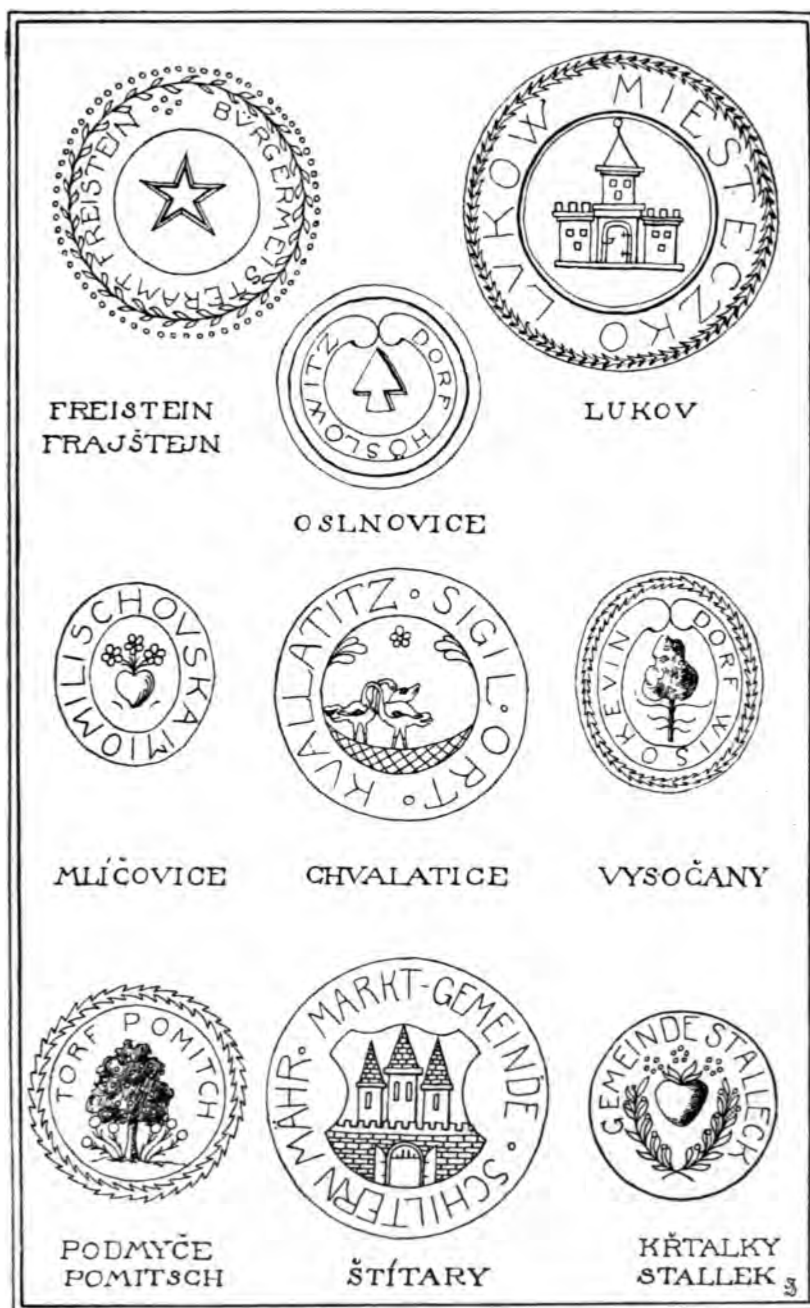
Také vesnice Čížov měla věž. (Obr. 7.)

Spojovací prostředky.

Dráha. Okresem vede dráha severozápadní o dvojkolejné trati; dopravuje osoby i zboží. Má v okrese jedinou stanici Šumvald-Vranov.

O silnice pečuje okresní silniční výbor vranovský. Nyní jsou skoro veškery osady spojeny silnicemi.

Z Vranova vede silnice do Znojma na Liliendorf, Vracovice, Mlíčovice do Citonic a dále ke Znojmu. Pokračováním jejím je silnice z Vranova do Šafova, Krtálek, Frajštejna, do Uherčic a k Jemnici. Ze silnice vranovsko-znojemské odbočují v Mlíčovicích do Břečkova, Čížova a do Hardeka v Rakousích, od této v Břečkově do Lukova a Podmole na Znojemsku, v Liliendorfě do Šumvaldu, Štítar, Šreflové a dále k Jemnici. Silnicemi spojeny jsou osady: Starý a Nový Petřín — Jazovice, Lančov — Vranov; z Bítova jde silnice do Vel. Dešova na Budějovsku. Do Dolních Rakous vedou silnice: z Krtálek do Drozdovic (Drosendorf), ze Šafova do Lanavy (Langau), ze Šafova do Pleissinga, (Plešina neb Plešnice), z Čížova do Hardeka a Blatnice, z Bítova

Obr. 7. Pečeti některých obcí.

k Vranovu s novým železným mostem, 1. ledna r. 9001 bylo v okrese 82.851 km. silnic okresních.

Pošty jsou ve Vranově, v Liliendorfě, v Šumvaldě, ve Štítarech, v Bítově, v Šafově — celkem v 6 osadách.

Telegrafní stanice jsou ve Vranově, v Šumvaldě, v Šafově a v Bítově, celkem ve 4 osadách.

---

5. Duchovní správa a školy.

Duchovní správa.

Fary okresu Vranovského náležejí k brněnskému biskupství, k znojemskému arciknězství a k děkanství vranovskému. R. 1354 připomíná se děkanství na Bítově; kdy a za jakých okolností přeneseno bylo do Vranova, jest na ten čas neznámo. Fary jsou: v Bítově, ve Chvalaticích (r. 1785 zřízena lokální kuracie), ve Vranově (připomíná se již r. 1259), v Lančově (r. 1850 zřízena lokalie), v Lukově (připomíná se jako podřízená klášteru luckému již r. 1190), v Šafově (první zmínka o ní k r. 1499), ve Štítarech (připomínaná r. 1498), ve Krtálkách (připomínaná k r. 1493), v Horním Břečkově (připomíná se již r. 1499, ale časem zanikla a r. 1784 zřízena lokalie), ve Starém Petříně (lokalie zřízena r. 1785). Celkem je v děkanství 12 far. K děkanství vranovskému přísluší také fara olbramkostelská ze soudního okresu Znojemského a chrlopská z okresu Jemnického. Hřbitovy jsou kromě farních osad ještě v Mlíčovicích, v Liliendorfě, v Čížově, v Unašově a od r. 1904 v Šumvaldě.

K faře lukovské je přifařena osada Podmole z okresu Znojemského.

Kaple nebo filiální kostely jsou: v Pomyči sv. Markety, v Mlíčovicích Nanebevzetí Panny Marie, ve Frajštejně sv. Jana a Pavla, ve Vracovicích sv. Michala archanděla, v Čížově bolestné Matky Boží, v Liliendorfě sv. Teresie, v Jezevčí sv. Michala archanděla a v Novém Petříně Pomocné Matky Boží.

Ve Vranově je prastará románská kaple (rotunda), která bývala kdysi kostnicí; nyní však užívá se jí každoročně o veliko-

nocích za Boží hrob. Na zámku bítovském je kaple zámecká zasvěcená Nanebevzetí Panny Marie. Kromě toho je ve Vranově kaple sv. Heleny zbudovaná r. 1815 polskou šlechtičnou Helenou hraběnkou Mniszkovou.

V Šafově, kde r. 1900 načítáno bylo 364 židů a kde je zvláštní politická a náboženská obec židovská, je židovská modlitebna a hřbitov. Jiných nekatolických kostelův ani hřbitovů není.

Školy.

V okrese Vranovském jsou všecky školy až na jedinou českou, vlastně utrakvistickou v Bítově německé.

Roku 1905 byly v okrese 2 trojtřídní školy, 4 dvoutřídní a 12 jednotřídních škol; úhrnem 18 škol o 26 třídách.

Školy byly v těchto osadách:

V Bítově 2třídní utrakvistická, ve Vranově a ve Štítarech 3třídní, v Lukově, v Šafově žid. obci a v Starém Petříně 2třídní, v Chvalaticích, v Šáfově křest. obci, Šreflové, v H. Břeckově, ve Vracovicích, v Liliendorfu, v Čížově, v Mlíčovicích, ve Křtálkách, ve Frajštejně, v Lančově a v Podmyčích jednotřídní.

Počet dítek byl r. 1900 1652; připadá tudíž na 100 obyvatel 16 školních dítek. Na jednoho učitele, jichž jest v okrese 26 — průměrně 63 žáků.

Poslední dobou povoleno bylo obcím Vysočanům a Osnovicům zříditi si společnou školní expozituru ve Vysočanech.

Také povolena letošního roku městečku Vranovu německá chlapecká škola měšťanská.

Zaznamenati sluší, že v obci Šreflové (která se dříve nazývala Kulivo), k níž patří Augustin a Nový dvůr, zřízena byla r. 1889 za přispění Šulferajnu a Bítovského velkostatku německá škola. Dítky školu navštěvující jsou úplně až na jediné české, Tak ztratili jsme vlastní nevšímavostí jednu osadu a hranice národnostní posunuty opět dále do české oblasti.

6. Zdravotnictví.

Sídly zdravotních obvodů jsou: Vranov, Bítov, Šafov a Šumvald.

Lid je silného ústrojí tělesného, jak český tak německý, a počítáno dle posledního dvacetiletí dožije se průměrného věku 43 let. —

K vojsku bývá odváděno 43—45% odvodem povinných chasníkův.

K bítovskému obvodu náležejí osady: Bítov, Oslnovice, Vysočany, Zblovice, Chvalatice a Šreflová se dvory Novým a Augustiným.

K vranovskému obvodu: Vranov, Lančov, Pomyče a Únašov.

K šafovskému obvodu: Šáfov, Starý a Nový Petřín, Jezevčí, Frajštejn a Křtálky.

K šumvaldskému obvodu: Šumvald, Liliendorf, Vracovice, Mlíčovíce, Hor. Břečkov, Lukov, Čížov a Štítary, které až do poslední doby měly vlastního obecního lékaře.

Lékárna je jen ve Vranově, kromě vranovského mají všichni obvodní lékaři domácí lékárny.

---

7. Statistický přehled.

Rozlohou největší (nad $^1/_4$ čtver. míle čili 14 km²) jsou obce: Štítary 28·5 km², Chvalatice 19·3 km², Vracovice 15·8 km². Nejmenší jsou Liliendorf 1·4 km², Pomyče 4·3 km² a Zblovice 4·5 km².

Domů nejvíce měly r. 1890: Štítary 230 a Vranov 206; nejméně Šreflová 24, Oslnovice 27 a Nový Petřín 28.

Obyvatelstva nejvíce měly r. 1900: Štítary 1287, Vranov 1061 a obojí Šafov (křesťanská obec s židovskou) 942 duší; nejméně Oslnovice 139, Unašov 143, Šreflová 149.

R. 1890 bylo v celém okrese 10.016, r. 1900 jen 9399 duší.

V letech 1890—1900 ubylo obyvatelstva, čehož příčinou je hlavně, že osada Chrlopy z okresu vyloučena a s okresem Jemnickým v hejtmanství Mor. Budějovském spojena byla. Odečítáme-li Chrlopy (je to nutno, abychom došli k přesným údajům statistickým), bylo v okrese r. 1890 Němců 8390 (s Chrlopy 8716) a Čechů 1229 (s Chrlopy 1265); r. 1900 bez Chrlop Němců 8114 a Čechů 1257. Bylo tedy r. 1900 Němců 86·61% a Čechů 13·4% všeho obyvatelstva, čili ubylo za posledních deset let Němců 0·75% a přibylo Čechů 0·75%. V Chrlopech je dosud dosti pozoruhodná česká menšina.

Podle sčítání z r. 1900 byl ve smíšených osadách tento poměr: V politické obci Chvalaticích 570 Němcův a 119 Čechů; a sice v jednotlivých místních obcích, jež tuto politickou obec tvoří: v Chvalaticích druhdy úplně českých 412 N. bez Čechů, v Novém Dvoře 65 N. a 63 Č., ve Šreflové 93 N. a 56 Č. V německých osadách byly tyto pozoruhodnější české menšiny: Ve Vranově 1002 N. a 54 Čechů (počet Č. se tam od r. 1890, kdy jich napočítáno jen 13 tedy zčtvernásobil), ve Vracovicích 338 N. a 38 Č., ve St. Petíně 281 N. a 18 Č., v Lančově 420 N. a 9 Č., v Lukově 344 N. a 10 Č., v Šafově 497 N. a 15 Č., ve Štítarech 1249 N. a 30 Č., v Unašově 135 N. a 8 Č. V českých osadách Oslnovich, Vysočanech a Zblovicích napočítalo se po 1 Němci, za to v Bítově připadá na 370 Čechů, 37 N., což dělá právě jedenáctinu všeho obyvatelstva. Za deset let 1890—1900 ztenčila se tedy německá menšina, ježto r. 1890 tvořila ještě devítinu všeho obyvatelstva.

Nemálo zajímavo je srovnání počtu domův a obyvatelstva za 100 let (1790—1890). Dosud v žádném spise „Moravskou Vlastivědou“ vydaném vykonáno nebylo, proto se tuto po prvé o ně pokoušíme, připomínajíce, že přirovnání poměrův národnostních je proto nemožné, že statistika r. 1790 počtem obyvatelstva dle národností se nezabývala. R. 1790 bylo v nynějším okrese Vranovském v 1147 domech 7559 duší, r. 1890 v 1986 domech 9619 duší. Jest tedy za 100 let přírůstek domů 73·1%, přírůstek obyvatelstva však jen 32·5%. Ačkoli počet domův se tedy za století málem zdvojnásobil, jest přírůstek obyvatelstva jen nepatrný, neboť okres není průmyslový a proto možno znamenati v něm spíše odliv než příliv obyvatelstva.

Domův i obyvatelstva ubylo nebo přibylo poměrně stejně jen v osadách:

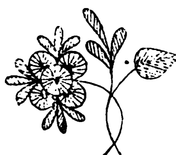
	r. 1790		r. 1890	
	domů	duši	domů	duši
v Čížově	38	258	55	232
v Novém Petřině ...	17	112	28	126.

Tyto dvě osady poskytují příklad nejkřiklavější. Za to ukazují, jako proti přírůstku domů nepoměrně málo obyvatelstva přibylo, tyto osady:

	r. 1790		r. 1890	
	domův	obyvatelstva	domův	obyvatelstva
Chvalatice ...	61	416	113	687
Vranov	111	794	206	1052
Lančov	42	312	85	442
Lukov	58	385	100	493
Pomyče	22	171	57	273
Šreflová	13	78	24	122
Štítary	132	1023	230	1314
Bítov	47	271	68	384.

Velmi zajímavo je také, že v obojím Šafově (křesťanské i židovské obci) bylo r. 1790 ve 155 domech 1096, r. 1890 však ve 257 domech jen 1060 duší. Tu však ubylo hlavně židů, neboť nepatrné městečko neskýtalo jich obchodnímu zaměstnání dosti zisku, proto se mnozí odstěhovali. R. 1900 bylo ještě méně, totiž jen 942 obyvatelů.

Vyznáním jest převážná většina katolíkův, neboť protestantů vůbec není a židé jsou ve větším počtu usazeni jen v Šafově (židovská obec), kde jsou 32·1% všeho obyvatelstva obou osad, křesťanské i židovské. R. 1890 bylo v celém okrese 4·86%, r. 1900 jen 4·46% (419 duší) obyvatelstva židovského, ubylo tedy za posledních deset let 0·4% židů v okrese.

II. Jednotlivé obce.

Vranov.

Jméno, poloha a původ městečka.

Vranov, německy Frain, jest jméno patronymické, původu českého, od osobního Vran (= černý; stsl. vranu = vraný) odvozené. Osada tato píše se r. 1221 po prvé zněmčile vrene a r. 1228 Fraen. Dlouhou dobu po té ještě převládá v pramenech historických český Vranov, jakož celá okolní krajina i s Vranovem byla česká. R. 1259 čte se Wrein a odtud se německá forma pomalu blíží k nynějšímu způsobu psaní Frain. Že německé jméno vzniklo z českého, není pochyby.[1])

Městečko leží v krajině zhusta moravským Švýcarskem zvané, na březích Dyje, 400 m. nad hladinou moře, při okresní silnici spojující dolnorakouskou Lanavu s Moravou, na 48° 53' sev. šíř. a 33° 28' 30" vých. dél. Je obklopeno ze tří stran mohutnými lesy, které je chrání před severními větry a zpříjemňují tak jeho podnebí, že velkoměšťáci za léta Vranov velmi hojně navštěvují, zotavení tělesného i duševního tam hledajíce. Nádraží, které jest označeno jménem Šumvald — Vranov (severozápadní dráha), je sice vzdáleno 7 km., ale jest s dostatek postaráno

[1]) Srovnej: Vranín — Franing. Vratenín — Fratting. Na Moravě máme Vranov u Brna, v Čechách jest toho jména 13 osad.

o povozy a drožky ke všem vlakům, takže cizinci vzdálenost od dráhy není ani příliš nemilou. Letní hosté jsou také příčinou značné zámožnosti obyvatelstva tamního.

Obr. 8. Vranov.

Původem náleží Vranov mezi nejstarší osady moravské; připomínáť se již r. 1210. Kdy a kým byl založen, je neznámo. Že vranovský hrad, stávavší na vysokém skalisku proti městečku, je starší osady, je nepochybno; neboť právě nejstarší osady

moravské vznikly z podhradí. Soudíme proto, že jméno přeneslo se s hradu na osadu pod ním založenou. Vranovský hrad byl článkem v řetězu pohraničních hradův moravských proti Dol. Rakousům, z nichž zmínky zasluhují zvláště Bítov, Vranov, Hardek a Znojmo. Prvotním účelem jeho byla obrana zemských hranic proti nepřátelským vpádům.

Mezi obyvatelstvem nedochovalo se pověsti o založení hradu.

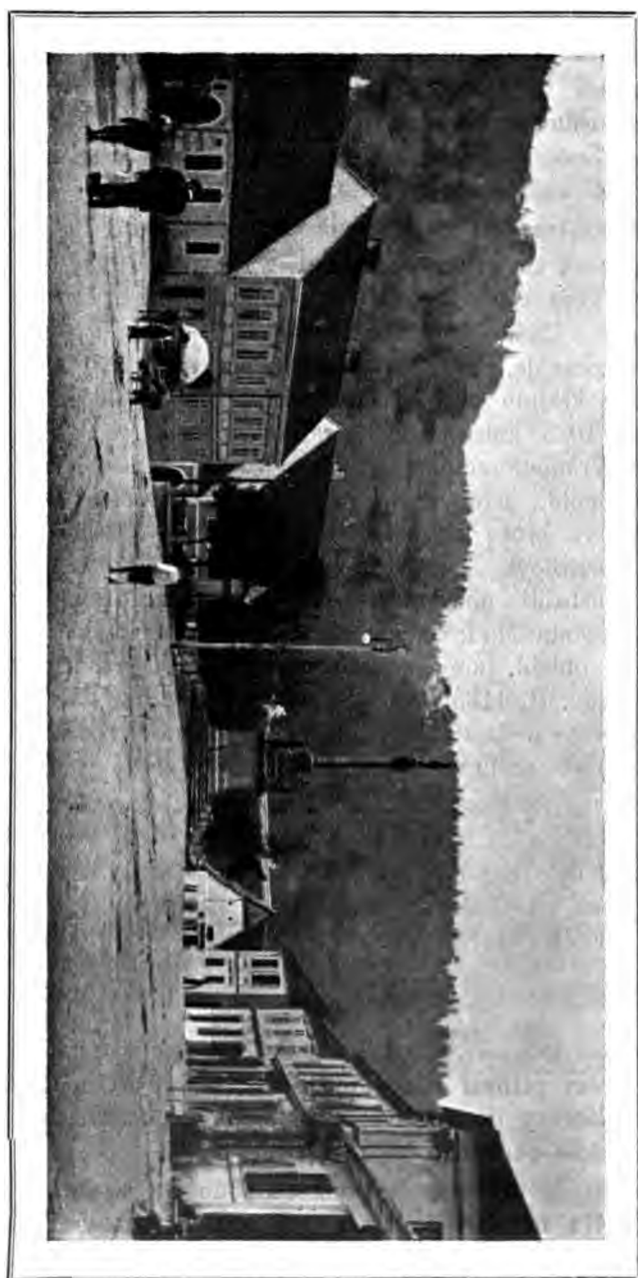
Zámecká kronika vypravuje, že již r. 920 kníže Vratislav I. vypudiv moravského knížete Svatoboje opevnil hrad vranovský. To ovšem s klidnou myslí odkázati musíme do říše bájek. Táž kronika vypravuje, že r. 1015 obléhal hrad Jindřich I., jenž zpustošil také krajinu podél Dyje. Za polských vpádů na Moravu dal prý r. 1025 kníže český Vranov opevniti znova. R. 1054 seděl na Vranově znojemský údělný kníže Kunrát a po něm kníže Leopold, jenž neposlouchal knížete pražského Břetislava, kterýž proto tento hrad pobořil a sříceniny odevzdal knížeti Bořivojovi. Když znojemský kníže Kunrát se Soběslavem pustošili pohraniční statky dolnorakouské, vtrhl na Moravu vévoda Jindřich Jasomirgott a mezi jinými také hrad vranovský oblehl, ale s nepořízenou odtáhl, neboť hrad byl udatně hájen. R. 1183 přešel hrad na řád johanitův maltézských, kteří jej drželi asi do r. 1210, kdy byl zeměpánům vrácen; neboť již r. 1210 čte se hradský purkrabí Nezamysl.

Vše to uvádíme jen k vůli zajímavosti, neboť nikde jsme nenašli spolehlivých zpráv o tom a také neznámy jsou prameny, z nichž by byla kronika vranovská čerpala. Pouze poslední zprávy zakládají se na listinách, a tu ještě nevíme, náležel-li náš Vranov maltézským.

Popis městečka.

Vranov leží po obou březích Dyje, v malebné krajině, které vším právem přísluší název moravského Švýcarska, na okresní silnici z Moravy do Lanavy v Dolních Rakousích, 20 km. od Znojma, sídla okresního hejtmanství. (Obr. 9.)

Ve středu městečka je podkově podobné náměstí, poněkud nerovné. Na náměstí stojí úhledné sousoší zřízené Heřmanem Michalem hrabětem z Althana r. 1716 na památku morové nákazy, která r. 1680 ve Vranově jako v celé jižní Moravě a v severní

Obr. 9. Vranov (náměstí).

části Horních Rakous zuřila. Socha představuje Pannu Marii, pod níž jsou svatí Šebestian, Roch, Florian a Jan Nepomucký. Domy na náměstí jsou jednopatrové a přízemní, z tvrdého staviva, ač ve Vranově druhdy stavívalo se ze dřeva. Farní kostel stojí nad osadou na kopečku severně městečka, uprostřed hřbitova. Kopeček sluje v ústech lidu Kreuzberg. Škola je na náměstí.

Na pravém břehu řeky ležící domy slovou Leopoldstadt. Vlastní městečko leží po levém břehu Dyje, která je v podobě podkovy obtéká. Východně vlastního městečka ležící části slují po bývalých železných hamrech Oberhammer a Unterhammer. Bayerova mapa Moravy z r. 1818 vyznačuje obě části městečka jako samostatné osady; tak činí též katalog olomucké diecéze z r. 1771. Na pravém břehu řeky uprostřed krásných zahrad zbudován je vranovský zámek, nyní šlechtické sídlo hraběnky Stadnické. Vedle zámku jsou na strmé, ale malebné 145 m. vysoké skále ssutiny bývalého zeměpanského hradu vranovského. Hrad stával na přední straně úskalí, ale utrpěl značně obležením švédským r. 1642 a 1645. Do dneška zachovaly se z něho jen věž (v ústech lidu po svých obyvatelích—výrech Uhuturm zvaná) o čtyřech oknech, menší věž zvaná Ritterturm po vlajce, na niž je z plechu vyřezána rytířská postava, valy na jižní straně a dvě vížky nad Dyjí. Bývalá hradní kaple byla pobořena r. 1685 a na jejím místě zbudován v novém zámku sál předků (Ahnensaal). Padací mosty starého hradu byly odstraněny teprve v letech 1794—1796. (Obr. 10.)

V zámku, dokončeném teprve za posledního člena slavné druhdy rodiny Althanské a zbudovaném v krásném slohu renesančním, je 75 pokojů, veliká jídelna, knihovna, sál předků a nádherná zámecká kaple, pod níž je rodinná hrobka Althanovská, v níž odpočívá také roku 1876 zemřelá hraběnka Helena Mnišková. Překrásný sál předků zbudoval r. 1685—1693 nákladem Michala Jana z Althana vídeňský stavitel Fischer z Erlacha. Je podoby velikého oválu; ve výklencích je 10 soch znamenitých mužů z rodiny Althanské. (Obr. 11.) Největší délka sálu je 26. šířka 15 m.; je prý to největší sál na Moravě a vyplňuje celé poschodí budovy, jejíž stěny jsou půl třetího metru silné a nesou kopulovité klenutí, zatížená velikou „lucernou“ 15 m. nad podlahou. Pohled na vnitřek sálu, do něhož přichází světlo desíti okny na stranách a desíti okny eliptickými v báni nad podstropní římsou jest velko-

Obr. 10. Vranovský zámek.

lepý. Stěny jsou pokryty bohatou výzdobou štukovou. Klenbu vyzdobil freskami malíř J. M. Rottmayer, který také maloval v zámecké kapli obraz „Pád pyšných andělů“, dokončený r. 1722. Podlaha sálu, v němž po mnoho let hrávalo se pro členy rodiny majitelovy a pro sezvanou šlechtu divadlo, je vykládána

Obr. 11. Sál hrab. Althanův v zámku Vranovském.

velikými plotnami mramorovými. Nábytek ostatních 75 pokojů je rovněž nádherný jako vzácný. V jednom z nich je vzácný obraz haličského místokrále Bedřicha hraběte Mniška v životní velikosti a v pokoji zvaném „stříbrném“ je skvostná váza, výrobek to vranovské továrny na wedgewood a mnoho jiných uměleckých skvostů. Také knihovna je vkusně zařízena a vyniká vzácnými

poklady knižními. Vedle sálu předků jsou terasy, které zbudovala kněžna Pignatellová, choť Michala Jana III. z Althana. Na terasách jsou dva vítězné oblouky (triumfální brány), vystavěné po způsobu starořímském. Na hlavním nádvoří vedle vchodu do jídelny jsou sousoší Aeneovo s Anchisem na plecích a Herkula rdousícího syna Gaiina Antaea. Sousoší tesal sochař Mathieli z italského pískovce pro vídeňský hrad císařský. Ale císař Karel VI. daroval je kněžně Pignatellové. Vedle zámku je dům pážecí, zbudovaný r. 1725 pro Althanům sloužící pážata. (Obr. 12.)

Před válkou třicetiletou byl Vranov opevněn, ale z hradeb nezachovalo se ani památky. R. 1524 jmenuje se v listinách městem, ale listin výsadních na práva městská se nedochovalo a Vranov do dneška je pouze městečkem. Brány městské byly pobořeny koncem století XVII. Poslední byla zbořena teprve v druhé polovici století XIX. Po válce třicetileté bylo ve Vranově 111 domův s 794 obyvateli; městečko mělo radnici a ke hradu vedla stezka. Hrad byl spojen přes Dyji mostem s osadou. Kde je nyní Poitnerský mlýn, bývaly panské budovy příslušné k samostatnému panství zvanému „Wieshof". Také tato část byla s Vranovem spojena dřevěným mostem. Za války bylo mnoho domů ve Vranově pobořeno; jí za oběť padl také Wieshof. R. 1682 obnoveny byly železné doly, v nichž se pracovalo již před válkou, jíž však zanikly. Nejdříve vznikl t. zv. Oberhammer, později Unterhammer. V železárnách pracovalo mnoho lidí, třeba výtěžek nebyl značný.

Vranov je se tří stran obklíčen zalesněnými vrchy. Západně městečka, několik krokův od zámku, jsou městské sady zvané Rosenhain, nedaleko nich panské sklepy, v nichž se v létě čepuje pivo a víno. Blízko jest prostranství, na němž za Heleny hraběnky Mniškové konávaly se „růžové slavnosti", k nimž scházela se chasa k tanci. Z chasy z poddanských dědin zvolena bývala „růžová královna", které hraběnka Helena dávala 100 zl. a prádla taktéž v ceně 100 zl. Také ostatní vybraná děvčata bývala hraběnkou podělena. Slavnost konala se každoročně na den sv. Heleny. S tohoto místa, nyní k tanci upraveného, jest krásná vyhlídka po proudu Dyje.

Z Rosenhainu jde chodník na most přes Dyji a na paseku „Rosenhügel". Na výšince této je stavba zvaná „Maria Schutz", které druhdy říkali „pohanský chrám" (Heidentempel), jelikož

majitel velkostatku dr. Hilgartner z Lilienborna dal v ní umístiti mythologické sochy. Odstranila je Helena z Mnišku a postavila v budově v řeckém slohu stavěné sochu Panny Marie, odkudž nynější jméno. Za mýtinou v hustém hvozdu je „dům filosofů".

Při okresní silnici je t. zv. Galgenberg, na němž konávaly se druhdy popravy.

Okolí Vranova je nádherné krásami přírodními. Po obou březích Dyje jsou rozkošná údolí, z nichž nejznámější je Eisleiten

Obr. 12. Schodiště na nádvoří zámku vranovského.

(Eisleitental) na levém břehu řeky (Ledový žleb). (Obr. 6.) Ve žlebě jsou ledové jeskyně a propasti, v nichž i v nejparnějších měsících letních jsou rampouchy ledové. Jsou to jakési uherské jeskyně Dobšínské v malém, v nichž je v letním parnu tím více ledu, čím více bývá na podzim před tím pršek. Dříve tekla Dyje podél celého žlebu, dnes obtéká jen nepatrnou jeho část. R. 1860 hraběnka Helena Mnišková, rozená kněžna Lubomirská, otevřela přístup k těmto krásám přírodním. Žleb je přímo poset rulovými skalisky, mezi nimiž skrovně rostou křoviny. Nad žlebem postavili

...urody [illegible]
... kuen [illegible]

... zam... [illegible]
...muškové [illegible]
... Údo... [illegible]
...em vra... [illegible]
...avbu, [illegible]
... (Obr. [illegible]
...cem, p... [illegible]
... nazvaná [illegible]
...ovaný, [illegible]
... Slave... [illegible]

... Vrano... [illegible]
...edu z [illegible]
... bývalý [illegible]
..., počt... [illegible]
...polytent... [illegible]
...odou, [illegible] —
...sudo ta... [illegible]
...avený [illegible]
...návštěv... [illegible]
a velko... [illegible]
jako [illegible]
k zám... [illegible]
po [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Obr. 13. Chrám ve „Felicienheimu“ ve Vranově.

Městečkem připomíná se Vranov r. 1516; výsadní listina se nedochovala. Znak městský měl bránu se dvěma věžemi, mezi nimiž byl pták.

Trhů koná se ve Vranově 5 výročních a 4 dobytčí. Výroční trhy se konají: 1. v první čtvrtek v březnu, 2. první čtvrtek v květnu, 3. první čtvrtek v srpnu, 4. první čtvrtek v říjnu a 5. první čtvrtek v listopadu. Dobytčí trhy jsou ve středu před výročními. Padne-li výroční trh na svátek, koná se trh dobytčí den před svátkem, výroční trh den po svátku. Týdenní trhy konají se každou středu, je-li ve středu svátek, konají se až ve čtvrtek. Z tržních privilegií jest zachováno pouze Ferdinanda III. ze dne 14. září 1642 na týdenní trh každou středu a na tři trhy výroční, koňské a dobytčí, kterými mělo býti městečku vojsky švédskými zbědovanému pomoženo. Listinu potvrdili císař Karel VI. 24. března 1716 a Marie Teresie 27. února r. 1747. Za dřívějších let konávaly se trhy: 1. na škaredou středu, 2. na sv. Floriana, 3. na sv. Annu, 4. v pondělí po obrácení sv. Pavla a 5. na den Dušiček. Teprve v druhé polovici minulého století byly trhy přeloženy na nynější dny.

Epidemie cholerová r. 1680 mnoho lidí pohubila; r. 1754 zuřily v městečku i v okolí neštovice. V cholerových letech XIX. století nebyl Vranov také uchráněn, zvláště utrpěl r. 1850.

Živelní pohromy: zátopa rozvodněnou Dyjí r. 1867 a r. 1876, srážka ledu za jarního tání r. 1888. R. 1876 pocítili ve Vranově dvakráte zemětřesení.

Samoty: Bienengarten, Im Schweizertale (hájovna), Mittermühle, Pointnermühle.

Poddanské poměry: Po válce třicetileté (r. 1656) bylo na celém panství vranovském poddanských rolí I. třídy $735 1/4$ míry, II. třídy 12091 měr, III. třídy 2341 měr. R. 1667 bylo na celém panství 423 domův osedlých, 25 lhotních a 51 pustých, z čehož vidno, že Vranov válkou mnoho neutrpěl, zvláště když uvážíme, že tou dobou bylo rolí pustých pouze I. třídy 8 měr, II. třídy $224 1/2$ míry a III. třídy $46 3/4$ míry.

Kostel a fara, zámecká kaple.

Farní kostel, zasvěcený Nanebevzetí Panny Marie, stojí na kopečku nad Vranovem, severně od osady na hřbitově.

Byl zbudován ve století XV. nebo počátkem věku XVI., ale přestavbou r. 1720 byl úplně modernisován. Z původní stavby zachovalo se asi jediné sanktuarium ve stěně a stará křtitelnice, které se užívá nyní v sakristii na uhlí. R. 1844 byl kostel uvnitř opraven a vyzdoben.

Hlavní oltář je zasvěcen Nanebevzetí Panny Marie, poboční oltáře sv. Josefu, sv. panně Barboře a sv. Janu Nepomuckému, kteréhožto světce maloval znamenitý Maulpertsch. R. 1856 a 1857 byly všecky oltáře ozdobeny. R. 1804 zbudována na hřbitově kostnice. Jest však na hřbitově po epištolní straně kostela stará kostnice románská, nejpozději z XIII. věku pocházející, jakých je na Moravě jen tré (v Oleksovicích u Znojma a v Moravských Budějovicích). Tato kostnice upravuje se již po mnohá léta na Boží hrob. Již počátkem minulého století byla stavba znešvařena, ježto byla zazděna okrouhlá neveliká okna románská a stržen románský vlys.

Matriky začínají se r. 1686.

Přifařeny jsou osady Pomyče a Unašov. Dříve byly přifařeny také Šafov a St. Petřín, do r. 1850 byl sem filiálním také Lančov.

Patronem je majitel velkostatku, nyní Luitgarda hraběnka Stadnická.

Fara vranovská je zajisté starožitná, jak nasvědčuje již romanská kostnice, která byla původně kaplí nebo kostelem věnovaným bohoslužbám. Že fara byla již ve XIII. století důležitou, nasvědčují listiny, ve kterých k letům 1259—1268 jmenují se farář vranovský Petr a kaplan jeho Peregrin.[1])

R. 1346 jmenuje se farář Jan, 1354 farář Otto, r. 1406 farář Niklas, který byl okolo r. 1415 kanovníkem olomuckým. Po té není zmínky o faře ani o knězích až k r. 1562, kdy farář vranovský Zikmund pohnal majitele Vranova Petra Čertorejského z Čertorej, že mu pobral desátek farský a kostelní v Šafově a ve St. Petříně.

Když Vranov držel Arkleb z Boskovic, pán na Bučovicích a Trnávce (1515—1525), příznivec českých bratří a luteránů, přišli do Vranova první nekatolíci. Ale pevně zakotvilo se nekatolictví ve Vranově teprve za pana Zdeňka Lomnického z Meziříčí.

---

[1]) C. d. M. III., 270, IV., 3.

Jmen kněží nekatolických neznáme, vyjímaje jediného pastora Antonína Dörflingra (k r. 1617). Po bitvě bělohorské byli zajisté nekatoličtí kněží záhy zapuzeni, když́tě již r. 1623 přišel katolický učitel. První známý katolický farář Jan Turner stěžuje si r. 1633, že byl nucen vše potřebné, jak nádobí tak paramenty, za vlastní groš pořídíti, ale že setkal se s nepřízní proti náboženským úkonům, že jen 67 lidí se zpovídalo, ježto obyvatelstvo je zarputilé a kacířstvím velmi nasáklé. Velkostatek platil faráři jen 200 zl. Po r. 1641 přiděleny byly do Vranova Štítary, ježto nemohly býti knězem obsazeny. Až do r. 1649 obsazována byla fara kněžstvem řeholním. Po r. 1657 praví se o kostele, že jen hlavní oltář je posvěcen, ale jinak kostel dostatečně vším potřebným opatřen; farář však že vede podezřelý život. Farář dostával tehdy od vrchnosti 100 tolarů, met žita, met ovsa (met je míra dolnorakouská; na met šlo 30—33 moravských měřic), 10 měřic pšenice, 2 měřice hrachu a pět sudů piva.

V zámku je kaple stejného asi stáří se zámkem. Ve starém zámku již byla kaple. Když r. 1686 byl stavěn zámecký sál předků, byla kaple zrušena, ale r. 1700--1726 nová zbudována dle plánů vídeňského stavitele Fischra z Erlachu. Jest okrouhlá a má malovanou kopuli s lucernou. R. 1858 zbudovány hlavní oltář a oratoř. Na kopuli pád andělův maloval vídeňský malíř Rottmayer. Hlavní oltář je zasvěcen Navštívení Panny Marie, poboční oltáře Matce Boží a archandělu Michalovi. R. 1727 byla kaple vysvěcena a v prosinci téhož roku byly do hraběcí hrobky Althanovské pod kaplí převezeny mrtvoly hrabat Althanů z bývalé rodinné hrobky v Jaroslavicích. Dne 28. prosince r. 1702 učinil Michal Jan hrabě Althan, jenž zbudoval nynější nádherný zámek, nadaci, aby při kapli byl vydržován zámecký kaplan. Nadace však zrušena.

Kaple má věž, na níž jsou tři zvony; největší byl lit r. 1767 ve Znojmě.

R. 1876. pohřbena v rodinné hrobce Althanské Helena kněžna Lubomirská, provdaná hraběnka Mništková (Mniszková).

V části městečka zvané Unterhammer byla r. 1815 zbudována a r. 1816 vysvěcena kaple sv. Heleny. Mimo to vystavěla hraběnka Mništková při Dyji kapličku sv. Tekly.

V zámecké kapli jsou také staré freskové obrazy dvanácti apoštolů od malířů Petrola, Jena, Gazelliho a Petze.

Dějiny.

Uváživše, že Vranov od prvního objevení se v dějinách našich byl dlouhou dobu potom statkem komorním, můžeme za nejstarší zmínku o něm považovati dva svědecké podpisy na listině markrabího Přemysla pro klášter Zábrdovský u Brna z r. 1210, na které mezi svědky čtou se Nezamisl de Uranowa a Perterus de Uranowa.[1]) Poněvadž v dobách pozdějších, jak ještě ukážeme, mluví se ve spojení s Vranovem o úřednících župních, považovali někteří, ano i Palacký, Vranov za střediště zvláštní župy či kraje, kterým k ruce královĕ nebo markraboνě vládli královští purkrabí nebo kasteláni.[2])

Správným zdá se býti mínění Aug. Sedláčka, který soudí, že Vranov mezi Znojmem a Bítovem nad řekou Dyjí nemohl býti sídlem kraje samostatného již pro blízkost obou těchto jmenovaných míst, která byla středisky krajů. Kromě toho jest ves Kravsko mezi Znojmem a Vranovem, která se klade do Znojemska, Vranovu tak blízká, že by nějaký[3]) takový kraj vranovský byl nepatrnou částicí Moravy a nic větší, než pozdější panství vranovské. Opravdu se také kraje vranovského nikdy nepřipomíná Vranov podřízen jsa hradu Znojemskému slove u Kosmy „oppidum", kdežto Znojmo „urbs" se nazývá.[4])

Na Vranově jakožto zeměpanském hradě a nikoli jakožto ústředí župním býval úřad s popravou (soudem).[5]) Oni Nezamysl a Perter (snad Petr?), o nichž je k r. 1210 zmínka, byli snad purkrabími, ale také možná, že tu byli jen posádkou. Připomínají se po té ještě několikrát, ale jejich úřední hodnosti se nikdy nepřipojují. Tak na Přemyslově listině pro klášter Zábrdovský z r. 1211 čtou se pouze Nezamisl de Uranov a Perhter de Uranov,[6]) r. 1220 na podezřelé listině pro klášter panenský v Doubravníce mezi svědky Bertherus de Vranone[7]) a r. 1221 dne 12. června pro klášter Velehradský Bertherus de vrene.[8])

---

[1]) Cod. dipl. Mor., II., č. 48, [6]) 49, [7]) 108, [8]) 117.

[2]) Volný, Mähren, III., 191; Palacký, Dějiny, díl I., pg. 462; Brandl, Kniha pro kaž. Mor., 1892, str. 347.

[3]) Erben, Reg. I., 84.

[4]) Fontes rer. boh. II., 145.

[5]) Viz Brandlův „Glossář", 1876, str. 250.

Za to mezi svědky na listině lucké ze dne 19. září r. 1226 čte se Bohuslaus castellanus de Wranov.[1]) To je první zmínka o hradním kastelánovi či purkrabím, tedy také o komorním hradě, ale nikoli zároveň o župě či provincii. Tento Bohuslav čte se také ještě několikrát, ač obyčejně bez udání úřední hodnosti. Tak k 7. září r. 1228 na listině pro klášter Oslavanský[2]) a k 27. listopadu téhož roku na zakládací listině velehradské[3]) zde znova castellanus de Fraen) a posléze k 7. srpnu r. 1232 (Bohuzlaus de Vranow) na listině oslavanské.[4])

K r. 1224 jmenují se současně na téže listině tři hradní kasteláni vranovští: Váta, Bohuslav a druhý Bohuslav.[5])

V tehdejších listinách zhusta zaměňovaly se pojmy: burgravius, castellanus a praefectus, z čehož bezpečně soudíme, že totéž znamenaly. R. 1234 na listině Ratiborově z Deblína čte se Albertus, praefectus de Wranone,[6]) a rovněž na listině ze dne 2. října r. 1234 pro špitál sv. Františka v Praze,[7]) ale na listině pro klášter Lucký ze dne 22. října téhož roku jmenuje se Albertus purcravius de Vrane.[8])

Připomíná-li Sedláček, že r. 1237 purkrabí znojemští měli popravy (župní soudy) na Vranově,[9]) zakládá se to na podvržené listině, kterou padělal archivář Ant. Boček. Listina, datovaná bez udání dne v Brně r. 1237, nařizuje jménem markrabí Přemysla, aby zeměpanští purkrabí in Vetoue, in Vranov, in Jemnic, in Mohilno, in Hradek a na jiných hradech okolních přísahali přísahu věrnosti k zeměpánu do rukou purkrabí znojemského.[10])

Listina tato zmátla i Palackého.[11]) Ráz její je více povšechný, proto o podvrženosti její lze souditi jen na základě dokázané nemožnosti, z čehož vyplyne i podvrženost ostatních výpisův z domnělého Kodexu tišnovského. Pro pravost její mohla by svědčiti jediná okolnost, že markrabí Přemysl káže, aby hrady jeho byly na válku přichystány. A tou dobou skutečně chystal odboj proti králi Václavovi I. Mohli bychom však míti za to, že udělal ji Boček na základě některých soudobých fragmentův nebo kronik.[12])

[1])—[8]) Cod. dipl. Mor. II., 168, 185, 196, 218, 246, 247, 248, 287, a Erben Reg. I., č. 707, 734, 735, 792, 319, 400, 858, 860, 910.

[9]) Časp. Mat. Mor. 1891, str. 26.

[11]) Palacký, Dějiny, vydání Riegrovo, I., str. 456.

[12]) Viz: Gustav Friedrich „Codex Tišnovský“, v „Česk. Časop. Hist.“, III. (1897), pg. 371.

R. 1239 dne 29. června čte se kastelánem na Vranově (in Vren) královský číšník Vilím (pincerna), jehož bratr jmenuje se Olbram.[1] Nevíme, z čeho soudí Sedláček, že to byl právě Vilím Šenk, domnělý zakladatel nedalekého hrádku Šimberka (Schenkenberg).[2]

V pozdějších letech byl purkrabím na Vranově Vykart, který se po prvé připomíná dne 16. ledna r. 1256.[3] Je to asi týž Wichardus de Tyrna, který r. 1259 na Vranově vydal listinu na patronát kostela v Dobřanech.[4] Do té doby spadají také první zmínky o vranovské faře. Dne 22. července r. 1259 čte se plebanus de Wrein (vranovský farář) Petr[5] a po druhé ještě r. 1268 spolu se svým kaplanem Peregrinem (capellanus plebani de Wrenen).[6] Fara byla tou dobou jistě znamenitá, kdyžtě měla vedle plebána také kaplana.

R. 1262 dne 21. ledna čte se naposledy purkrabí vranovský Vykart[7] a již dne 7. srpna r. 1267 purkrabí de Vren Albert,[8] který dne 12. září r. 1277 podepsal se rukojmím na smíru Rudolfově s Přemyslem Otakarem.[9] Z toho soudíme, že byl osobností u krále oblíbenou a váženou. To je poslední zmínka o něm jako o purkrabím, neboť dne 21. ledna r. 1278 byl již purkrabím Kuno[10], který rozhodoval o sporu kláštera Hradištského u Olomouce o půl vsi Těšetic a o několik dní později spory kláštera Žďárského o polovic vsí Kučerova a Lhoty.[11]

O tomto Kunovi domnívá se Sedláček, že byl snad v zápisném držení hradu a panství vranovského, ač nadále není známo, zůstal-li Vranov v zástavě, či byl-li spravován královským purkrabím[12], neboť purkrabí se po té na dlouhou dobu nečtou.

Albert z Vranova, již nikoli s udáním hodnosti purkrabské, připomíná se ještě dne 22. června r. 1278, kdy předsedal soudu na hradě olomuckém, před kterým Žofie, manželka zemřelého maršálka moravského Bohuše, darovala klášteru Velehradskému mlýn v Uničovicích.[13] Král Václav daroval mu nedlouho po svém nastoupení ves jednu na Znojemsku v dědictví[14] v uznání mnohých králi Přemyslovi prokázaných služeb.

---

[1]) Erben, Reg. I., č. 307, 972.

[2]) [12]) Časp. Mat. Mor. 1891, str. 305.

[3]) Emler, Reg. II., čís. 87, [5]) 228, [6]) 598, [7]) 343, [10]) 1108, [11]) 1110, [14]) 1028; Cod. dipl. Mor. III., č. 227., [4]) 279, [7]) IV., 3., [8]) III., 394, [9]) IV., 145, [10]) 148, [11]) 149, [13]) IV., 154.

Neznámo nám, z čeho soudí Dudík, že okolí Vranova v letech 1258—1275 bylo již úplně zněmčeno[1]; okolí hradu a městečka bylo částečně zněmčeno teprve po válce třicetileté; část je česká do dneška.

Dne 11. listopadu r. 1289 čte se na listině kláštera Želivského Vavřín z Vranova,[2]) neznámo, zda purkrabí nebo zástavní držitel. Ale o Vilímovi z Vranova, služebníku pana Jindřicha z Lípého (unser Chnecht Wilhelm von Frene), jenž v postě před velikonocemi r. 1317 prodal své zboží v Havranikách u Znojma dolnorakouskému šlechtici Otovi z Chejova (von Kaja), nevíme docela, jakým právem se píše po Vranově. Snad byl sluhou nebo panošem Jindřichovým na hradě vranovském, jakož bychom se dosti pravděpodobně domnívali, že tento Jindřich z Lípého byl zapsaným držitelem hradu a panství Vranova.[3]) Toto je nejstarší listina německá, v níž je zmínka o Vranově, ale německá asi proto pouze, že týkala se šlechtice dolnorakouského, kde tou dobou znenáhla němčina vytlačovala latinu a stávala se jednací řečí šlechty a stavů.

Že Jindřich z Lípého byl r. 1317 zástavou na Vranově, dohadujeme se hlavně z důležité listiny ze dne 28. září r. 1323; kterou král Jan Lucemburský směnil s ním komorní statek vranovský za zboží tachovské v Čechách. Příslušenstvím vranovského statku jmenují se toho roku dědiny: obojí Petřín, Jezevčí, Lančov, Pomyče, Břečkov, Čížov, Vracovice, Otoslavice, Únašov a zaniklé osady Český (Cehen) u Křímov.[4])

Vranov se stal později zase komorním majetkem, ale bývalé své důležitosti již pozbyl. Zajímavo jest však přece, že Petr z Rosic, jenž se nazývá ke dni 5. dubna r. 1354 purkrabím znojemským,[5]) slove ke dni 9. prosince téhož roku nejvyšším purkrabím hradů Vranova a Frajštejna.[6])

Na téže listině čte se také Otto, plebanus de Fren.

R. 1365 jmenuje se Sezema purkrabím hradu Vranova. Byl z rodu Kunštátův Jevišovských, u nichž jméno Sezema bylo velmi oblíbeno. Zapsal toho roku ženě své Anně na vsi Chvalkovicích

---

[1]) Dudík, Dějiny Moravy, VIII., 124.
[2]) Cod. dipl. Mor. VII., 776, [3]) VI., 114, [4]) VII., 217, [5]) VIII., 201, 283.
[2]) Emler, Reg. II., č. 1485, [4]) 915.

a na příslušenství 125 kop gr. pražských jménem věrného věna.[1]) R. 1371 jmenuje se Zezema castellanus de Fren[2]) a r. 1373 vkládá odpor proti vkladu lánu a lesa v Nové Vsi (Novavilla, polohy neznámé) jakémusi Bransudovi.[3])

R. 1397 dne 10. prosince píše se Johannes de Fren obročník (praebendarius) kostela olomuckého[4]) a dne 27. ledna r. 1406 vranovský farář Mikuláš na listině tišnovské.[5])

Domněnka naše, že purkrabí Sezema pocházel z Kunštátů na Jevišovicích, potvrzuje se také půhonem z r. 1412, kterým Vok z Holštejna pohání pana Bočka z Jevišovic, že otec jeho nebožtík pan Petr vložil jemu „v Vranově 100 hřiven ve dsky".[6])

Byli-li páni z Kunštátu držiteli hradu či jen purkrabími k ruce zeměpánově, pověděti neumíme, ale počátkem století XV. byl hrad již v rukou soukromých. R. 1416 Přech z Hrádku držel i Vranov a Šimberk,[7]) leč záhy stali se majetníky hradu Bítovští z Lichtemburka. R. 1421 jmenuje se výslovně Jiřík z Bítova a z Vranova a jmenovitě z Štítar,[8]) a znova k r. 1436[9]) a k roku 1437 (Georgius de Wethowia alias de Fran).[10])

Dne 6. února r. 1446 byl Jiřík z Lichtemburka a z Vranova mezi stavy, kteří zmocnili čtyři osoby k rokování do Znojma na druhou neděli postní (Reminiscere toho roku dne 13. března) mezi zeměmi moravskou a rakouskou.[11])

Manželkou mu byla paní Anna z Vajtmile a ze Žerotic, jež jej r. 1447 vzala na spolek všech svých statkův, ať je měla kdekolvěk.[12])

Dne 9. června r. 1447 pohnal jej Hynek z Bítova, že svévolně díl jeho drží, jenž spravedlivě na Hynka po jeho otci spadl, čehož se pokládá 4000 kop grošů dobrých stříbrných peněz.[13]) Nedí se však o tomto sporném díle, byl-li na Vranově nebo na původním zboží Lichtemburských z Bítova, na hradě Bítově, podobně jako nezaznamenal písař soudu zemského, z jaké příčiny dal r. 1448 Jan z Bítova, komorník olomucký, útok na pana Jiříka z Vranova.[14]) Poněvadž útok mohl se před zemským soudem

[1]) Z. d. brn. IV., 372, [2]) V., 353, [3]) VI., 145, [7]) VII., 38, [10]) XII., 267, [12]) XII., 550.

[4]) Cod. dipl. Mor. XII., 439, [5]) XV., 441.

[6]) Brandl, Půhony, II., č. 1041, [8]) III., 397, [9]) IV., 667 a 668, [13]) III., 141, [14]) 371.

[11]) Archiv Český, X., 264.

podati jenom, byl-li půhon zamítnut, a útok mohli vznésti oba, žalobce i pohnaný,[1]) nevíme ani, kdo koho, ani oč poháněl. Poslední zmínku o Jiříkovi z Lichtemburka a z Vranova čteme ke dni 26. února r. 1466, kdy byl na zemském sněmě v Brně.[2]) Volný domnívá se, že tomuto Jiříkovi byl hrad vranovský pouze za veliké peníze zastaven.[3]) Přímé zprávy o tom jsme neshledali. R. 1425, kdy vojska husitská vedená Bohuslavem ze Švamberka plenila okolí Moravských Budějovic a v listopadu marně se pokusila o pevně hrazené Znojmo, ale za to útokem vzala, vydrancovala a vypálila bohatý klášter Lucký u Znojma, byl Vranov nepřátelského vpádu zajisté uchráněn, neboť lucký opat Přibyslav I. z Hodic po zničení Louky utekl se do Vranova, kde byl v bezpečí.[4])

Když vojska krále Jiřího vzala obležením hrady pánů bítovských Bítov a Cornštejn, položena i do Vranova královská posádka, do níž si r. 1467 stěžovali měšťané znojemští, že jsou nabíháni a sužováni.[5])

Po Jiřím držel Bítov bratr jeho Henrich z Lichtemburka a z Bítova; r. 1481 pohnal jej Jiřík z Plavče z 600 zl. uh., že drží nedílností bratra svého statek vranovský a pan Jiřík, nebožtík bratr jeho, že pobral otci Jiříkovu z Plavče statek[6]) (dobytek). Jak spor dopadl, neznámo.

Tento Henrych z Lichtemburka učinil dne 4. května (v úterý den sv. Gotharda) r. 1490 Jindřicha z Hradce (Jindřichova) nápadníkem svých statkův. Píše v listině: „— jestliže by mne pán bůh smrti neuchoval a erby i budúcí mé mužského pohlaví ode mne pošlé, zámek Vranov i Bítov mají připadnouti na Jindřicha z Hradce“.[7]) Hrad vranovský a všecko k němu příslušné zboží byly však tou dobou ještě zeměpanské a nedá se ani jinak mysliti, než že Bítovští drželi je zástavou. Neboť teprve dne 15. února z 1499 (datum na Budíně v pátek po sv. Valentinu)

---

[1]) Brandl, Glossarium, 1876, pg. 352.
[2]) Z. d. XIV., 1.
[3]) Volný, Mähren, III., 192.
[4]) Bern. Troschl, „Series abbatum canoniae Lucenae“, 1738, str. 112.
[5]) Palacký, Dějiny, IV., 496.
[6]) Brandl, Půhony, V., 379 č. 637.
[7]) Archiv Český, X., 428—432.

král Vladislav II. dal hrad vranovský k dědictví Henrychov z Lichtemburka a z Bítova i synům jeho,[1]) totiž Smilovi, Jindřichovi a Albrechtovi, kteří dne 13. prosince r. 1506 obnovili smlouvu, kterou r. 1490 učinil otec jejich pana Jindřicha z Hradce svých statkův nápadníkem.[2])

Nelze určitě tvrditi, který z bratrů držel Vranov po Henrychově smrti. Dne 14. prosince r. 1506 píše se na listině, kterou Jindřich z Hradce daruje obci jindřichohradecké jitro půdy na zřízení rybníka, mezi svědky Smil z Lichtemburka a z Bietova na Vranově,[3]) ale r. 1515 prodává hrad vranovský i s příslušenstvím Albert Bítovský z Lichtemburka Artlebovi z Bozkovic. Příslušenstvím hradským jmenují se: městečko Vranov s farou, městečka Šatov, Šafov s kaplí a Erpurk (Hrádek v Jaroslavsku), dědiny Břečkov s kaplí, Vracovice s pustým dvorem, Petřín s kaplí a Lančov; konečně vsi pusté Jezevčí se dvorem, Křímov, Telčice, Pravčice, Čížov, Nárožinky a Otoslavice.[4]) Arkleb z Bozkovic přikoupil k Vranovu r. 1522 od Jindřicha z Lichtemburka Štítary a od bratrů Jana a Hynka z Ludanic Jemnici a Třebelovice. Jako pán na Vranově daroval klášteru minoritskému v Brně 5 kop gr. ročního platu z městečka Hrádku, kterých když nástupce jeho Jan z Pernštejna r. 1536 zapraviti nechtěl, od kvardiána před soud zemský pohnán jest. Arkleb byl muž vzdělaný a umění literního milovný. K jeho vyzvání přeložil Oldřich Velenský z Mnichova r. 1522 „Wyklad slawneho Doktora Martina Lutera o Antikrystu na Widění Danielowo“ a věnoval mu jej. Byl náchylen učení Lutherovu i jednotě českých bratří a zajisté již za jeho vlády vniklo obé toto učení také do Vranova a na jeho panství.[5]) R. 1523—1533 nákladem Krištofa z Bozkovic a Arkleba Vranovského, též Jana z Lípého na Krumlově tiskli se v Lilči (in monte Liliorum) „Jana Dubčanského neb Habrovanského Listové bratřím boleslavským poslaní“, což také svědčí o jeho náklonnosti k učení nekatolickému.[6])

R. 1525 směnil hrady Vranov a Jemnici s příslušenstvím za statky bývalého opatství Třebického s panem Janem z Pernštejna, který již r. 1528 postoupil Vranova záměnou za panství

---

[1])—[3]) Archiv Český VI., č. 175, X., 428—432, 433.

[4]) Z. d. XV., 2.

[5]) A. V. Šembera, „Páni z Bozkovic“, ve Vídni 1870, str. 100—103, [6]) str. 53.

meziříčské Zdeňkovi Meziříčskému z Lomnice. Smlouvy tyto byly intabulovány teprve r. 1533 od syna Arklebova z Bozkovic Jana Dětřicha.[1])

Otec páně Zdeňkův byl zemským hejtmanem moravským a za svého úřadování uschoval některé důležité listiny zemské na hradě vranovském, kde zůstaly až asi do r. 1550.[2])

Za pana Zdeňka rozšířilo se ve Vranově učení českých bratří a učení Lutherovo. R. 1524, neznámo jakým právem, udělil otec jeho Diviš Zdeněk obci vranovské právo výčepní, aby svým poddaným pomohl v nouzi. Zároveň zmírnil roboty a daroval obci právo odúmrtní. Tato práva potvrdil r. 1554 Krajíř z Krajku za roční plat 3 groší z gruntu. Z r. 1568 zachovala se listina, kterou majetník hradu Petr Čertorejský dovolil poddaným vranovským suché dřevo v lesích panských sbírati a lámati, kolik kdo pro domácí potřebu potřeboval. Také dal pan Petr obci pečeť a znak městský.

R. 1552 prodal pan Zdeněk Meziříčský Vranov s příslušenstvím nejvyššímu pražskému purkrabímu Volfovi Krajířovi z Krajku,[3]) a tento již r. 1558 Petrovi Čertorejskému z Čertorej,[4]) pánovi asi nekatolickému, jakž soudíme z půhonu r. 1562, kterým jej pohnal farář vranovský Zikmund, že mu odnímá farský desátek z městečka Šafova a ze dvou poddaných ve Starém Petříně.[5]) Petr dal r. 1570 celé zboží vložiti do desk zemských vdově po Ondřeji Pavlovi z Raifenštejna paní Esteře z Dietrichštejna.[6]) Tato postoupila r. 1589 statky své bratrovi svému Adamovi z Dietrichštejna a na Mikulově, vyžádavši si hotových 20.000 zl. mor. na doživotní roční výplatu.[7]) Za její vlády podnikali na její panství vpády poddaní paní Molkerové, Anny Castellampli z Molarta, vdovy po Petrovi z Molarta, majitelky Drozdovic v Dol. Rakousích. V pátek po památce Těla Božího (15. června) 1582 stavové moravští psali v té věci na požádání paní Estery arciknížeti Arnoštovi Habsburskému, „aby ráčil k tomu přihlédnouti a takový vpády v tejto mirný a pokojný zemi zastaviti a přetrhnouti, ukazujíce k tomu, kdyby se prosbě jejich nevyhovělo,

---

[1]) Z. d. XXI., 13, [3]) XXII., 95, [4]) XXIV., 11, [6]) XXV., 21, [7]) XXVIII, 14.

[2]) Dr. Kameníček, Zemské sněmy, I., 188.

[5]) Brn. půhony, XLVIII., fol. 40.

že by, ač jistě neradi, paní v tom jakožto landfrýdníci opustiti nemohli, nýbrž jakž jsou sobě landfrýdem zavázáni, při ní státi musili." Jak věc dopadla, neznámo.[1])

Po Adamovi z Dietrichštejna sdědili Vranov synové jeho Maximilian a František, kteří se ho záhy hleděli zbaviti. Nabízeli proto zboží vranovské ke koupi bratrovi svému Zikmundovi, jenž také na koupi vážně pomýšlel. Neměl však dostatečných peněz, proto dožadoval se Karla staršího z Žerotína, aby zaň za summu 15.000 zl. mor. v rozdílných zápisích slíbil. Žerotín nebyl mu přítelem, proto se ho dne 15. dubna r. 1598 dotazoval, vedle kterých pánů a dobrých lidí v týchž zápisích postaven bude.[2]) S koupě však sešlo, jelikož Zikmund z Dietrichštejna asi nenašel dobrých rukojmí na zápůjčku, a majitelem Vranova stal se — neznámo jakými úmluvami — Max z Dietrichštejna samojediný. Avšak r. 1601 prodal celé zboží s veškerým příslušenstvím majiteli Bítova Hanuši Volfartovi Strejnovi ze Švarcenavy za 57.000 zl. mor.[3]) Hanuš však měl více dluhů než majetku. Proto po smrti jeho r. 1618 rukojmí a vykonavatelé jeho poslední vůle prodali Vranov s Novým Hrádkem u Lukova a se železnými hamry u Vranova i s blízkými železnými doly za 145.000 zl. Volfovi Dětřichovi z Althana.[4])

Dětřich stranil zimnímu králi a zúčastnil se českého povstání. Když po bitvě bělohorské došlo ke konfiskacím, zabaven mu také Vranov,[5]) ale záhy postoupen bratrům jeho Michalu Adolfovi a Kvintinovi z Althana. Oba jej zastavili Janu Arnoštovi ze Šerfenberka, ale brzy také mu jej prodali s výhradou zpětné koupě.

R. 1641 bylo městečko navštíveno Švédy, kteří v něm zle řádili. Aby městečku k bývalému blahobytu zase pomohl, udělil mu r. 1642 král Ferdinand III. trh výroční a trhy týdenní. Avšak r. 1645 obsadili Švédové městečko znova a stejně zle v něm hospodařili.[6]) Tenkráte byla na Vranově císařská posádka, která měla býti vyhladověním a vyžízněním donucena vzdáti se. Švédové chtěli pod ním tekoucí Dyji odvésti a koryto její vysušiti,

---

[1]) Dr. Kameníček, Zemské sněmy, III., 672, čís. 57.

[2]) Brandl, „Listové Karla st. z Žerotína“, díl II., str. 208.

[3]) Z. d. XXIX., 13, [4]) XXXI., 16.

[5]) Wolný, Mähren, III., 295, [6]) 201.

ale v červnu byli císařskými vojsky odehnáni. V červenci vrátili se znova, leč byli císařskou posádkou odraženi. Těmito vpády pokaženo bylo také vranovské kutání po železné rudě, které počalo se r. 1589. Avšak r. 1682 byly znova otevřeny doly a trvaly až do r. 1740.

Vpádem švédským utrpělo i panství a Šerfenberk — neznámo, ne-li také z jiných důvodův — se zadlužil. Po jeho smrti r. 1662 dědil zboží syn Jan Krištof, který je dne 2. července r. 1664 odkázal choti Marii Polyxeně, avšak s podmínkou, že zaplatí všecky dluhy. Jan Krištof zemřel r. 1666 a vdova pozůstalá Vranov prodala švekruši Dorotě a jejímu muži Maximilianovi hraběti ze Stahrenberka, šlechtici dolnorakouskému. Nový majetník prodal celý statek r. 1674 za 90.000 zl. svému otci Konradovi ze Stahrenberka, jenž r. 1680 byl zemským soudem donucen statek vydati Michalovi Janovi hraběti z Althana hlavně na základě (r. 1624) vyhrazené zpětné koupě.

R. 1680 stihl Vranov mor, kterému za jediný měsíc červenec padlo za oběť 80 životů. R. 1693 vylila se Dyje a povodeň nadělala mnoho škod. A již r. 1694 přišel zase veliký požár, který zničil skoro všecky domy i kostel.

R. 1702 dne 28. prosince zemřel hrabě Michal Jan. O dědictví pozůstalé trval plných 21 let spor mezi nejstarším synem jeho Michalem Heřmanem a ostatními sourozenci. Spor skončen byl teprve dne 6. října r. 1723, kdy většinu statku, připadlou nejstaršímu synovi Michalovi Heřmanovi, koupili za 300.000 zl. poručníci jeho sourozenců a dne 30. prosince prodali zase strýci nesvorných bratří Michalovi Janovi z Althana. Po roce 1723 byl na Vranově častěji návštěvou císař Karel VI., jenž tam rád v prázdných chvílích věnoval se lovu.

Michal Jan z Althana prodal Vranov dne 19. října r. 1737 za 900.000 zl. rýn. Michalovi Antonínovi z Althana, který měl zálibu ve vojančině. Chtěje se stavu vojenskému věnovati, odevzdal statek dne 10. června r. 1740 své matce Marii Anně, rozené Pignatelli, na dobu jejího života. Anna byla dcerou markýze Pignatelliho, vévody z Belrignarda ve Španělích. Slula obecně „Španělskou Althanovnou“, neboť její otec přišel do dědičných zemí s Karlem VI. ze Španěl. Měla jemný smysl pro umění a přála vědám, milujíc zvláště heraldiku a genealogii. Ráda shro-

maždovala kolem sebe znamenité učence a umělce. Byla dvorní dámou a vyznamenána řádem hvězdy s křížem. Na dvoře císařském byla prý přední krasavicí a na svém panství dobrotivou matkou chudých. Za její správy utrpěl r. 1742 Vranov vpádem pruských vojsk, která uložila obci vysoké výpalné, čímž ji přivedla do dluhů. R. 1754 pohubily neštovice 53 lidí, r. 1768 stihlo osadu zemětřesení a r. 1769 opět požár.

Dne 30. října r. 1774 odkázal Michal Antonín svá zboží prvorozenci svého bratra Michalu Janovi Josefovi z Althana, který na Jaroslavice a na Vranov zřídil fideikomis v ceně 200.000 zl., avšak dne 7. března r. 1789 pronajal oba statky na 12 let Karlovi Wetzlarovi, baronovi z Platenštejna.[1])

Michal Jan Josef z Althana byl muž sice umění milovný, ale také rozmařilý, přepychu uvyklý a při tom náruživý hráč. Zbudoval velikým nákladem nynější nádherný zámek, čímž se zadlužil, takže byl neustále v peněžní tísni. Aby si pomohl, prodal dne 21. ledna r. 1787 obci Štítarské 150 jiter dospělého lesa za nepatrný peníz 9500 zl. Ale konečně v nešťastné hře oba své statky prohrál a Vranov přes to, že byl statkem fideikomisním, propadl kridě. Dne 22. ledna r. 1793 byl prodán zemským právem pražskému advokátu Josefovi Hilgartnerovi z Lilienborna za 606.000 zl. rýn.

R. 1788 ustanoveno, aby Vranov přispíval na kriminální soud města Znojma 24 zl. ročně.[2])

Dne 8. října r. 1799 koupil statek Vranovský od sv. pána Lilienborna císařský tajný rada Stanislav hrabě z Mniszku (Mnišku), šlechtic polský. Byl pán dobrotivý, dobrosrdečný a svým poddaným přející. Na vlastní náklad zbudoval silnici z Vranova do Znojma, zač mu vděčná obec vranovská na památku postavila r. 1806 mramorový pomník. Poslední Althanovec zemřel zatím jako žebrák a skoro hlady.

R. 1805 a r. 1809 hospodařili ve Vranově Francouzi, kteří městečko i panství úplně vyssáli. Hrabě Mnišek prosil za ochranu maršála Bernadotta, který mu vydal list na „salvu quardii". Teprve když Francouzi odtáhli, poslal mu generál Massena na obranu 20 mužů s důstojníkem.

---

[1]) Wolný, Mähren, III., 193.

[2]) Ant. Hübner, „Denkwürdigkeiten v. Znaim", 1869, str. 195.

Po smrti Stanislava hraběte Mniška r. 1846 zdědila Vranov jeho vdova Helena, rozená kněžna Lubomirská, dvorní dáma a dáma řádu kříže s hvězdou, pravá matka chudých. Po její smrti r. 1876 přešel statek na dceru Luitgardu, provdanou hraběnku Stadnickou, která jej drží do dneška.

Škola.

Vranov má nyní trojtřídní německou školu, která měla r. 1901 školou povinných dětí.

Již r. 1623 děje se zmínka o vranovské škole. Tenkráte přišel dle místních zápisů do Vranova Norbert Schwarz z Mikulova, prchající před vojskem Bethlena Gabora. Záhy zalíbil se vranovským, a protože byl učený, najala obec světnici, v níž několikráte v témdni večer vyučoval nejnutnějším vědomostem, totiž katechismu, čtení, psaní a počítání. Dostával dům od domu chléb a ročně za vyučování 4 zl. služného, za službu kostelnickou 4 zl., za správu hodin tolikéž 4 zl., za zapisování o trzích 3 zl., za účty vinářské 4 zl. 30 kr. přídavku — dohromady tedy neveliký honorář 19 zl. 30 kr. (= $19^1/_2$ zl.). Jelikož mu plat na výživu nestačil, provozoval soustružnictví. Pobyl ve Vranově až do r. 1660. Byl učitel katolický. Po jeho smrti učiteloval syn jeho Josef do r. 1695 a po něm vnuk Karel Schwarz, jenž na škole působil až do r. 1716. Udržel se tedy úřad učitelský ve Vranově skoro celých sto let v rodině Schwarzově, jejíž poslední potomek kromě shora vypočítané služby dostával ještě 2 zl. za službu varhanickou. Po r. 1716 byli ve Vranově tři učitelé současně; snad se vyučovalo ve třech třídách. Ale již r. 1722 jmenuje se učitel Josef Schwarz, který se podpisoval „nehodným sluhou kostelním a chudým učitelem“ („unwürdiger Kirchendiener und armer Schulmeister von Frain.“) R. 1726 koupila obec domek čís. 54., který rozšířila, aby učitel měl vedle učírny také byt. Jelikož však učitel neustále musel provozovati soustružnictví, aby se vyživil, stával soustruh v učebně. R. 1748 převzal správu školy, zase jen jednotřídní, syn Josefův Karel Schwarz, jenž r. 1766 vykonal s prospěchem mezi tím předepsanou zkoušku pro učitele škol normálních, a učiteloval ve Vranově do r. 1779. Po něm učiteloval syn Karel, kterého r. 1781 moravští stavové jmenovali výběrčím pohraniční daně z nápojů.

Jeho plat učitelský nebyl větší 36 zl. rýn. Novému učiteli Janu Bradlovi (1782—1802) byl již vykázán větší plat, ale když z Vranova byly vyfařeny osady Čížov, Nový Petřín a Jezevčí, byl plat zmenšen, takže obec vranovská musela mu přidati ročně 36 zl. hotových. Nemohl však asi ani potom živobytí obhájiti, neboť r. 1802 dal se jako předchůdce jeho ustanoviti rovněž výběrčím zemské dávky z nápojů. Za jeho správy byla škola rozšířena na dvojtřídní a jemu k ruce dán školní pomocník, jehož živobytí nebylo asi skvělé, neboť dostával stravu dům od domu a za zvonění umíráčkem ročně 1 zl.

R. 1859 škola na náměstí hrozila sesutím, proto ji obec postoupila vrchnosti, která upravila za školu horní trakt Heleniny vily, nynější to budovu školní. R. 1882 byla škola přístavbou rozšířena na trojtřídní.

Přiškolena jest jediná osada Unašov (Onešov).

Ve Vranově působí podpůrný školní spolek („Schulkreuzerverein"), jenž podílí o vánocích chudou školní mládež šatstvem a obuví.

R. 1906 byla otevřena německá chlapecká škola měšťanská.

Bítov,

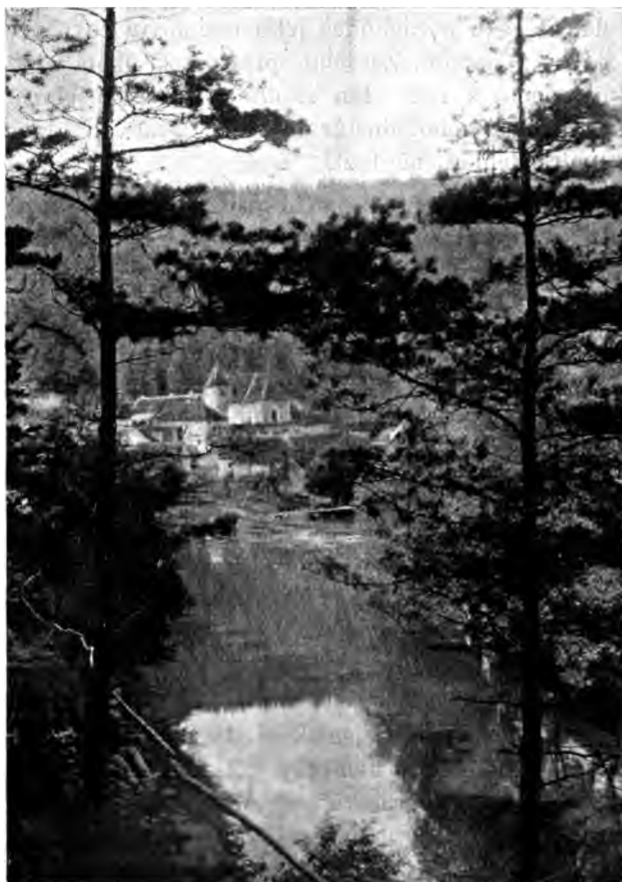
psaný též Bytov a Býtov nejsnadněji dá se odvoditi od osobního jména Bít.[1]) Osada sluje německy Vöttau. Lid užívá lokálu „na Bítově" nebo „na hradě Bítově", v „Bítově" (v osadě).

Bítov leží dvě hodiny na s.-z. od Vranova v hlubokém těsném úžlabí. Kolkolem je vrouben vysokými návršími, které místy příkře nad osadou se vypínají. Středem úžlabiny teče řeka Želetavka, v čas jarních tání nebo letních přívalů dešťových velmi prudká a dravá, čímž osadníci na příbytcích svých velmi

---

[1]) Bít, Bitouch a Bitouš byla stará osobní jména, od kterých jsou odvozena osadní jména: Bítov (v Čechách 4), Bitovany a Bitovánky (v Čechách i na Moravě), Bitouchov (v Čechách 2).

trpívají. Těsně pod osadou vlévá se Želetavka do Dyje, která z Dolních Rakous přes Frajštejn sem přitéká. Uprostřed Bítova vede přes Želetavku dřevěný most, který obě části osady spojuje. Po obou březích řeky rozkládají se malebně příbytky osadníků bítovských,

Obr. 14. Městečko Bítov.

sem a tam v mezerách, vyplněných částečně zahrádkami, částečně lesem. Toliko uprostřed osady je nepřetržitá řada domů. (Obr. 14.) Do osady vedou od pradávna tři cesty a to od Štítar okresní silnice, od Uherčic vozová cesta na Vysočany a od Vranova vozová cesta, po kteréž před samou osadou jest nový nákladný

železný most, odkudž počíná krásná nová silnice do Bítova. Dříve byl v těch místech brod a převoz, který obstarával mlynář ze mlýna ležícího u vtoku Želetavky do Dyje. Domy stojí v osadě

Obr. 15.

Maloval Roman Havelka.

průčelím k Želetavce; stavěny jsou na nepatrné výjimky z kamene, zomítány a obíleny. Příbytek a stavení hospodářská běží obyčejně v rovném pořadí; na zadu bývá teprve stodola a chlévy vedle

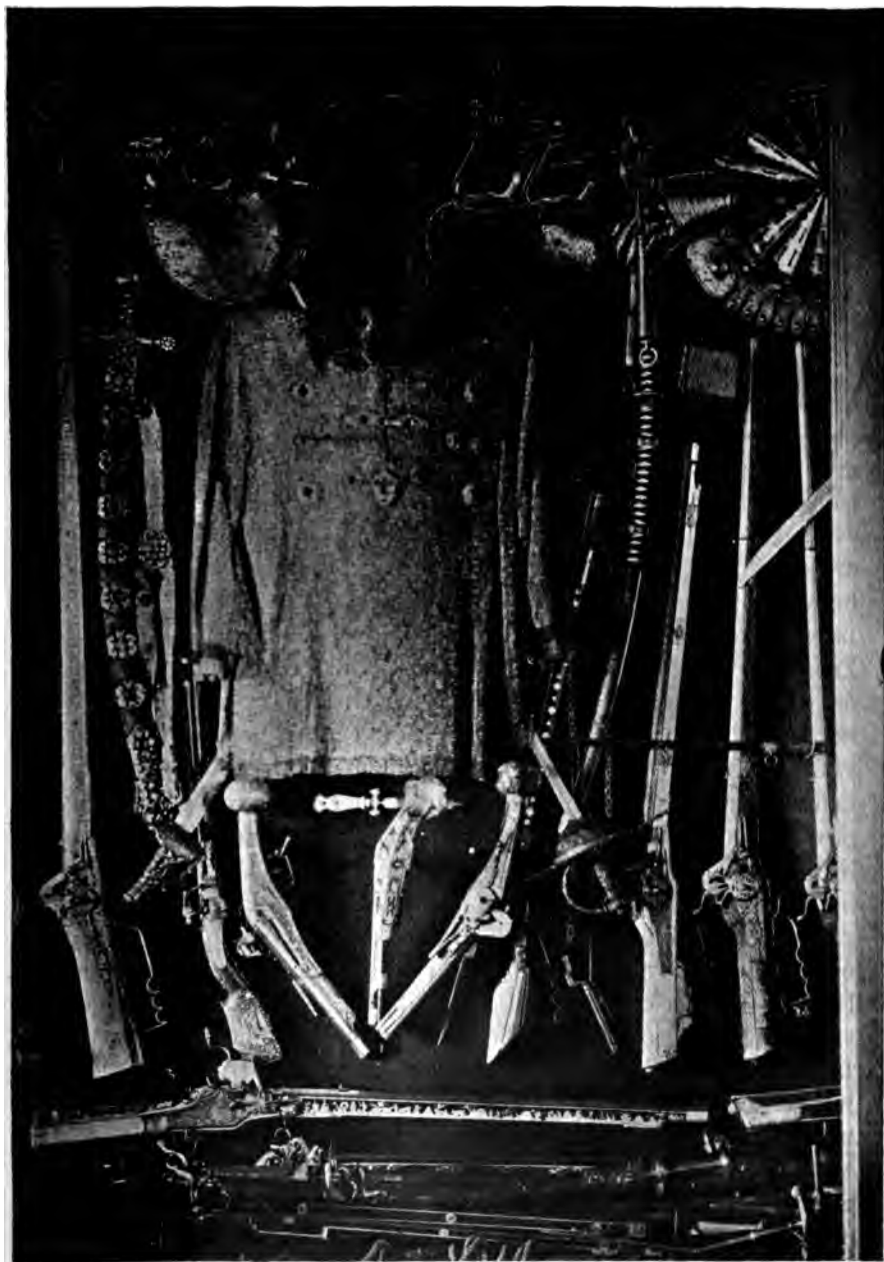
ní. Starodávných gruntů však již téměř není. Kostel, fara a škola jsou uprostřed osady.

Rozloha obce je 604 ha., 84 a., z čehož ploch stavebních 4 ha, 39 a.

Obr. 16. Leopold hrabě Daun, vitěz u Kolina.

Obyvatelstva bylo r. 1790 v 47 domech 271, r. 1834 v 56 domech 389, r. 1880 v 69 domech 375, r. 1890 v 68 domech 384, r. 1900 v 68 domech 407 duší, katolíků, většinou Čechů, zemědělcův a řemeslníků (a Němců jen 37).

Obr. 17. Z býv. zbrojnice bítovské.

Na příkrém skalnatém návrší nad městečkem strmí dosud úplně zachovalý a obydlený hrad Bítovský. (Obr. 15.) Hrad vypíná se nad osadou zvýší 60 m, vede k němu z městečka do kopce hadovitě založená silnice. Směrem k osadě podpírají zdivo mohutné pilíře. Hrad má dvě hlavní oddělení, která uzavírají prostranné nádvoří hradní. V jednom oddělení je tak zvaný byt panský, v druhém jsou byty úřednické. Příbytek panský byl uvnitř hrabětem Jindřichem Daunem († 1890) úplně nově vybudován. V hradě byla pověstná bohatá sbírka starých i novějších zbraní. Pověstná tato zbrojnice byla založena asi r. 1752 hrabětem Maximilianem z Vlašimě a rozmnožena jeho manželkou Kateřinou, vdovou po Adamovi hraběti Zrinym (Zrinském). Byla pak zbrojnice tato členy rodiny Daunovské neustále doplňována. Ze vzácných pokladů zbrojnice (na 1300 kusů různých zbraní) buďtež uvedeny: meč Mikuláše Zrinského, obhájce Szigetu r. 1566, v němž vtepány jsou průpovídky z koranu; je v aksamitové pochvě drahokamy vykládané; Mikuláše Zrinského pancíř a košile ze stříbrného drátu; kulatý štít vypouklými figurami z bájesloví řeckého zdobený, zlatem a stříbrem vykládaný, na 10.000 zl. oceněný: uherská plstěná čapka stříbrem krumplovaná; mušketa se znakem Zrinského a heslem „Sors bona, nihil aliud"; dvě sedlová pouzdra na pistole z aksamitu a kůže, s vyšívanými znaky rodiny Jankovských z Vlašimě; kord Leopolda hraběte Dauna, polního maršálka, vítěze u Kolína (8. června r. 1757). (Obr. 16.) Také palcáty, sudlice, helmice, meče a jiné zbraně husitské, meče popravní neznámého původu, pušky nejrozličnějších soustav, prapory turecké — celkem byla tam malá sbírka smrtonosných zbraní, jak si je kdy člověčenstvo hotovilo. (Obr. 17.) Každoročně přicházejí na Bítov četní navštěvovatelé, aby shlédli památnosti hradu, který býval po předchozím ohlášení obecně přístupným. Toho času však je hrad prázden. R. 1904 dne 7. října zemřel majetník hrabě Otakar Daun, poslední mužský potomek hraběcího rodu Daunského v Rakousích. Dědicové hrabata Jindřich a Karel Haugwitzové z Biskupic, hrabě Chamarais a baron Hildebrand dali pověstnou zbrojnici bítovskou jakož i vnitřní zařízení hradu bítovského odvézti do zámku v Náměšti nad Oslavou, kam přestěhován také bohatý archiv, obsahující mimo jiné četné listiny Jankovských z Vlašimě.

V dějinách městečka a hradu ukážeme, že hrad pochází z knížecí doby české, že do roku 1307 byl zeměpanským,

r. 1307—1572 majetkem staročeské šlechtické rodiny pánů Bítovských z Lichtemburka, 1572—1617 majetkem pánů ze Švarcenavy, 1617—1750 v rodině Jankovských z Vlašimě a od té doby do r. 1904 že náležel hraběcí rodině Daunské.

Na hradním nádvoří je hradní kaple Panny Marie, nádherná, ve slohu gotickém zbudovaná stavba, v níž je rodinná hrobka Daunská. (Obr. 18.) Kapli v nynější krásné podobě zbudoval dle vlastních návrhů v letech čtyřicátých minulého století Jindřich hrabě Daun. Zvýšil totiž klenbu malé a dříve neozdobné kaple, kapli prodloužil o dobrou polovici, přistavěl novou sakristii s oratoriem a kůr, — vše ve slohu ryze gotickém. I varhany, kazatelna a stříbrná lampa před oltářem jsou slohu kaple přiměřené. Podlaha jak svatyně tak sakristie je mosaikou vykládána. Vně zdobí stánek boží štíhlé sloupy s hlavicemi, které se uvnitř na postranních zdech opakují a sochy čtyř evangelistů nesou. I věž v průčelí byla značně zvýšena a pěti fiálami (jehlancovitými vížkami) ozdobena. Péčí vrchnosti je udržována ve vzorném pořádku. Jest na Moravě málo hradních nebo zámeckých kaplí, které se vkusem, krásou a nádherou bítovské vyrovnají. Kaple jest sice původu prastarého, bylať dle nezaručené, také Volným převzaté zprávy zbudovaná již r. 1334 pány z Lichtemburka, r. 1455 nákladem Hynkovým z Lichtemburka rozšířena a zvětšena a r. 1638 nákladem Bedřicha Jankovského z Vlašimě obnovena, ale dokonalou svou podobu nynější obdržela teprve umění milovným hrabětem Jindřichem Daunem. Při přestavbě kaple vyzdviženy byly staré náhrobní kameny, a které byly zachovány, zazděny do zdiva vedle kůru, aby vyšlapáváním více poškozovány nebyly. Je jich šest starých a sedmý z minulého století. Tři nápisy jsou nečitelné. Pod ostatními odpočívali: r. 1572 zemřelý Jindřich Bítovský z Lichtemburka, r. 1653 zemřelý Hynek Jankovský z Vlašimě, r. 1570 zemřelý Albrecht Bítovský z Lichtemburka a r. 1836 zemřelý František hrabě Daun. Kameny s nápisy nečitelnými jsou zdobeny znaky Lichtemburskými. V nynější hrobce pod kaplí spí svůj věčný spánek již mnoho členů rodiny Daunovské, naposled tu pochován hrabě Otakar, poslední potomek rodu Daunského po meči. V kapli jest na hlavním oltáři krásný obraz Nanebevzetí Panny Marie, malovaný vídeňským malířem A. Zieglerem; na kůře jsou vzácné varhany od vídeňského varhanáře A. Erlera. Kapli v průčelí zdobí štíhlá věž, na které

Obr. 18. Nádvoří s hradní kaplí na Bítově.

jsou dva zvony. O slavnosti Nanebevzetí Panny Marie koná se v zámecké kapli slavnostní patrocinium, k němuž dostavuje se z okolí četně zbožných poutníků (z Chvalatic přicházejí v procesí).

Obr. 19. Vnitřek kostela bítovského.

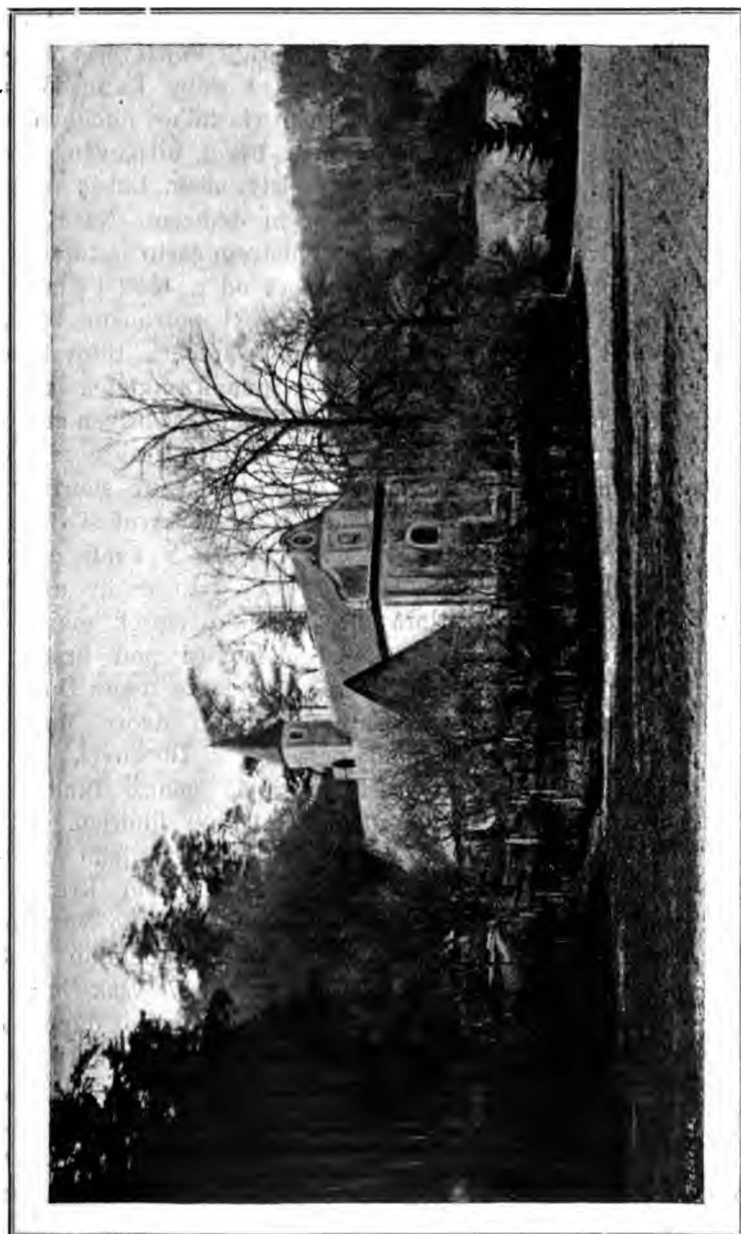
Za dřívějších dob patrimoniálních přicházívala prý procesí v tomto dni ze všech k panství příslušných osad. O pouti je v kapli německé kázání a vystavena velebná svátost, která se sem na ten den

přenáší z farního kostela. Mimo patrocinium slouží se v kapli ročně: šest fundačních mší sv. za Kateřinu z Vlašimě, šest za zemřelé Dauny, tři za hrab. Jindřicha Dauna a osm na úmysl hrab. Otakara Dauna.[1])

Farní kostel je zasvěcen sv. Václavu. Jest původu prastarého, ba není pochyby, že zbudován byl českými knížaty za dob, kdy hrad byl zeměpanským. Jest zajímavo, že v místech, kde byly zeměpanské hrady, byly také kostely zasvěcené sv. Václavu. Všechno zdivo chrámu svědčí o starém původě. (Obr. 19.) Chrám stojí uprostřed osady na pravém břehu řeky Želetavky na skalnaté vyvýšenině, je neslohový, ano zdá se, že byl stavěn na třikráte. Liší se od sebe stavebním slohem sakristie, apsida i loď patrně. Nejstarší ze staveb těchto je sakristie, prvotně asi kaple, k níž presbytář přistavěn ve slohu gotickém za doby pánův z Lichtemburka, neboť kde na klenbě křižují se kružby, tam uzavírá je znak Lichtemburský. Loď hlásí se způsobem stavby do století XVII. Hlavní oltář pochází z dob hrabat z Vlašimě a nese také nad oltářním obrazem, který znázorňuje zavraždění sv. Václava, znak hraběcí rodiny Vlašimské. Nejvíce pozoru zasluhuje věž chrámová, jejížto okna v druhém poschodí ozdobena jsou kamennými oblouky románskými. Na věži jsou čtyři zvony; největší byl lit ve Znojmě r. 1790, prostřední ve Vídni r. 1849, malý s obrazem sv. Donata r. 1814 ve Znojmě a nejmenší ve Znojmě roku 1778. Až do let čtyřicátých minulého století byl kolkolem kostela vysoký násyp, který ohraničoval hřbitov. Násyp však byl rozbořen a hřbitov přeložen nad osadu do stráně zvané Sedlíšek, kde je až podnes. Dva poboční oltáře jsou zasvěceny Matce Boží a sv. Janu Nepomuckému. R. 1833 byl celý kostel pokryt křidlicí a r. 1872 úplně vnitř i zvenku nákladem asi 4000 zl. opraven. Je sice dosti prostranný, přece však pro tamní farníky malý.

Na severním úpatí kopce, na němž stojí mohutné ssutiny hradu Cornštejna, na pravém břehu Dyje stojí zbytky starého, bývalého poutního chrámu nejsvětější Trojice. (Obr. 20.) Dekanátní matrika slavonická nazývá r. 1691 chrám tento „templum antiquissimum“ a praví o něm: „cum processionibus ex Moravia

[1]) Wolný, Kirchl. Topogr. II. Abt., IV. Bd., pg. 209; Eichler, Poutní místa, 1888, II. díl, pg. 373.

Obr. 20. Býv. kostelík Nejsv. Trojice.

et Austria in ipsa festivitate populose visitatur". Zdá se, že chrám, vlastně jen nevelikou kapli, zbudoval Smil z Lichtemburka z pokání mu uloženého za to, že faráře Vojslava z Jaroměřic dal utopiti in flumine quodam, již za doby Karla IV. a papeže Klementa VII.[1]) Chrám měl svého vlastního duchovního správce, který však držiteli hradu často býval utiskován, ano i žalářován. K r. 1403 dočítáme se, že jistý mistr Lukáš učinil bratra svého Jana, zdejšího kaplana, svým dědicem. Na Cornštejně bývalo živo a vrchnost se služebnictvem často sestupovala s hradu do kaple ke službám božím, které od r. 1492 i v neděli pro ni směly býti konány. Majitel hradu byl patronem kaple. R. 1492 pohnal Leopold Krajíř z Krajku Albrechta Bítovského z Lichtemburka, že bezprávně na sebe potáhl majetek kaple cornštejnské a jejího kněze, čehož škody si čítá 500 hřiven grošů. Téhož r. 1492 pohnal Václav Bítovský Leopolda Krajíře ze 300 kop grošů, že nedopouští knězi cornštejnskému, aby sloužil za Václavovy předky v kapli fundační mše a že bezprávně si vlastní 4 kopy vídeňských grošů, které na věčné světlo v kapli nejsv. Trojice odkázal bítovský farář Matěj. Spory tyto trvaly až do r. 1531 a kaple byla jimi připravena téměř o všecek majetek. Před tím patřilo ke kapli: role, louka a les asi pod hradem, desátek z Děšůvka a z tamního dvora, desátek ze dvora Dúbravice u Děšova, ze dvora ve Chvalaticích, ze dvora Mírovic u Hostíma, hřivna platu ročního z rychty z Blížkovic, platy ze zaniklých osad Chobota a Trpíkovic a peníze fundační. R. 1403 jmenuje se při kapli kaplan Jan, 1500 Jindřich, 1513 Linhart, 1524 Wolfgang. Tento nebo snad některý jeho předchůdce učinil s majitelem velkostatku Jindřichem Krajířem z Krajku a na Cornštejně narovnání, kterým zřekl se ve prospěch majitele hradu všeho nemovitého statku kapelního proti ročnímu důchodu 17 kop víd. grošů. Od r. 1527 však hradní pán nejen že nedával kaplanovi smluveného ročního důchodu, ale jestě kaplana 17 dní na hradě Cornštejně žalářoval. Po té není již o kapli zpráv. Děkanská matrika slavonická praví sice, že dne 10. února r. 1653 zemřelý Hynek z Vlašimě zanechal značný legát na stavbu nového chrámu na místě bývalé kaple, ale chrám postaven nebyl a o legátu se neví, kam se poděl.

---

[1]) C. d. M. VII., 533, č. 722. a. a. 1347.

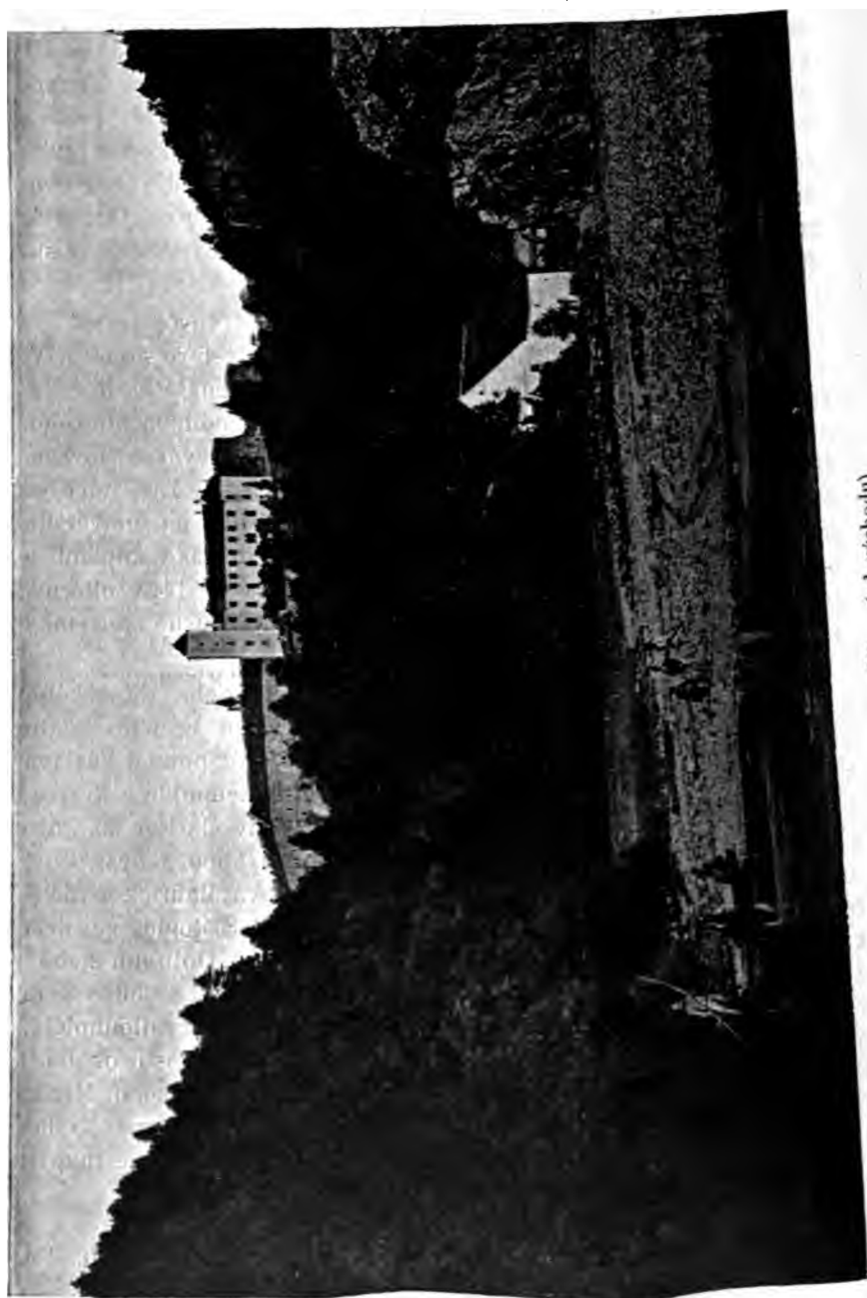
O slavnosti nejsv. Trojice konávaly se tam hlučné pouti procesími četně navštěvované, ale r. 1784 z nařízení císaře Josefa II. kaple zrušena, znesvěcena a pouti i oltářní obraz nejsv. Trojice přeneseny do farního kostela v Bítově, kam dochází ještě procesí z Chvalatic. Od r. 1784 byla kaple ponechána na pospas zubu času. Dnes je docela zpustlá. Strop sřícený, sakristie v rozvalinách, po pouštce, v níž bydlíval poustevník, ani památky, oltář zmizel — pouhé zdi a střecha se slušnou vížkou označují místo druhdy tak hledané.[1])

Fara bítovská náleží mezi nejstarší na Moravě, neboť již r. 1354 jmenuje se bítovský děkan Sander; bylo-li ve století XIV. v Bítově děkanství, byla fara starožitná a již tenkráte důležitá. R. 1376 připomíná se bítovský děkan Štěpán z rodu šlechtického, jenž prodal klášteru Oslavanskému spolu se svým synovcem Henrychem z Dunajovic dvůr v Troskotovicích. R. 1388 dal se bítovský farář Petr Jenovec zapsati na práva na universitě pražské. Tou dobou byli při kostele bítovském také kaplani a oltářníci. R. 1378 jmenuje se kaplan Niklas a r. 1424 oltářník Ješek, jenž prodal k oltáři sv. Vavřince příslušné pozemky ve Vysočanech.

R. 1481 pohnal bítovský farář Filip Jindřicha Bítovského z Lichtemburka, že neprávem drží kopu grošů ročního platu kostelního na věčné světlo. R. 1492 farář Matyáš pohnal Václava z Lichtemburka, že mu odňal desátek z příze, Leopolda z Krajku, že odňal farní desátek obilný z přifařené osady Chrlop a Půtu z Lichtemburka a z Jemnice, že pobral faráři koně a bezprávně drží kostelní les. R. 1498 pohnal majitel Bítova Jindřich z Lichtemburka Leopolda Krajíře z Krajku a na Cornštejně, že drží k farnímu obročí bítovskému příslušné louky v „Holubím žlebě" a ve „Chmelinci", ani jich oltáři sv. Vavřince v kostele bítovském vydati nechce. Faráři bítovští měli o své obročí spory dlouholeté, neboť je utiskovala jak vlastní vrchnost tak vrchnosti okolní.[2]) Kolem r. 1510 odkázal služebník Jindřicha Bítovského Martin Dešovský kostelu 30 zl. mor. a kalich a nejmenovaný kaplan kapli sv. Trojice pod hradem Cornštejnem 10 zl.—, ale majitel hradu i tyto odkazy zadržel, z čehož vznikl nový spor.

---

[1]) Volný, Kirchl. Topogr. II. Abt., IV. Bd., pg. 211. — [2]) II. Abt. 3. Bd., S. 213; Eichler, Poutní místa, 1887, I. díl, str. 129.

Obr. 21. Hrad Bítov (od východu).

Obr. 22. Hrad Bítov (od jihu).

Dříve bývaly do Bítova přifařeny osady: Chvalatice, Chrlopy, Oslnovice, Vysočany a Zblovice. Chvalatice vyfařeny r. 1784 a Chrlopy r. 1858 obdrževše samostatné duchovní správy. Dokud Chvalatice a Chrlopy byly přifařeny, vedena duchovní správa v obou jazycích. Od vyfaření Chrlop vede se česky. — Bítov jest jedinou ryze českou farností ve vranovském okrese. Farní matriky počínají se r. 1751.

Farníci až na jedinou rodinu židovskou jsou vesměs katolíci. Před bitvou bělohorskou a nějaký čas i po ní byli v Bítově čeští bratří a protestanté. K r. 1562 uvádí se českobratrský kněz Diviš, r. 1621 zemřel v Chrlopech protestantský pastor bítovský Jan Konečný. Ale záhy po bitvě začalo se s protireformací katolickou a r. 1630 připomíná se opětně katolický farář Jan Záhřebský (Zagrabinus), z jehožto ve farním archivě zachované listiny vysvítá, že opatřoval i faru štítarskou. Nebyl však asi na faru investován, ba ani jeho první nástupcové nebyli faráři, ježto konsistoř brněnská zdráhala se ustanoviti tam působící kněží faráři, dokud jim vrchnost neurčí kongruy. Teprve r. 1653 vyhověla vrchnost nátlaku konsistoře a investován první řádný farář. R. 1656 klesl počet farníků až na 300 duší; zřejmé to svědectví o následcích války třicetileté, ač lze se také domýšleti, že před tím krátce schvátil osady k Bítovu přifařené mor, o čemž zdá se nasvědčovati morová boží muka s letopočtem 1642 na cestě z Bítova k Vysočanům. Vypravuje také lidová pověst, že ve smutných těchto dobách lid se rozutíkal, po lesích a po stráních kolem hradu se skrýval a u kříže, jenž jest ve výklenku pod hradem, své vroucí prosby za odvrácení zla k nebi vysílal.

Na hřbitov, jenž leží velmi malebně na návrší „Sedlíšek“ zvaném, pochovávají se nebožtíci ze všech přifařených osad, totiž z Bítova, Oslnovic, Vysočan a ze Zblovic. Krásný hřbitovní kříž z pernštejnského mramoru zhotovil závod Tomolův v Brně.

Budova farní stojí při kostele, částečně na starém hřbitově. R. 1833 přistavěna byla k ní hospodářská stavení, r. 1850 celá budova opravena a rozšířena.

Deputát farní, velkostatkem za desátky vyplácený, vybaven a dnes čítá kmenové jmění farního obročí 18.179 K, z čehož plynoucích úrokův užívá farář. Nadační jmění zádušní při farním kostele obnáší 5448 K, při zámecké kapli 4200 K.

Při kostele byla již v polovici minulého století bratrstva ustavičného uctívání nejsv. svátosti, sv. Cyrila a Metoděje a bratrstvo „na obrácení hříšníků“.

Pamětní knihu farní založil r. 1791 farář František Antonín Eisselt.

Z farářů nejdéle působí v Bítově nynější farář dp. P. Jan Komzák (od r. 1884).

Patronát náleží majiteli velkostatku, nyní Daunským dědicům.

Pod hradem asi na polovici cesty k osadě stojí podle hadovitě se vinoucí silnice socha anděla strážného, zachycujícího rukama svýma kněze v taláru oděného, který s příkré skály se řítí. Jak pověst vypravuje a též zřejmo z latinského nápisu na podstavci sochy, sřítil se na tomto místě 1. června r. 1738 s příkrých skal až k řece Želetavce farář kdousovský Jan Stallhoffer, ale nevzal na těle svém nejmenší pohromy. Přičítaje záchranu svou ochránci andělu strážnému, postavil na místě tomto pomník.

Že i škola je původu starobylého, svědčí zprávy, dle nichž již r. 1657 byl v Bítově učitel, který byl zároveň kostelníkem. O budově školní se nemluví. I lze dosti snadno hádati, že vyučovalo se jako všude jinde v nejstarších dobách po domech. Teprve k r. 1672 připomíná se zvláštní budova školní, o níž praví k r. 1691 děkanská matrika slavonická: „Aedes scholaris contigua est parochiali cum magnis indiscommoditatibus parochi“. Z toho vidno, že škola farní nebyla na nynějším místě, nýbrž v budově s farou sousedící. Po požáru r. 1790, kterému padly za oběť kostel, fara i škola, zrušen špitál, budova školní prodána a škola umístěna v bývalém špitále. Od té doby je škola na nynějším místě. Koncem stol. XVII. dle zpráv častěji již zmíněné děkanské kroniky slavonické vydržovala učitele obec. Plat jeho nebyl r. 1691 veliký. Učitel dostával z hradu 11 zl. 40 kr. hotových peněz, od obce 8 měřic rži, 7 měřic pšenice, 7 měřic ječmene, 7 mírek prosné kaše (jáhlí), za zpěv v témdni velikonočním od faráře z důchodů kostelních 30 kr. (půl zlatého), z pohřbu míval 8—10 grošů, od křtu po 1 groši. Z dítěte bylo 6 grošů školného. Škola bývala česká a původně jen jednotřídní. Když však také do českého Bítova vedrala se němčina, zřízena třída druhá, první úplně souřadná, s tím toliko rozdílem, že vyučovalo se v ní německy. Náboženství vyučovalo se v obou

třídách jen česky. Poměr tento potrval až do r. 1868, kdy škola změněna ve dvojtřídní utrakvistickou, což trvá do dneška. Přirozeným poměrům odpovídající škola měla by zajisté býti jen česká, ať již pro blízkost německých osad s povinným nebo nepovinným vyučováním druhému zemskému jazyku.

Jak ze školní kroniky vysvítá, učitelovali v Bítově v letech 1758—70 František Novotný, v l. 1784—1823 Jiří Protivínský, jenž počal psáti německy školní kroniku, obšírně i dosti zajímavě. Za jeho působení byly k Bítovu přiškoleny německé osady Chvalatice a Chrlopy a české Oslnovice, Vysočany, Zblovice a Nové Dvory. Učitel měl tenkráte od vrchnosti 11 zl. 40 kr., $2^1/_2$ míry pšenice, 9 m. žita, $5^1/_2$ m. ječmene, $1^3/_8$ m. hrachu, sud piva, 10 sáhů měkkého dřeva; koledy 24 kr., za kostelní službu 36 kr., o pouti na sv. Trojici na pohoštění zpěváků 4 zl., o zámecké pouti na týž účel tolikéž 4 zl., o záduší dne 15. července 45 kr. Z kostelní služby 4 zl. 46 kr., od obcí přiškolených 12 zl. 6 kr., 93 snopů žita a 12 snopů pšenice, ze štoly: zápisné při křtu, svatbě, pohřbu po 6 kr., za psaní proseb po 1 kr. a z pohřbu $^1/_3$ dle štol. patentu, od procesí na sv. Marka platí obec Zblovice 10 kr., o křížových dnech obce Chrlopy, Osnovice, Vysočany po 10 kr., z čehož kostelník obdrží 4 kr.

Školného platí každé dítko týdně 2 kr.

Zajímavo je pro tehdejší poměry, že povinností učitelovou bylo mezi jiným kněze k zaopatřování nemocného doprovázeti, každého dne Ave Maria zvoniti a v létě proti blížící se bouři zvoniti. O snopy (Wetterläutgarben), které bítovský učitel až do r. 1823 z obce Chrlop za povinnost „zvoniti proti mrakům“ dostával, vedl s tamějším chrlopským učitelem spor, jejž krajský úřad ve prospěch bítovského učitele rozhodl, tak že snopy ty až do zřízení samostatné fary v Chrlopech r. 1858 bítovskému učiteli odváděny býti musely.

Dne 13. července 1809 přitáhli do Bítova Francouzi, z nichž jednoho chaseura tamní učitel po 10 dní vším vydržovati musel.

R. 1818 počet dítek školních již 80 dostoupil a bylo je nutno rozděliti ve dvě oddělení, která obě učitelem a jeho pomocníkem v jedné místnosti zároveň byla vyučována. R. 1839 dal hrabě Jindřich Daun postaviti na přízemní budovu ještě poschodí, v němž byl byt pro učitele.

Od r. 1823 do r. 1867 působil při zdejší škole Florián Hartmann, pouhý Němec, tedy plných 44 roků. Po něm stal se správcem školy František Špinler, jenž od r. 1867—1902 tu působil.

Od roku 1902 jest nadučitelem při zdejší škole Jan Domínek.

Přiškoleny jsou všecky přifařené osady, totiž Bítov, Oslnovice, Vysočany a Zblovice. Školní knihovna je pouze česká, založil ji nadučitel Frant. Špinler r. 1880.

R. 1712 založil majitel velkostatku Arnošt hrabě Jankovský z Vlašimě panský špitál, který však časem zanikl, ač měl fundace na chování 6 chudých.

Pošta a telegraf jsou v městečku, nejbližší nádraží Šumvald — Vranov.

Znak městečka měl bránu s věží, na věži půlměsíc a kříž.

Trhy výroční konávaly se pouze dva, a to první v úterý po sv. Janu Nep., druhý v úterý po jméně Panny Marie. Dobytčí trhy bývaly v pondělí před trhy výročními. Nyní se dobytčí trhy pro obtíže spojené s nařízenou přísnou zdravotní prohlídkou dobytka nekonají a obmezeny na dvě pouti, totiž o Nejsv. Trojici a na Nanebevzetí Panny Marie. Trhů týdenních nikdy nebylo. Výsad tržních se nedochovalo.

Městečkem připomíná se Bítov po prvé r. 1498; výsadní listiny není. Měl-li Bítov již tenkráte trhy, nepraví se. Radnice městečko nemá, také nic není známo o právě mýtném.

Rod přes sto let na gruntech: Pigal (od r. 1755).

Spolky: V obci jest kontribučenská záložna, na níž mají podíl Bítov, Zblovice, Velký Děšov, část Děšůvka, Chvalatice, Oslnovice, Vysočany, část Chrlop, Lubnice, dva usedlíci z Nešpic, bývalé to poddanství hradu bítovského. Místní odbor národní jednoty pro jihozápadní Moravu od r. 1899 a sbor dobrovolných hasičův od r. 1902.

Cechů nebývalo, neboť řemeslníci bítovští byli přiděleni k cechům do Vratěnína, 2 hodiny vzdáleného.

Epidemie: R. 1866 za války rakousko-pruské ubytováni byli v Bítově dne 6. a 7. srpna pruští vojíni II. Brandenburského gardového hulánského pluku pod velením prince Hohenlohe-Ingel-

finga. Po odchodu pruského vojska vypukla ve farnosti chclerová nákaza, za níž v době 14 dní 50 osob zemřelo. (Dle protok. farního.)

Živelní pohromy: R. 1790 utrpěl Bítov strašným požárem, který zničil celou osadu; r. 1862 utrpěla obec velmi jarní povodní.

Samoty: mlýny Peksův, Koberův, Hakoňův a Mácův, hájovna pod hradem Cornštejnem, Popeleň (samota, na níž se druhdy vyrábělo draslo), Vranč (panská stavení, totiž myslivna, dvůr, kováreň, byt pro zahradníka a skleník).

Jména tratí: Horka, Beranka, Blöck, Pastviště, Popelna, Hradiště, za Lodím, Svaté hony, Suchá, Otoky, Medvědí žleb, Křástka, na Troubách, Piskůrka, na Střelnici, Procházkova skála, Doutná skála.

Obecního jmění kromě nepatrných pastvisk podél řeky Želetavky není. Jsou však v obci singularisté, totiž dvaadvacet sedláků majících podíl na lese k jejich gruntům nedílně připsaném. Les má 20 jiter výměry.

Jako zvláštnost sluší uvésti, že na panství bítovském ještě v druhé polovici minulého století pěstoval se ve značném množství chmel, čehož však r. 1884 pro nepatrnou výnosnost zanecháno.

Z Bítova pocházel český spisovatel Hynek Jankovský z Vlašimě, pán na Jemnici a Bítově, který r. 1650 sepsal jazykem českým obšírnou trojdílnou „Apotéku koňskou". Rukopis tohoto díla choval se až do r. 1890 mezi knihami hraběcí bibliotheky Daunské na hradě bítovském, ale r. 1890 byla celá knihovna i s tímto vzácným rukopisem vdovou po hraběti Jindřichovi prodána židovskému antikváři vídeňskému Blumovi. Od té doby není o ní vědomosti. Jakož Bítov jest pro malíře pokladnicí nepřebernou, připoutal k sobě v poslední době dva znamenité umělce české, prof. Frant. Zvěřinu a Romana Havelku, mladého absolventa uměleckých akademií Pražské a Mnichovské, kteří zdařilými malbami krajinářskými snaží se uvésti tento romantický kout naší milé vlasti v širší známost. Prof. Zvěřina, rodák Hrotovský na Moravě, bydlívá každého léta po 5—6 měsíců v Bítově. Roman Havelka zařídil r. 1905 v Bítově po dobu prázdninovou malířský běh, jehož účastnilo se 14 žáků z Čech a z Moravy. Takové prázdninové kursy zamýšlí mladý umělec pořádati na Bítově každoročně.

Dějiny: Bítov je osada starožitná. O původu jejím nedochovalo se ani zpráv písemných ani lidové pověsti. Počátkem minulého století bylo míněno, že osada založena byla pod hradem zeměpanským na starobylé stezce zemské, důležité to obchodní dráze při řece Dyji, a že osada nazvána po této „staré stezce" (vetus via, z toho prý latinské jméno „Vetovia"). Na pověsti této není ovšem více pravdy, než že osada jest skutečně mladší hradu, vzavši vznik svůj z podhradí, jako tak mnohá

Obr. 23. Hrad Bítov (brána s býv. pad. mostem).

osada na Moravě a j. Latinské jméno Vetovia, která se čte mnohem později českého jména Bítov, není než latině přizpůsobené jméno české.

Své doby jmenovala se osada „Bítovec" a hrad slul Bítov.[1]) (Obr. 21., 22. a 23.)

Nejstarší písemná zpráva o Bítově pochází z doby kolem r. 1052, kdy kníže Břetislav I. daruje kolegiátní kapitule staroboleslavské v Čechách desátek 6 denárů z každého usedlíka in

[1]) Cf. Archiv Český, VI., 568.

B e t h o w.[1]) Tím zajisté míněna jest již osada pod hradem, z čehož právem vyvozujeme, že druhdy zeměpanský hrad Bítov jest mnohem starší XI. století.

Jinou zmínku o Bítově máme v letopisích českých teprve k r. 1185. Když kníže český Bedřich zanevřel na údělného knížete moravského Kunráta, poslal na Moravu silné vojsko Přemyslem vedené, které přišedši do bítovského a znojemského kraje, plenilo vše, co v cestě bylo. Bylo-li hradu také ublíženo, nevíme. Ale vypálen byl panenský klášter premonstrátský v Kounicích se všemi hospodářskými budovami kromě klášterního kostela a klausury (vlastního kláštera). Panny kounické utekly se na hrad Bítov, kde se jim dostalo ochrany a útulku u vzácné rodiny, kterou opat želivský Gotšalk krátce před smrtí svou navštívil na Bítově. Obšírně o tom vypravuje letopis Jarlochův.[2]) Není pochyby, že tímto bratrovražedným vpádem bylo zpustošeno jak okolí znojemské, tak také bítovské.[3])

Dne 7. června r. 1195 byl na hradě pobytem kníže-biskup Jindřich a vydal tu listinu pro klášter Lucký.[4])

R. 1197 daruje mnich Havel (Frater Gavel) benediktinům třebickým 160 hřiven za spásu duše bratra svého, který za času války Konrátovy v kraji znojemském byl na hradě Bítově zabit.[5]) Byla to asi ona shora zmíněná válka r. 1184—85, která skončila se r. 1185 krvavou bitvou u Lodenice na Krumlovsku.

Bítov jakožto hrad komorní byl ústředím a sídlem bítovského kraje.

Bývalý kraj bítovský byl značně rozsáhlý. R. 1294 kladou se do něho osady Bačkovice, Slavonice a Řečice.[6]) První jest k jihu, druhá k západu, třetí k severozápadu od Jemnice, z čehož jde na jevo, že bítovský a jemnický kraj jest jedno. Neb kdyby tomu tak nebylo a byly dva rozdílné kraje, jeden bítovský a druhý jemnický, musil by se bítovský vyměřiti tak, že by začínal u Telče a táhl by se úzkým pruhem okolo Jemnice na

---

[1]) B. Balbín, Epit. rer. Boh. str. 190; G. Dobner, Annales, díl II., str. 310; Cod. dipl. Mor. I., 126, č. 141; Erben, Reg. I., 48; *Bytov* = *Betov* po hanácku, působením něm. Vöttau.

[2]) Fontes rer. Boh., II., 497, 506; Dobner, Annales, I., 119.

[3]) A. Bachmann, Gesch. Böhmens, I., 368.

[4]) Cod. dipl. Mor. I., č. 363, [5]) 372; [4]) Erb., Reg. I. č. 424, [5]) 435, [6]) II., 710.

třech stranách a končil až u Mohelna, čemuž nelze víry dáti.[1]) Tomu nasvědčuje i to, že ve XIII. století byli na Bítově komorníci pro Bítovsko i Jemnicko.

R. 1222 vyměřuje Přemysl I. Otakar práva hradních kastelanů bítovského a znojemského.[2]) Opis listiny této chová se ve farním archivu u sv. Mikuláše ve Znojmě. Přemysl praví, že chce, aby práva daná znojemským údělným knížetem Konrátem (t. zv. statuta Conradi) zůstala v netržité platnosti.

R. 1222 dne 24. června jmenuje se první známý bítovský kastelán Ben,[3]) z čehož usuzujeme, že listina shora zmíněná, vymezující práva kastelánův společně pro oba kraje, bítovský i znojemský, nemá znamenati, že oba kraje byly pod společnou správou krajskou.

Dne 19. září r. 1226 a ještě později (r. 1228) připomíná se Dětřich z Bítova (Theodericus de Vetow), který na hradě zajisté úřad nějaký měl,[4]) jen se neví jaký, poněvadž tu za nedlouho byli i purkrabí i sudí i vladař.

Sudím jmenuje se r. 1227 na listině Luckého kláštera Bartoš, neznámo jakého rodu.[5]) Na téže listině uvádí se bítovský vladař Petr, zakladatel hrazeného města Jemnice, jemuž za základ tototo města dal král Přemysl I. Otakar statek.[6]) Již odtud lze poznati, že moc Petrova vztahovala se i na Jemnicko. Vladařové bítovští měli zajisté velikou právní moc, neboť také jiný vladař Kunrát Špitalar buď z rozkazu krále Přemysla II., nebo Václava II. založil nové město Jaroměřice.[7])

Na Přemyslově listině pro klášter Oslavanský ze dne 7. listopadu r. 1228 čte se kastelán bítovský Ben.[8]) Není pochyby, že je to týž, který se čte na Přemyslově listině pro Hartleba ze Znojma k r. 1222[9]); ale nevíme, je-li totožný s Benedou z Bítova nebo s Benem purkrabím znojemským, kteří oba se čtou na listině pro klášter Lucký ze dne 2. dubna r. 1233.[10]) Purkrabí znojemský Ben čte se opět dne 31. října r. 1234 na listě Přemyslově pro klášter Tišnovský.[11])

---

[1]) Sedláček v „Časop. Mat. Mor.“ 1891 str. 309.

[2]) Erben, Reg. I, 621, [3]) I., 658, [4]) 707, [5]) 719 a 720, [7]) II., 1035, [10]) I., 808.

[2]) Cod. dipl. Mor. V. č. 12, [3])—[6]) II., 135, 168, 179, 180, [8])—[11]) 185, 133, 229, 249.

Na listině Václavově ze dne 7. listopadu r. 1232 pro klášter Oslavanský čtou se prokuratoři znojemské provincie Dětřich a Hrut z Bítova.[1]) Prokurátor (právní obhájce) Dětřich jmenuje se ke dni 19. září r. 1226 na listině Lucké ještě po hradě Bítově.[2])

R. 1228 čte se také komorník znojemský Vok,[3]) který se ještě r. 1236 jako komorník znojemský uvádí,[4]) kterouž dobou byl na Bítově komorník Vilém, čímž pozbývá pravděpodobnosti stará domněnka, že Bítov a Znojmo byly spojeny pod týmiž úřady komorními.

V červenci r. 1232 vpadl do jižní Moravy nepřítel krále Václava I. Bedřich Rakouský a opanoval pevný hrad bítovský; musil jej však záhy vydati, když blížila se silná vojska česká.[5]) Tuto událost kladou historikové moravští Pilař a Moravec omylem k r. 1231.[6]) Tou dobou spravoval, neznámo který, zeměpanský úřad na Bítově již shora zmíněný Hrut, který se dne 7. srpna r. 1232 čte mezi svědky na listině oslavanské,[7]) a úřad komornický zastával Vilém neznámého rodu.[8])

Na téže listině čtou se také bratr Vilémův Leopold, královský mundšenk (pincerna = číšník), purkrabí znojemský Ben, syn Dětřichův Hrut a purkrabí bítovský Bohobud.

Až do r. 1236 lze v listinách stopovati komorníky samostatné na Bítově, ale potom teprve spojen jest úřad tento s komornictvím znojemským a nazývá se r. 1239 Hrut (syn jistě Dětřichův) komorníkem bítovským a znojemským,[9]) jakož i na listině ze dne 27. srpna r. 1240 pro klášter Tišnovský.[10])

Jemnice bývala před tím samostatným údělným knížectvím, které krátce po r. 1230 zaniklo. I lze si vykládati věc tak, že bítovské komornictví určeno bylo pro knížectví Jemnické. Když pak zaniklo, zůstal sice zemský úřad pro knížectví na přepevném Bítově, ale potom spojen v jedno s úřadem znojemským.

Hrut nazývá se r. 1253 opět jen komorníkem bítovským,[11]) ale r. 1255 v podezřelé listině dokonce i bílkovským, an se tu mate s tehdejším purkrabím na Bítově Smilem z Bílkova,[12]) jenž se po prve uvádí na listině z r. 1253 bez data pro komor-

---

[1]) Cod. dipl. Mor. II., č. 218. [2]) 168., [7]) II., 218, [8]) 249, [9]) 356.
[3]) Erben, Reg. I., 342, [4]) 418, [7]) 792, [8]) 858 a 861, [9]) 972, [10]) 985, [11]) 613.
[5]) A. Bachmann, „Geschichte Böhmens", I., 499.
[6]) Pilarz et Morawetz, Historia Moraviae, I., 139.
[12]) Emler, Reg. II., 81.

níka cúdy olomucké Pardusa.[1]) Tento Smil, bezpochyby z rodiny Lichtemburské,[2]) zůstával v témž úřadě dlouhá léta; neb naposledy jmenuje se purkrabím znojemským a bítovským r. 1277, kdy (dne 12. září) zavázal se za dodržení obnoveného míru mezi králem Rudolfem Habsburským a českým králem Přemyslem II. Otakarem.[3]) Zemřel teprve někdy r. 1289.[4])

K dějinám Bítova a bítovského kraje odnáší se listina z r. 1237, kterou markrabí Přemysl, chystaje odboj proti králi Václavovi I., nařizuje hradním purkrabím znojemskému a bítovskému, aby hrady své náležitě brannou mocí opatřili, a kterou ustanovuje, aby purkrabí bítovští skládali přísahu věrnosti v ruce královských purkrabí znojemských,[5]) a z které také vysvítá, že na hradě Bítově konávaly se tou dobou popravy (krajské soudy). Listina však není starožitná, nýbrž padělek archiváře Bočka.

Na základě této podvržené listiny soudil profesor Sedláček, že r. 1237 bylo již komornictví bítovské zrušeno a kraj bítovský podřízen znojemskému purkrabímu.[6]) Tomu však sotva tak bylo, třeba r. 1239 připomínaný Hrut zastával sám oboje komornictví, znojemské a bítovské,[7]) neboť již r. 1253 jmenuje se Hrut komorníkem pouze bítovským, dávaje tak na jevo, že sídlí na Bítově. Rovněž shora zmíněný Smil z Bílkova, věrný služebník krále Přemysla II. Otakara, píše se vždy jen komorníkem či kastelánem bítovským. (K r. 1256, 1262, 1269, 1274, 1275, 1277).[8])

R. 1260 byli tři komorníci, a to Zdík z Úpy (Egidius de Upa) komorníkem na Bítově, Jetřich starým vysloužilým komorníkem a Beneš komorníkem znojemským.[9]) Zdík z Úpy byl předkem šlechtické rodiny zvané později „ze Švábenic“[10]) a připomíná se několikráte (k r. 1262, 1263, 1268),[11]) ale zemřel asi r. 1268 a úřad komornický držel po něm syn Všebor po prvé

---

[1]) Erben, Reg. I., č. 617, [5]) 910, [7—11]) 449; [1]) Cod. dipl. Mor. III, 198, [5]) IV., 145, [6]) II., 289. [8]) III., č. 227, IV., 23, 114, 115, 193, V., 260, [9]) III, 311, 343, 344, [11]) V., 249 a IV., 4, XV., 11.

[2]) Časop. Mat. Mor. VI., str. 27, [4]) 1891, str. 309, [6]) 1891, str. 120.

[3]) Gerbert, Cod. epist. Rudolfi, I., 209; Pertz, Monum hist. Germ. IV., 419; Jireček, Cod. juris Boh. I., 193.

[8]) Emler Reg. II. 1089, [8]) 111, 119, 87, 343, 908, 976, 1068, 1076, 319, 392. 393, 434, 599, 692.

k r. 1269 připomínaný. (Čte se ještě r. 1270, 1275.)[1]) Avšak Zdík z Úpy byl r. 1262 také v čele zemského úřadu znojemského.[2])

Komornictví na Bítově bylo ještě r. 1278, kdy král Rudolf Moravu opanoval a svoje náměstky ve Znojemsku ustanovoval. Když pak na ta místa zase se dostali moravští páni, psal se dne 4. července r. 1281 Hartleb z Dubna komorníkem znojemským i bítovským.[3]) Je to jistě týž, který se r. 1278 jmenuje komorníkem bítovským;[4]) byl toho roku rozhodčím sporu kláštera Hradišťského u Olomouce o půl vsi Těšetic a kláštera Žďárského o polovici vsí Kučerova a Lhotky. Jelikož tento „Arkleb“ v letech 1279—1280 se jako purkrabí bítovský nepřipomíná, za to však na listině z r. 1279 v klášterním archivě Strahovském chované přivěšena jest pečet s nápisem: „S. Smilonis ca .... (camerarii) vetow .....“ a dne 28. června r. 1279 čte se komorníkem bítovským rakouský šlechtic a dolnorakouský maršálek Štěpán z Meissova (Stephanus de Meysaw)“,[5]) zdá se, že císař Rudolf učinil dosavadního bítovského purkrabího Smila z Bílkova purkrabím či komorníkem bítovským na ten čas, než úřad tento obsadil sobě oddaným šlechticem rakouským, neboť moravským pánům zajisté nedůvěřoval.

Když r. 1281 byl Hartleb zase učiněn purkrabím znojemským i bítovským, prodal vsi Újezd a Pohořelice klášteru Tišnovskému[6]) a dotvrdil svým svědectvím, že paní Trojka, vdova po Žibřidovi ze Zbraslavi pozůstalá, darovala jeptiškám oslavanským ves Podolčice.[7]) Připomíná se jako komorník znojemský a bítovský ještě dne 6. listopadu r. 1283,[8]) ale ještě toho roku povýšen byl na purkrabího brněnského.

Dne 24. května r. 1284 jmenuje se již purkrabím bítovským Jaroslav ze Šternberka, číšník království českého.[9]) Byla hodnost tato dobou tou ještě dosti vzácná i na panskou osobu, což nadobro přestalo r. 1307, po kterémž roce Bítov přešel v majetek soukromý. Majitelé stavu panského brali si pak komorníky již výhradně z osob vladyckých. O vzácnosti purkrabského úřadu na Bítově, dokud byl hrad statkem komorním, může svědčiti, že dne 28. října r. 1298 byl tu purkrabím dokonce moravský zemský

---

[1])—[9]) Cod. dipl. Mor. IV., 38, 43, 165, 250, 149, 148, VII., 774, IV., 250, 266, 281, 278.

[2])—[9]) Emler, Reg. II., 169,, 1242, 1110, 1108, 1177, 1268, 1301, 1316.

hejtman Raimund z Lichtemburka, jenž toho dne urovnal rozepři mezi klášterem Zábrdoským a Vilímem z Domabořic o hranice vsi Kamence.[1])

Dne 24. dubna (in vigilia S. Marci) r. 1298 odřekla se kapitula staroboleslavská desátku z Bítova.[2])

Tou asi dobou byl úřad bítovský spojen se znojemským a v čele obou stál Matouš z Černé Hory jako komorník královský.[3]) Nedlouho potom však přestaly úřady královské na Bítově zhola, neboť r. 1307 král Jindřich Korutanský daroval hrad Bítov i s panstvím či krajem zmíněnému již hejtmanovi zemskému „Remuntovi“ z Lichtemburka, čímž Bítov stal se hradem panským a Bítovsko či, jak se tenkráte říkalo, Jemnicko dostalo se pod úřad znojemský.[4]) Vylíčenými dosud událostmi jest zajisté vyvráceno mínění Švojovo, že hrad před Lichtemburky drželi templáři.

Lichtemburkové byl rod český, staropanský, mající erb dvou černých křížem přeložených ostrví na zlatém štítě s klenotem kapra na paví kytě.[5]) (Obr. 24.) Předkem rodu byl Smil Světlík v létech 1193—1197, druh knížete Přemysla v jeho vyhnanství, ba dle pověsti chléb proň světem chodě vydělával v kole chodě. Remunt založil pošlost Bítovských z Lichtemburka. Držel Bítov nejprve asi ve službách královských, r. 1298 byl zemským hejtmanem moravským, jak již shora uvedeno; sídlo své z Čech přeložil na Moravu, ač držel ještě některé statky v Čechách. R. 1306 byl nejvyšším lovčím nade všemi lesy českými a moravskými, podkomořím českým, r. 1307 obdržel Bítov dědičně a získal některých vesnic u Něm. Brodu, jehož část mu také patřila. R. 1309 byl zajat od Pražanů v Praze a tam uvězněn.[6]) Zemřel asi r. 1329.

Po něm pozůstali synové Jindřich, Jan (1343), Smil (1331—1347), Čeněk (1331—1345), dcera Marketa, která byla jeptiškou,

---

[1]) Cod. dipl. Mor. V., č. 103, [2]) 99.

[3]) Emler, Reg. II., 776, [4]) 921 a; Dudík, Mährens allg. Geschichte, XI., pg. 27.

[5]) Kyta ve staročeském názvosloví heraldickém znamená ptačí ocas; slova ocas heraldikové čeští neužívali. U starých Čechů říkalo se každé ozdobě z peří kyta. Lichtemburkové byli členem staropanského rodu Hronovcův, kteréž jméno vzniklo podle německého překladu slova ostrev „Ronn“. — Mart. Kolář, Českomoravská heraldika, I., 1902, str. 146, 254.

[6]) Ottův Slovník naučný, IV., 113.

a nejmenovaná dcera vdaná za pana z Planka. Hynek stal se r. 1316 pánem na Lichnici, ostatní tři drželi společně Bítov, který sice za otce jejich byl obsazen k ruce Bedřicha Habsburského, jenž se r. 1307 ucházel o trůn český, ale následkem úmluv v Hodoníně dne 18. září r. 1323 uzavřeného byl r. 1324 zase vydán k ruce krále Jana.[1]) V pondělí v prvním postním

1572

Obr. 24. Znak pánů z Lichtemburka.

témdni r. 1331 (dne 18. února) vyznávají oba Bítov držící bratři Smil a Čeněk z Lichtemburka, že jejich purkrabí na Bítově prodal Konrátovi, purkrabímu na Frajštejně, 3 jemu darované lány v Lubnici.[2]) Purkrabí bítovský jmenuje se Bohunko, byl z rodu vladyckého, ale neudává se, z kterého.

[1]) Wolný, Mähren, III., 548.
[2]) Cod. dipl. Mor. VI., č 414; Emler Reg. III. č. 1732.

Smil z Bítova na listině bez data z r. 1336 jmenuje se purkrabím znojemským.[1])

Dne 31. května r. 1343 markrabí moravský Karel, potomní král český a císař římský, dovoluje bratrům Smilovi, Čeňkovi a Janovi z Lichtemburka, aby si lenní hrady Bítov a Cornštejn a jejich příslušenství rozdělili mezi sebe na tré.[2])

Z listiny této vysvítá, že hrad Bítov byl jen v dědičném lenním držení, že tedy nebyl jejich osobním vlastnictvím, ale také že Jan nebyl strýc Smilův a Čeňkův, jak tomu chce prof. Sedláček, nýbrž jejich bratr.[3])

Dne 12. června r. 1343 markrabí Karel zastavil Smilovi z Bítova zeměpanské statky Starč, Brtnici a Rouchovany.[4])

R. 1345 jmenuje se bítovský kaplan Dalebor.[5])

Zmíněný Smil, nejstarší z držitelů bítovských, byl asi člověk nepokojný, neboť dal, neznámo kdy, svrhnouti do vody a v ní utopiti faráře jaroměřického Vojslava, zač byl dán papežskou kurií do klatby.

Zachovalo se o tom několik listin. Nejstarší danou v Avignoně dne 2. dubna r. 1347 nařizuje papež Klement VI. biskupovi olomuckému, aby s Vojslava exkomunikaci sňal. Listina, jakož i dvě následující, uvádí zřejmě příčinu násilnického skutku Smilova. Farář jaroměřický Vojslav urazil několika slovy pana Smila v jeho rytířské hrdosti, čímž tento rozlícen, jakoby zlým duchem posednut, dal faráře do měcha zavázati a v měše do vody svrci, v níž kněz utonul. Sám král Karel prosil, aby papež pana Smila rozhřešil, kterýmiž prosbami Klement VI. pohnut nařídil biskupovi, aby Smila rozhřešil, nařídiv mu, aby podruhé toho na osobách duchovních se nedopouštěl, a aby se svými pomocníky, kteří kněze svrci pomáhali, po všech větších kostelích veřejné pokání vykonal, totiž aby napolo nah s pruty v rukou a řemeny (corrigias) na krku před knězem pějícím kající žalm se postavil a sám se mrskal. Leč toto pokání bylo panu Smilovi obtížné, neboť již dne 21. srpna r. 1347 prosí Karel král, aby papež mu dal úplnou absoluci, aby Smil mohl zase býti uveden ve všecka svá práva i úřady a aby mu mohly

---

1) Cod. dipl. Mor. VII., 319, 2) 480, 4) 490.
3) Slovník naučný, IV., 113.
5) Wolný, Mähren, III., 548.

býti vráceny jeho patronáty. Neboť Smil jest ochoten založiti kaplanství. Nařizuje tedy papež listy ze dne 21. srpna a 27. srpna t. r., aby Smil založil kaplanii na témž místě, kde hřích spáchal, kterémuž kaplanství 10 hř. ročního platu vycházeti má. Také má za pokání do sedmi let každého pátku a každé vigilie Marianské přísně se postiti. Kdyby však postiti se nemohl nebo nechtěl, má v ty dny tři chudé vydržovati a každoročně vykonati pouť na nejslavnější poutní místo Marianské na Moravě. Druhové jeho však mají býti ztrestáni.[1])

Čeněk (Schenke) z Bítova měl syna Smila, který však klesl po r. 1347 v zapomenutí. Smil měl syny Hynka, Jindřicha (1342—1373), Jana nebo Henzlina (1342—1385) a Jiřího (1342—1389).

Hynek připomíná se po prvé (29. března) r. 1344 jako kanovník pražský. Papež Klement VI. vyhrazuje mu toho dne (sluje v listině omylem Hugo de Veronia) beneficium na Moravě, udíleje mu zároveň dispens stáří.[2]) Tento Hynek stal se kanovníkem pražským již r. 1344, později stal se také kanovníkem vyšehradským, r. 1355 stal se arcijahnem olomuckým a žil ještě r. 1371.

Ostatní tři drželi hrady Bítov a Cornštejn společně. Jindřich zapsal r. 1349 ženě své Ance 1700 hř. gr. věna na hradě Cornštejně s příslušenstvím, totiž na lesích, pastvách, lukách, mlýnech, rybnících, oborách, ale také na městečku Štítarech s příslušenstvím a na vsi Příblovicích (asi nynějších Zblovicích)[3]). R. 1351 prodal za 130 hř. gr. tvrz a role v Jezevčí (Jaczow) Urovi z Jazovic.[4]) Byl tou dobou na krátký čas sám držitelem hradu Cornštejna.

R. 1355 bratr jeho Hynek, arcijahen olomucký, daroval mu svůj díl Bítova a všeho ostatního otcovského zboží, ať by leželo kdekolvěk.[5]) Dne 5. května r. 1360 vyznává král Karel I. (IV.), že bratři Smil a Čeněk z Bítova, dokud na živě byli, jemu vždy i nákladně po vůli býti se snažili, jakož také až dosud se snaží synové Smilovi Jindřich, Henzlín, Jiří a Hynek. Aby se jim za

[1]) Klicman, Monum. Vaticana, I., č. 861, 895, 929. Cod. dipl. Mor. VII., čís. 722.

[2]) Viz řadu listin o tom u Klicmana, Monumenta Vaticana, díl I., čís. 321, 345, 346, 355, 596, 597. Cod. dipl. Mor. VII. čís. 650.

[3]) Z. d. brn. I., 104, [4]) II, 23, [5]) III., 82.

jejich i za otcovské věrné služby odměnil, zrušuje a zrušenými a ničemnými prohlašuje veškery dlužní zápisy, kterými se buď předkové jejich Smil a Čeněk nebo konečně tito bratři židům na dluhy a peníze půjčené zapsali.[1]) Nepraví se ovšem, jak tato královská vůle přišla vhod židovským věřitelům pánův Bítovských z Lichtemburka.

Jindřich a bratři jeho koupili r. 1361 od Děpolda z Přeskač dvůr a 3 podsedky v Přeskačích za 60 hř. gr.[2])

O Cornštejn měli Bítovští spor s pány z Hradce a na Telči. Bítovští svojili si tuším také Dačice, ke kterým táhli se i telečtí Rožmberkové. Spor urovnán byl dne 16. února r. 1363 tak, aby Bítovští i Hradečtí vládli sporným zbožím společně a nadále byli dobrými sousedy.[3])

R. 1364 prodali bratři Jindřich (čte se neprávem Ulricus) a Henzlín z Bítova dvůr a podsedky koupené v Přeskačích od Děpolda z Přeskač tomuto a jeho manželce zase zpět za 70 hř.[4])

Tenkráte byl v Bítově děkanem kněz Alexandr, vzpomínaný dne 18 srpna r. 1359.[5])

Henzlín Bítovský koupil r. 1366 lán rolí v Brtnici od kněze Mikuláše Heklíka[6]) a prodal r. 1368 dvůr v Šemíkovicích Jimramovi z Jakubova,[7]) koupiv současně od neznámého jinak Záviše dvůr v Jackově.[8]) R. 1376 prodal Heřmanovi ze Slatiny tři poplatné lány se vším příslušenstvím v Jackově[9]) a r. 1377 koupil společně s měšťany jihlavskými Jeklínem a Janušem z Pelhřimova od Janka z Heraltic jeho právo na Loučky.[10]) R. 1385 koupil od Ondřeje z Pyšel neznámou nyní ves Maršolky[11]) a téhož roku postoupil svých práv na Němčice (u Dačic) Strnadovi z Němčic.[12]) To je poslední zmínka o něm. Od r. 1379 byl královským hejtmanem na Kladsku a Frankštejně.

Jiří z Lichtemburka a na Bítově koupil r. 1379 se svolením markrabího Jana Jindřicha od Adama řečeného Kadalice z Řečice všecko jeho zboží, které měl na Moravě,[13]) proti čemuž vložil Heřman z Hradce (Jindřichova, de Nova domo) hned do desk zemských odpor.[14]) R. 1385 prodal Jiří ves Ratibořice s tvrzí, dvorem a jiným příslušenstvím Ondřejovi Nelepovi.[15])

---

[1]) Cod. dipl. Mor. IX., č. 164, [3]) 303, [5]) 136.

[2]) Z. d. IV., 9, [4]) IV., 111, [6])—[15]) IV., 473, V., 19, V., 37, VI., 446, 505, 569, 570, VII., 20, 301, 330.

Všichni zanechali potomstvo, syny i dcery, a rod se velmi rozvětvil. Po Jiříkovi zůstali bratří Jiřík (1388—1406) a Litolt (1395—1412). Jiřík vešel skrze manželku svou Elšku z Hradce v držení zboží želetavského, Litolt byl nějaký čas zástavným držitelem Lomnice nad Popelkou v Čechách. Janovi synové byli Jindřich (1383 - 1406), Smil (1395), Hynek (1371 — 1406) a Albrecht nebo Aleš (1379—1409).

Všichni čtou se několikráte. Albert prodal r. 1385 Dobšovi z Vajtmile ves Petrovice — neznámo, zda zaniklé u Jaroslavic nebo dosud stávající u Mor. Krumlova,[1]) současně prodal Ondřejovi Nelepovi tři lány v Ratibořicích[2]) a r. 1387 prodal Peškovi z Bořečkovic alodní dvůr v Krnčicích.[3])

Jindřich připomíná se v letech 1383—1406. Byl knězem a posléze farářem v Hrušovanech u Jaroslavic. Hynek čte se poprvé k r. 1391, r. 1406 připomíná se již jako mrtvý. Měl nějaké zboží v Mašůvkách u Znojma, kdež r. 1390 prodal Mikšovi z Přeskač 12 lánův a 10 půlpodsedků,[4]) darovav současně nedílným dětem po Peškovi z Hulína třetinu všech statků, které mu v Mašůvkách ještě zbyly, a s těmi také půl hřivny ročního platu, na ostatní pak části svého zboží Mašůvek zapsal 60 hřiven věna ženě své Elšce. R. 1398 převedl věno ženy své Elšky s Mašůvek na Plenkovice, aby mohl dětem po Peškovi z Hulína zapsati všechno své zboží v Mašůvkách.[5]) R. 1390 postoupil také své vsi Hříšice Heřmanovi z Hradce (Jindřichova).[6]) O manželce jeho Elšce nevíme, z kterého byla rodu. R. 1407 jmenuje se jeho dcera panna Kačna z Lichtemburka a z Bítova.[7])

Bratři Smil, Aleš, Hynek, bratranec jejich Litolt a synovec Jan vedli válku s knížetem rakouským Albrechtem, která skončena byla dne 21. dubna r. 1395 mocnou výpovědí.

Rod Bítovských z Lichtemburka se nyní tak rozvětvil, že stopovati jeho spojitost jest velmi nesnadno. Hned pro začátek století XV. nevíme, byl-li členem tohoto rodu onen Polák z Bítova (de Byetow), kterému r. 1406 markrabí Jošt zapsal ves Lidměřice s dvorem,[8]) ač jej za člena jeho považuje Volný.[9])

Po r. 1410 drželi Bítov Smil a Jan majíce, tuším, každý polovici. Smil zemřel r. 1444; Jan bojovav proti kališníkům a

---

[1])—[6]) Z. d. VII., 291, 329, 580, 756, 768, 769, 775, [8]) VIII., 494.

[7]) Brandl, Půhony, II., 94, č. 380, [9]) Wolný, Mähren, III., 549.

nedostav zaplacení škodných, zdvihl válku proti císaři Bedřichovi. Válka tato byla dosti litá i krvavá, ač jednalo se jen o 4000 kop, které za války husitské věnoval Jan z Bítova ve prospěch věci katolické a které měl platiti císař Bedřich jakožto mocný poručník nezletilého dědice královského Ladislava Pohrobka. Jan Bítovský za války pobořil rakouské hrady Grub a Tresiedl a zaplavil zemi ohněm i mečem. Vyslanci z Čech a Moravy r. 1441 ujednali ve Znojmě mír, kterým rakouští slíbili smělému bojci nahraditi útraty výprav proti husitům a přidati odškodnění 2500 dukátů. Dokonalé udobření mezi Bedřichem a Bítovskými nastalo teprve r. 1445, ale již dvě léta po té (1447) Jan Bítovský z Lichtemburka zemřel. Jan byl vůbec horlivý katolík a nepřítel reformace české, vzniklé mistrem z Husince. R. 1420 bojoval na straně Zigmundově pod Vyšehradem s příbuzným svým Jiříkem. Vyšehrad byl tehdy obsazen k ruce císaře Zigmunda a hájil ho Jan Brandýský z Bozkovic. Král, v jehož vojště pod hradem bojoval květ moravské šlechty, vykázal Moravanům místo nejnebezpečnější a po porážce, kterou mu způsobila vojska česká, zůstal mezi mrtvými také Jiří z Bítova a Jan ocitl se v zajetí.[1]) R. 1421 dne 17. listopadu přistoupili Jan a Štěpán z Lichtemburka odjinud z Cornštejna a Smil a Jiří z Bítova k landfrýdu danému na obecném sněmě moravském, kterýž landfrýd namířen byl hlavně na obranu katolíkův a katolictví vůbec.[2]) Ale později přistupovali i k obecným landfrýdům na obranu vší země a přivěšovali své pečeti vedle pečetí pánů nekatolických. Tak dne 4. března r. 1434 přiznali se k landfrýdu Jan z Bítova a Jiřík a Smilek, synové bratra jeho Smila (staršího).[3]) S Janem, jenž držel také Cornštejn, setkáváme se několikráte. V pátek před sv. Václavem (26. září) r. 1421 pohnal jej Jošt Hecht z Rosic, že mu drží dvory jeho ve Vacenovicích.[4]) Asi r. 1436 pohnal jej Ondřej z Bukovin (hradu nedaleko Hostíma) ze 70 hřiven gr., že v pravém landfrydě pobral lidem jeho mocí a bezprávně koně, krávy, svině i veškeren nadbyt v Střížově (?)[5]) Dne 28. ledna r. 1440 přistoupil k landfrýdu).[6]) R. 1446 pohnal jej Václav z Kojetic, že

---

[1]) A. V. Šembera, Páni z Boskovic, 1870, str. 22—23.
[2]) Archiv Český, III., 234, X., 247, [3]) X. 250.
[4]) Brandl, Půhony, III., č. 372, [5]) 707.
[6]) Brandl, Kniha Tovačovská, str. 4.

mu půjčil 36 zl. dobrých červených uherských a těch mu plátcem býti nechce.[1])

Zmíněný Smil byl vůbec člověk nepokojný a nedbal ani katolíkův ani kališníkův. R. 1412 pohání jej Držkraj z Kladrubec, „že drží zboží páně Litoltovo z Bítova, a pan Litolt byl dlužen paní Margaretě z Rožmitála 500 kop grošů peněz věnných a zapsal sebe i své erby, že chce jí ty peníze plniti, a toho jest neučinil.[2]) R. 1436 pohnal jej kněz Jan, probošt kroměřížský, písař desk zemských, ze 100 hř. gr., „že jemu jest v pravém landfrýdě pobral desátky obilné i jiné poplatky, ježto slušejí kostelu budějovskému, nemaje k tomu práva".[3])

Po Smilovi zůstali synové Smil mladší (nebo Smilek 1437—70) a Hynek, po Janovi syn Jan mladší.

Dne 6. února r. 1446 Smil z Lichtemburka a z Bítova čte se mezi stavy, kteří splnomocňují čtyři osoby k rokování do Znojma na druhou neděli postní mezi zeměmi moravskou a rakouskou.[4]) R. 1447 pohání jej Ctibor z Plenkovic, že mu pobral v mírné zemi koně, krávy, svině, mnoho i málo, nemaje k němu žádné viny, a toho si půhončí Ctibor pokládá 100 hř.[5])

Také Lichtemburkové mezi sebou měli spory a vyhledávali práva zemského k urovnání rodinných sporů. R. 1447 Jan mladší z Lichtemburka pohnal tohoto Smila ze 20 kop, „že jakož lidé jeho vydávali od piva vaření předkuom Janovým a též i Janovi vydávali, když jest se v polovici hradu Bítova uvázal, tu mu jest to Smil odňal a sám toho požívá nemaje k tomu práva.[6])"

V půhonech setkáváme se s pány Bítovskými po celé XV. století velmi často: byliť rod zámožný, mnohými statky zemskými vládnoucí, velmi rozvětvený, a tu je zcela přirozeno, že z lásky sousedské často byl poháněn nebo poháněl před šraňky práva zemského. Jediné knihy půhonné za dobu století XV. skýtají bohatého a jistého materiálu, dle něhož lze sestaviti vývod tohoto rodu celkem naprosto spolehlivě.

Bratr Smilkův Hynek pohnal v pátek po Božím těle Jiříka z Bítova a z Vranova, že mu svévolně drží díl jeho, kterýž na něho spravedlivě po otci jeho spadl, a toho pokládá 4000 kop grošů dobrých stříbrných peněz.[7])

---

[1])—[3]) Brandl, Půhony, III. 704, 980, 1084, [5])—[7]) 202, 204, 141.

[4]) Archiv Český, X., 263,

Jan mladší z Bítova a z Lichtemburka byl nejvyšším komorníkem olomucké cúdy. Za manželku měl Annu ze Šumvalda a s ní držel také Malenovice, podléhající cúdě olomucké. Měl syny Albrechta, Hynka a Štěpána, kteří všichni dne 26. února r. 1456 přistoupili k landfrýdu smluvenému na obecném sjezdě zemském v Brně.[1]) Hynek držel po otci svém statky v cúdě olomucké.

Tento Hynek jest v dějinách českých osobou velmi památnou. Sotva byl Jiří z Kunštátu a Poděbrad zvolen králem českým, neuznala jej panovníkem nejen německá města moravská (Brno, Znojmo, Jihlava) a Vratislav ve Slezsku, ale ani horlivý katolík Hynek z Bítova. Neučinil tak snad ani z ohledův náboženských, jako spíše ze vřelé náklonnosti k Rožmberkům, velikým nepřátelům Jiřího již za jeho úřadování jako správce království českého. Znojemští uznali Jiřího králem v červnu r. 1458 a zapsali se mu k věrnosti, které již nezrušili. Také Brno, když je koncem června toho roku král oblehl, přišlo k rozumu. A na sjezdu zemském dne 5. července, v městě Brně konaném, přisahala Jiřímu věrnost také města Olomouc, Uničov a Hradiště. Ale ne tak Hynek. O jeho odboji proti králi Jiřímu obšírně vypravuje Palacký.

Nenávist mezi Kunštáty a Lichtemburky počala se r. 1453, když Jiří z Poděbrad jako správce království českého vyzval Jana z Lichtemburka, by vydal hrad Jemnici, jemu zastavený, králi Ladislavovi, což se mu nelíbilo. Také rozmrzeli se páni z Lichtemburka velice, že Procek z Kunštátu stal se nejvyšším komorníkem olomuckým, po které hodnosti Lichtemburkové toužili.[2]) Dne 25. února r. 1456 pan Procek z Kunštátu listem daným na Bozkovicích omlouvá se zemskému hejtmanovi a starším zemským, že na sjezd brněnský dostaviti se nemůže, a stěžuje si při tom do Cornštejnských, kteří mu odpírají komornictví olomucké, které mu král daroval.[3]) Bítovští činili si na toto komornictví asi nárok dědičný, ovšem beze všeho práva. (R. 1437 jmenuje se Jan z Lichtemburka alias de Czornštein komorníkem cúdy olomucké).[4])

---

[1]) Archiv Český, X., 269, [2]) 268.
[3]) Brandl, Kniha, 1892, str. 347.
[4]) Brandl, Půhony, III., 425

Hynek Bítovský z Lichtemburka, tuším, r. 1462 poslal k papeži Piovi II. pro naučení, byl-li povinen aspoň pro vyhnutí pronásledování činiti poslušenství tomu, kdo stolice apoštolské a nařízení církve římské nebyl poslušen. Za odpověď obdržel, že nikoli toho neměl činiti, ale doufati u vysvobození a náhrady od Boha. Takto ponuknut papežem, velikým nepřítelem českého krále, dal se již v létě r. 1463 v otevřenou vzpouru proti králi. Král moudrou shovívavostí drahně času ničeho nepodnikal proti němu bezprostředně, ale podal tu věc na stavy moravské a na zemský soud. Pře prodlila se velice, ale konečně byla přece vyrčena klatba nad odpovědníkem zemským. Páni moravští a zvláště biskup olomucký Tas z Bozkovic snažili se o nějaké mírné narovnání. Poněvadž bratr Hynkův, pan Štěpán, se králi poddal a přisahal věrnost, chtěli tomu, aby pan Hynek, jenž odpíral naprosto učiniti tolikéž, aspoň postoupil statků svých bratrovi k věrné ruce, a vymáhali toho na králi, aby mu dovoleno bylo požívati důchodův jejich v cizině. Ale když ani k tomu pan Hynek nechtěl svoliti, musil konečně zákon o dopomáhání práva míti průchod. Na počátku měsíce července r. 1464 Moravané sami počali válku proti rušiteli zemského míru. K obléhání hradu Hynkova Cornštejna poslali netoliko podobojí, ale i katolíci, preláti a města lidi své, čímž uchráněno, že válka nebrala na se rázu náboženského. Král Jiří odebral Hynkovi městečko Strachotice u Znojma (Rausenbruck) a oblehl hrad Cornštejn. Dne 15 srpna r. 1464 psal král Jiří o celé válce Janovi z Rožmberka, že sejde na ten čas s výpravy české proti Hynkovi, „ale proto se na hotově mějte, bylo-li by toho potřebí. Raispurk již jest dobyt a Cornštajn obehnán. Hynek Bítovský na sněmu v Kornymburce držaném vypověděn jest z Rakous, aby tam stavův nemíval; a jeho pomocníci, křižovník Mailberský a Rüdiger ze Stahrenberka, jsou na témž sněmu slibem zavázáni, aby na den sv. Bartoloměje stáli v Znojmě před císařovou radou, „kdežto my také radu naši pošleme, aby tu nám z viny dané odpovídali.“ Také na již psaném sněmu uložen jest pokoj mezi našimi zeměmi a Rakousy.“ Ve Znojmě bylo po té skutečně rokováno o míru mezi Jiřím a zeměmi rakouskými.[1]) Ale dobývání pevného hradu Cornštejna prodlilo až téměř do roka. I tu snažil

[1]) Archiv Český, V., 290.

se papež Pavel II., nástupce Pia II., tomuto ve všem podobný nepřítel krále Jiříkův a národu českého, aby způsobil králi českému nepříjemnosti, a odevšad odebral mu posily. Již v lednu r. 1463 nařídil biskupovi olomuckému Tasovi z Bozkovic, jenž Jiřímu many svými proti odbojnému Hynkovi Bítovskému při dobývání hradu Cornštejna nápomocen byl, aby neprodleně lid svůj od toho hradu odvolal, vytýkaje mu přísně, že maje býti ochráncem věrného katolika naopak jej stíhá a kacířského krále podporuje. Biskup Tas odpověděl sice legátovi papežskému celkem správně, že odbojnému šlechtici nejde nikterak o víru, než o popuzování na krále, ježto jest zarytý králův protivník a člověk nezřízený, a že nehodno jest stolice papežské, aby do takové jí cizí věci se pletla a takového potměšilce se ujímala, avšak mluvě této nepřáno sluchu. Ani, když papež znova přísně vystoupil proti Jiřímu a jej před soud kardinálský obeslal, neustoupil biskup Tas ještě od Jiříka, k čemuž později přece jen byl donucen.[1])

Hynek Bítovský totiž po čas obléhání hradu Cornštejna dovolával se pomoci papežské, jakoby trpěl útisk pro víru, a předstíraje také pravého a horlivého katolíka. Již o vánocích r. 1464 nařídil papež Pavel II. králi Jiříkovi z Poděbrad, aby upustil od obléhání Cornštejna, ale také aby panu Hynkovi všecky škody nahradil. Tímto nemístným a stranickým zamícháním se stolice apoštolské do sporu králova byl Jiří nemálo přiveden do rozpakův. Dopsal sice psaním uctivým papeži, že Hynek jen lživými zprávami, jakoby útisk trpěl pro víru, mohl získati si ochrany papežské, vylíčil nepřátelství Hynkovo proti sobě, ale od obléhání hradu neupustil. Jiří vypravil také k papežskému legatovi pana Beneše z Vajtmile s dopisem, že odtrhnouti od Cornštejna brání mu i zákon zemský i čest, a protož že toho neučiní. Papež nyní, uvěřiv psaní biskupa Tasa, že „pan Hynek jen spurností a tvrdošíjností svou, nepřijímaje ani rady ani pomoci, uvedl netoliko sebe, ale i vlast do nesnází a škod velikých, u něho že náboženství bylo věcí vedlejší, ale že puzen byl dávnou proti králi nenávistí; kdyby pro víru trpěl příkoří sebe menší, že by jistě našlo se na Moravě dosti pravých katolíkův, ježto by s nasazením hrdel i statkův svých ubrániti jí dovedli,“ uznal

[1]) A. V. Šembera, Páni z Bozkovic 1870, str. 68.

chyby Hynkovy, ale přece nařídil prelátům a pánům moravským i českým, aby věc vznesli před soud apoštolské stolice, neboť prý nekatolický král neměl práva souditi nad mužem tak přísně katolickým, jenž nebyl vinen ničím, odepřel-li poslušenství králi nekatolickému. Tuto politiku papeže Pavla II. nelze ovšem nazvati ani křesťanskou ani poctivou, a také Hynkovi nepomohla. Dne 9. června r. 1465 po více než desítiměsíčním obležení musil se vzdáti králi Jiřímu pro hlad hrad Cornštejn. Hradu velel prý rytíř Jan Šárovec. Vrchním velitelem vojska obléhajícího byl rytíř Oldřich Mládenec z Miličína.[1])

Dobytím hradu učiněna sice přítrž zpupnosti Hynkově, neboť Strachotice i Cornštejn propadl a oba statky ihned jiným osobám darovány byly, ale král český uvalil na sebe tím větší nepřízeň papežovu.[2])

Na Vranově seděl krátce před tím jiný člen rodiny Bítovských, pan Jiřík z Lichtemburka, jenž r. 1447 v druhé polovici června pohnal rakouského šlechtice Michala z Hardeka a z Rece z 1000 kop grošů, že mu od mnoha let les jeho mýtil a tím velikú škodu mu učinil, nemaje k tomu práva.[3]) Jednalo se asi o lesy mezi Vranovem a Lanavou v Dolních Rakousích ležící.

Tou dobou jmenují se mnozí jiní členové domu Bítovských z Lichtemburka. R. 1464 pohání Jan z Bítova a ze Sokolník Kláru z Bítova, že se mu uvázala ve 100 zlatých dobrých uherských peněz.[4]) Téhož roku Henrich z Lichtemburka a z Bítova pohání Jana z Uponěšic (nyní Oponěšice) ze 3000 kop grošů dobrých stříbrných peněz, že mu základu plniti nechce, kterýž jest propadl za nebožtíka pana Jana Cornštejnského bratru jeho (Henrichovu) Smilovi i tomu, kdož list ten měl s jeho dobrú vuolí.[5]) R. 1472 dne 3. července Hynek kníže Mynsterberský a hrabě Kladský, pán z Kunštátu a na Poděbradech daruje a různých povinností osvobozuje dvůr v Pečkách panu Zigmundovi z Bítova.[6]) R. 1480 Ofka z Holovús pohání Jana z Lichtemburka a z Bítova ze 120 hř. grošů, že jí drží 12 hřiven platu v Kupčicích.[7]) Týž Jan měl současně také spor s pannú Barború, abatyší kláštera Matky Boží ze Znojma, ale nevíme, oč.[8]) Z častých

---

[1]) Palacký, Dějiny, IV., 435—441, [2]) 451.
[3]) Brandl, Půhony, III., č. 199, [4]) IV., 888, [5]) IV., 512, [7]) V., 32, [8]) 38.
[6]) Archiv Český, V., 521.

v této době na Lichtemburky vznášených půhonův poznáváme, že zhusta vypůjčovali si peníze, kterých neplatili. Poháněji je buď rukojmí, kterých nechtěli vyvaditi. nebo věřitelé sami.

Shora zmíněný Jiřík Bítovský z Lichtemburka seděl po r. 1437 na Vranově. Připomíná se často v letech 1422—1466. Manželkou mu byla Anna z Vajtmile. Po r. 1480 vládli na Bítově Půta a Albrecht z Lichtemburka, ale současně připomínají se také Smil a Jindřich (asi shora zmíněný Henrich). Půta zemřel r. 1492, Jindřich r. 1504. Jindřich držel také Vranov a po smrti Půtově dědil celý Bítov, až dosud vždy mezi několik členů rozdělený.

R. 1481 v pátek po sv. Žofii pohnal Jan z Jakubova pana Půtu, že mu jest dlužen za strýce svého za pana Hynka padesáte zlatých, kterých mu plniti nedbá.[1]) R. 1481 pohnal jej také Jan z Lichtemburka, že mu slovil rybník,[2]) a několik neděl později ze 2000 zl., že mu děd jeho (Půtův) pobral listy a různé zápisy, které pan Půta k jeho škodě drží.[3]) Téhož roku pohnal pana Půtu také Herrych z Lichtemburka z 1000 zl., že mu drží jeho listy, které měly býti chovány na Bítově.[4]) Také pan Ctibor Tovačovský z Cimburka jej pohání, že neplatí berně zemské, které již ke škodě potřeb zemských 27 zl. zadržáno má.[5]) Pan Půta byl asi soused nepokojný, neboť téhož r. 1481 bylo naň vneseno půhonův mnoho. Také jej žaloval Vaněk z Třebíče a tu jemu vinu dával, že nejen otec jeho pobořil dvůr Vaňkův v Račicích, ale také pan Půta sám tři rybníky mu skopal a háje smýtil, k tomu dvoru v Račicích slušející[6]) Ani služebníkům svým mzdy neplatil, jakož čteme, že dlužen jest Václavovi z Prostého za koně a za službu, ježto úředníkem u něho byl.[7])

Na sněmě zemském byl pan Půta jakožto člen starého rodu nemálo vážen, neboť r. 1486 ustanoveno bylo, aby sedal mezi pány po pravé ruce páně hejtmanově.[8]) Dne 2. března r. 1492 byl ještě živ; čte se mezi svědky na listině, kterou Mikuláš Švehla z Kumžáku postupuje dvou hlavních (= dlužních) listův od Menharta z Hradce podepsaných panu Jindřichovi z Hradce,[9]) ale zemřel ještě téhož roku, neboť již r. 1493 pan Václav z Lichtemburka na místě pana Herrycha, otce svého,

[1])—[8]) Brandl, Půhony, V., č. 85, 91, 249, 715, 779, 180 a 181, 478, 138.
[9]) Archiv Český, X., 385.

i bratrů svých, připovídá se k statku jeho skrz zápis nějak
kterýž mezi sebú mají, že bez jich vuole prodati od nich statk
svého nemuož. A protož pan hajtman (zemský) v registra zna
menati kázal tu připověď páně Václavovu potud, pokudž toh
statku páně Puotova na dědictví jest.[1]) K r. 1494 čtou se j
poručníci jeho statku.[2])

Současně s panem Půtou zhusta dějí se zmínky o Jano
Sirotkovi z Lichtemburka a z Bítova, o němž nevědomo,
synem byl.

R. 1481 v máji pohání jej Zigmund, kvardián od Matk
Buoží z Znojma, ze 30 hř. grošů dobrých stříbrných peněz, že ji
(totiž Františkánům) ani listu neobnovuje ani úrokuov zadržanýc
nevydává.[3]) Jan sám pohnal téhož roku Hynka z Valdštejna a z
Židlochovic z 1000 zl., že mu drží listy bratrovy Jindřichov
kněze Mikuláše, oltářníka v Olbramovicích, že mu faru a poda
v Knihnicích vyseděl a pusto učinil a odešel bez příčiny, že skrz
to pan Jan Sirotek faráře potvrzeného tu v Knihnicích mí
nemohl, a Jana Mráčka z Jeniny ze 218 kop grošů, že má v
dskách spraviti (= dluhy vymazati) ves Hrubčice, a toho nečin
jej ke škodě připravuje.[4]) Také pohání pana Herrycha z Bítov
z 1000 zl., že mu prodal půl hradu Bítova s výminkou, na t
aby mu nesahal, což má v Blížkovicích a v Račicích, ale pa
Herrych mimo ty smlúvy uvázal se mu v to mocí a drahně čas
požíval braním úrokův (= platův od poddaných) a spúščení
rybníkův.[5]) Měl také spor s klariskami znojemskými.[6]) Pohna
jej 15. června r. 1481 abatyše Barbora ze 400 zl., že jest sestr
svú vlastní, abatyši konventu sv. Kláry, vyvezl z kláštera a aba
tyše vzala jest s sebú od kláštera 300 zl. i klínoty a listy, a pa
Jan ty peníze i listy a klínoty vyvezl, a to jeptiškám není vrácen
Současně pohnal jej i kněz Matěj převor a vešken konvent o
sv. Thůmy v Brně z 50 hř. gr., že udělal rybník, ježto prv
nebyl, a zatopil mlýn klášterský v Pračicích u Prostoměřic.[7]) Le
i klášter cisterciáků Velehradských měl s ním při o starodávn
zboží klášterní, totiž Fryšavu a u ní druhdy ležící zaniklé osad
Vlkovice a Libice, ježto si zboží to přisvojil i se vším přísl
šenstvím, a k tomu desátek vinný a horní právo ze dvú ho
řečených Horní val a Nižní val, práva k tomu nemaje.[8])

---

[1])—[8]) Brandl, Půhony, V., č. 943, 958, 89, 90—93, 310, 370, 201, 11

Téhož r. 1481 dovídáme se, že městečko pod hradem slulo také Bítovcem. Neboť pohání pana Herrycha z Lichtemburka a z Bítova farář bítovský Filip z 10 kop peněz drobných (sluší asi čísti dobrých), že měl na každý rok kopu vydávati kostelu tu v Bítovci k lampě; farář chce právo své i kostelní pokázati listy předkuov páně Herrychových.[1])

Tento Herrych dne 4. května (v úterý den sv. Gotharda) r. 1490 učinil Jindřicha z Hradce nápadníkem svých statků, „jestližeby mne pán bůh smrti neuchoval a erby i budúcí mé mužského pohlaví ode mne pošlých, zámek Vranov a Bítov mají připadnouti na Jindřicha z Hradce".[2])

K r. 1496 čte se Smil z Lichtemburka, jenž dne 10. dubna přistupuje k landfrýdu.[3])

Nelze přesně zjistiti, jaký byl v této době poměr majetnický k hradu Bítovskému. V pátek po Božím vstoupení (dne 1. června) r. 1481 pan Herrych z Lichtemburka pohnal pana Půtu z 25 kop, že mu drží puol městečka Bítova s jeho příslušenstvím.[4]) Ale o hradě nepraví se nic. I v tomto půhoně jmenuje se městečko Bítovcem. K půhonu tomuto však zachoval se nález zemského soudu, pro dějiny hradu i městečka velmi důležitý. Je datován r. 1490 23. září a zní: Mezi panem Herrychem z Lichtemburka a z Bítova a panem Půtú páni nalezli: poněvadž pan Herrych list dání krále Jiřího ukazuje, kterým Jeho Milost dává toho půl městečka v témž právě, v kterémž od starodávna k hradu Cornštejnu slušelo, a pan Půta praví, že by to manství bylo markrabino, a pan Herrych toho ničímž neprovodí, páni manských věcí v zemském právě nesúdí.[6])

Tomuto Horrychovi nebo Hendrychovi na Bítově vykázal král Vladislav dne 1. prosince r. 1492 listem daným na hradě královském v Budíně, jaké místo má míti mezi jinými pány na sněmě zemském.[7])

Dne 26. května r. 1497 učiněn jest nález komorního soudu mezi Bítovskými z Lichtemburka a Lipoltem Krajiřem z Krajku o postoupení polovice Bítovce. Páni Bítovští žalují na pana

[1]) Půhony, V., č. 475, [4]) 129, [6]) 376. Tou dobou jmenuje se osada pod zámkem Plumlovem stojící Plumlovec, osada pod hradem Lukovem u Holešova Lukovec, ba čte se jednou dokonce i Tovačovec a Rožnovec.

[2]) Archiv Český, X., 428—432, [3]) 321, [7]) 309.

Lipolta z Krajku, že jim podle výroku páně hofrychtéřova na naučení krále JMti zboží jich puol Bítovce s jeho příslušenstvím postoupiti nechce. Proti tomu pan Lipolt odpověděl, že jim postúpiti chce, než což provedú, co by k té polovici Bítovce příslušelo. Na to sú Bítovští žádali, aby list ku při své, kterýž na to má, vokázal, na ten táhnúce se, že ten to pokázati má. Tu král JMt se pány radú svú nahlídše v ten list, ráčili takto v tom najíti a rozkázati: Poněvadž pan Lipolt věda to, že věc jest v nároku od pánuov Bítovských, a přes to to jest kúpil, a list to světle ukazuje, co a s čím jest kúpil, aby jim toho všeho, což v listu zní, postúpil konečně ve čtyřech nedělích pořád sběhlých. A bude-li je chtíti pan Lipolt z čeho viniti tomu nálezu dosti učině, právo se jemu nezavírá. Než list tento kupu toho aby ležel u hofrychtéře, až se tomuto nálezu dosti stane, i pan hofrychtéř dej pánóm Bítovským jeho vidimus, pokudž ten list v sobě zní."[1]) Nález mluví dosti jasně, o jaký spor běželo.

Lennímu poměru hradu Bítovského ke komoře královské učiněn byl konec teprve listem krále Vladislava II. daným na hradě Budíně ve středu po přenesení sv. Václava (dne 7. března) r. 1498, kterým král Henrychovi z Bítova a synům jeho Burjanovi a jiným propouští z manství hrad Bítov s městem Budějovicemi a příslušenstvím, zejména Bítov zámek s farú tu na hradě a městečko Bietovec pod zámkem také s farú, Blížkovice městečko s farú, Stítary městečko s farú, město Budějovice s farú i podacím kostelním, vsi Čidružice, Pavlice, Blatnici, Lišanovice (zaniklé), Chvaletice, Ždánice pusté, Hosnovice, Heřmanice, Podolí (neznámé), Německú vésku (neznámou), Laz, Častohostice s farú, Mstěníky ves pustú, v Mašovicích čtyři člověky, v Lodkovicích šest člověků, v Mileticích jednoho člověka, v Malém Děšově šest podsedkuov, Rancířov ves, v Písečném tři člověky, Vysočany ves, ves Syrovice, dvůr Malý Lazec, ves Přístbu, Lažany, Jehřice, Radkovice, Hudeřice, v Mirovicích dvuor pustý, v Gdousově 8 člověků.[2])

Z listiny této jasně vidíme, jak rozsáhlé bylo panství bítovské.

Herrych zemřelý r. 1504 odkázal Bítov synům svým Burjanovi a Jindřichovi. Jindřich z Lichtemburka a z Bítova spolu

---

[1]) Archiv Český, X., 472, [2]) VI., 568.

s bratrem svým Albrechtem již dne 17. června r. 1504 přistoupil k jednotě moravských stavů katolických i kališnických na potlačení pikartů.[1]) Jmenuje se však také bratr těchto tří Smil. Všichni čtyři měli již r. 1502 rozepři s panem Janem z Lomnice a na Meziříčí, ale nevíme, oč. Dne 1. června r. 1502 Jan z Lomnice prosí Jindřicha z Hradce, nejvyššího komorníka království českého, aby zajel do Budějovic Moravských „a ty jich rozdíly" urovnal.[2]) Smil pak, Jindřich a Albrecht obnovili dne 13. prosince r. 1506 smlouvu, kterou r. 1490 otec jejich Herrych učinil Jindřicha z Hradce svých statkův nápadníkem.[3])

Když na sněmě zemském v Brně dne 23. září r. 1526 činěna byla repartice potřeb válečných, nařízeno, aby proti Turku vypravili Jindřich z Lichtemburka 6 koní a Albrecht Bítovský 4 koně.[4])

Jindřich zdědil již r. 1499 Vranov, r. 1500 koupil Cornštejn, a tuším, že o zboží bítovské se bratři rozdělili. Hrad Bítovský pro pevnost svou a znamenitou polohu nad stokem řek Dyje a Želetavky a snad i pro obtížnou dostupnost skal, na kterých byl zbudován, považoval se tou dobou dobrou pevností a ještě r. 1566 byl z nejdůležitějších hradův pohraničních proti Rakousům.[5]) R. 1576 prodala jej i s obšírným zbožím Wolfovi Strejnovi ze Švarcenavy neť Jindřichova Ludmila, poslední Lichtemburská držitelka tohoto nejstaršího rodinného zboží pánů Hronovců na Moravě.[6]) Poslední mužský potomek tohoto rodu byl nepochybně onen Jindřich Bítovský z Lichtemburka, jenž se r. 1572 ženil s Annou z Najdeka. Jím rod Bítovských z Lichtemburka, neznámo kdy, vymřel.[7]) Z náhrobkův rodu zachovaných do dneška v kapli hradu Bítovského zachovaly se úplně neporušené jen dva, na nichž lomeným písmem gotickým jsou tyto nápisy:

I. Letha Pane 1572 w avtery D. S$\underline{\underline{o}}$ Michala archangela pane vmrzel vrozeny pan pan Henrych Bitovske z Lichtemuburka a na bitovge a toto pochova pan buoh racz biti dussi geho milostiw.

II. LEtha 1570 w pondiely po S$\underline{\underline{m}}$ Yan Krztitielie pane Vrozeny Pan pan Albrecht Bitowski s lychtumburka w pano buohu ziwot swuoj dokonal a tuto saucz pochowan odpocziwa pan buoh racz dussi geho milostiw byti.

---

[1]) Archiv Český, VI., 294.
[2]) Archiv Český, X., 423, [3]) 428—432, [4]) XI., 360.
[5]) Dr. Kameníček, Zemské sněmy, III., 287.
[6]) Z. d. XXVI., 45.
[7]) A. Sedláček v „Ott. Slovníku Nauč." IV., 113.

V klášterní zahradě kapucínské v Třebíči jsou náhrobky: Johanny Osovské z Doubravice, manželky Zdeňka Bítovského z Lichtemburka, zemřelé r. 1558, a Elišky Bítovské z Lichtemburka, manželky Burjana Osovského z Doubravice, zemřelé r. 1563.

Volf Strejn ze Švarcenavy prodal Bítov r. 1617 Bedřichovi Jankovskému z Vlašimě, císařskému radovi a dvornímu sudímu moravskému za 47.000 zl. mor.[1]) (Obr. 25.)

Obr. 25. Znak p. z Vlašimě.

Nový majetník Bítova držel také Jemnici, koupil r. 1628 od Jana Jiřího Strejna ze Švarcenavy 9 usedlíků v Lubnici za 1000 zl., a brzy po té zbytek této vsi a dva usedlé v Chrlopech, dva v Nešpicích a jednoho ve Vratěníně od paní Krescencie z Říčan za 2700 zl.[2]) V poslední vůli r. 1630 zajistil své choti Justině rozené z Vlašimě 25.000 zl. na Bítově a ustanovil ji dědičkou všech svých statků s výhradou, aby zletilému synovi Hynkovi třetinu všeho zboží movitého i nemovitého vydala.[3])

Hynek Jankovský z Vlašimě odkázal všecky své statky závětí r. 1653 synovi Maxovi Arnoštovi. Zemřel 10. února 1653 a pohřben byl v zámecké hrobce Bítovské, kde mu položen náhrobek s nápisem:

LETA 1653 D. 10. Feb. Dokonal
ZIWOT SWVG W PANV VROZENI P. P. HINEK
Z WLASSIME PAN NA GEMNICI DOLNI SLATINE
A SKALICI A HRADIE BITOWIE G. M. C RADDA
A SAVDCE ZEMSKY W MAR MO. MAGE WIEKV
SWEHO 80 LET GEHOZTO DVSSE W RVKAV
BOZIH TIELO W TOMTO HROBIE POHRRBENO
GEST A SLAWNEHO WSKRRISSENI
OCZEKAWA.

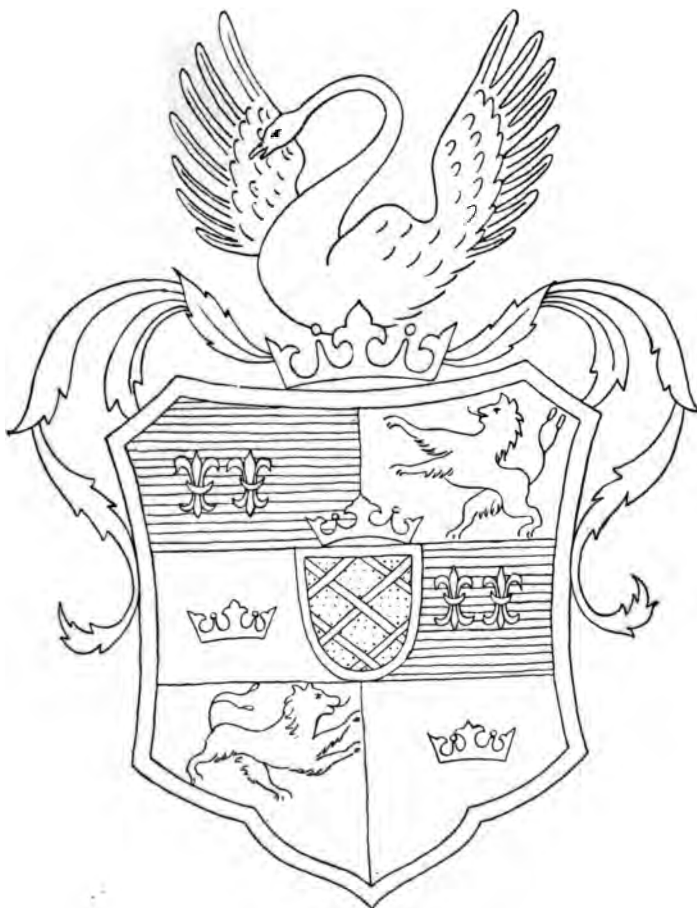
Pod nápisem znak Vlašimských.

---

[1]) Z. d. XXXI, 2., [3]) XXXIV., 4.

[2]) „Brünner Wochenblatt“, 1827, pg. 189.

Maximilian Arnošt Jankovský byl při smrti otce svého ještě nezletilý, neboť ujal se správy otcovských statků teprve r. 1689. Byl poslední mužský potomek slavné rodiny Jankovských z Vlašimě, druhdy úzce spřízněné s pány Zajímači z Kunštátu a

Obr. 26. Znak hrabat z Daunu.

z Jevišovic. Posledním pořízením 15. srpna r. 1734 ustanovil dědičkou dceru Janu, provdanou hraběnku z Kounic, a Maxmiliana hr. Dauna, syna předemřelé mladší dcery své Marie Leopoldiny, provdané hraběnky Daunové, nařídiv, kdyby hraběnka Kounicová mužských potomkův nezůstavila, že celý statek zdědí

Daunové. (Obr. 26.) Max Arnošt Jankovský zemřel r. 1736 a 26. května r. 1739 uzavřena byla smlouva mezi jeho dědici, kterou Jana Vlašimská, opět provdaná hraběnka Cavriani, podržela otcovské

Obr. 27. Otakar hrabě z Daunu.

statky a zavázala se Maximilianovi hr. Daunovi ve třech letech 100.000 zl. vyplatiti. Leč po její smrti vznikl o statky spor, který byl r. 1755 tak urovnán, že všechno Vlašimské dědictví přešlo na Maximiliana hraběte Dauna, jenž zemřel r. 1788. Poslední

vůlí ze dne 12. června r. 1787 ustanovil dědicem nejstaršího syna Jana. Leč Jan zemřel nedospěv let již 24. dubna r. 1795 a v důsledcích smlouvy dědické mezi příbuznými z 28. května r. 1796 přešly statky Bítov, Jemnice, Skalice, Horní Kounice, Slatina a Halinkov na jeho nezletilého bratra Františka, jenž Jemnici

Obr. 28. Partie z Bítova. (Kresba R. Havelky.)

8. března r. 1815 prodal cís. ministru a tajnému radovi panu Filipovi hr. Stadionovi; Bítov a Skalici však si podržel. Zemřel 21. dubna r. 1836 a pohřben byl v hradní hrobce bítovské. Posľední vůlí 8. dubna r. 1809, po jeho smrti r. 1836 ohlášenou, učinil dědicem syna Jindřicha hrab. Dauna. Jindřich spravoval

statky zděděné až do své smrti 14. října r. 1890. Po něm dle smlouvy mezi bratry Jindřichem, Vladimírem a Otakaren uzavřené převzal statky Vladimír hrabě Daun, postoupiv užívání statku Skalice mladšímu bratru Otakarovi, jemuž již za života Jindřichova i statek Biskupice na Hrotovsku byl odstoupen. Vladimír vládl zbožím Bítovským až do své smrti 18. března 1896. Po něm nastoupil nejmladší z bratrů, hr. Otakar. Zemřel 7. října 1904 na hradě Bítovském, jsa posledním potomkem po meči hraběcího rodu Daunů v Rakousku. (Obr. 27.) Po jeho smrti podle poslední vůle z 12. září 1904 dědil statek Biskupice hrabě Jindřich Haugvic na Náměšti u Brna. Ostatní pak statky: Bítov, Dolní Slatina, Horní Kounice s Halinkovem a Skalice přešly na základě smlouvy mezi bratrem Jindřichem, Vladimírem a Otakarem hr. Dauny již v letech padesátých minulého století uzavřené na dědice zemřelé jich sestry Berty provdané za hraběte Jindřicha z Haugvic na Náměšti, a to stejným dílem, takže dnes vládnou zbožím Bítovským dítky zemřelé hraběnky Berty Haugvicové: hr. Jindřich Haugvic, držitel svěřenského statku Náměště u Brna, jeho bratr hr. Karel Haugvic, majitel velkostatku Wald v Dol. Rakousích a sestry Augusta, provdaná za Roberta svob. pána Hildprandta z Ottenhausenu na Blatné v Čechách, a Berta provdaná za Bedřicha z Harbuvalu a Chamarais. Dědicové prodali r. 1905 statky Horní Kounice s Halinkovem Robertovi Goldschmidtovi, majetníku statku Tavíkovic, a Dolní Slatinu Robertovi Mayerovi ze Znojma. O prodeji ostatních statků dosud vyjednávají. Bítov je oceněn na 3,000.000 K. Bylo by si přáti, aby toto překrásné zboží nepadlo do rukou národu českému nepřátelských. (Obr. 28.)

V XVII. a XVIII. věku změnilo se městečko, až do války třicetileté úplně české, v neprospěch národnosti české, tak že stalo se smíšeným. Než v době nové nabyla tam národnost česká zase převahy, majíc tu osm devítin obyvatelstva. Ale v letech 1880—1890 opět ustoupila národnost česká tak, že se r. 1890 skoro šestina obyvatelů přihlásila k obcovací řeči německé.[1])

Hrad Cornštejn. Na malebném skalisku, kteréž se tří stran oblévá Dyje, asi 20 minut východně od Bítova, jsou zbytky pověstného hradu Cornštejna, o němž v předchozím vypravování již nejednou byla zmínka. Hrad leží drahnou dobu v rozvalinách,

[1]) F. A. Slavík v Časop. Mat. Mor. 1897, str. 23, 147.

Obr. 29. Cornštejn. (Dle fotografie.)

kteréž až podnes svědčí o bývalé jeho pevnosti a rozsáhlosti. (Obr. 29. a 30.) Již v kupní smlouvě z r. 1617, kterou od Strejna ze Švarcenavy získal zboží bítovského Bedřich Jankovský z Vlašimě, čte se „die öde Burg Zorstein". Zub času nemilosrdně hlodá na starém zdivu, zvláště když na záchranu hradu nic se neděje, ba právě naopak četní navštěvovatelé drobením i kopáním pomáhají, čeho zub času dosud nedokázal. Na ostrožně nad řekou k západu od hradu stávala dle pověsti kdysi osada zvaná „Hradiště". Místo toto lesem zarostlé sluje tak podnes. V okolí hradu a na Hradišti nacházeny četně staré zbraně, které byly ukládány do zbrojnice na hradě Bítově.

Jméno Cornštejn překládají někteří spisovatelé do češtiny zbytečně a beze všeho podkladu slovem „Chrášťany" asi jen dle zvuku. Překlad vymyslil snad historik moravský Jan Jiří Středovský. Hrad stál dle pověsti neodůvodněné již r. 1099. V pramenech dějepisných připomíná se poprvé r. 1342.[1]) Pod Cornštejnem stávavší kaple nejsv. Trojice připomíná se již r. 1403, kdy in die Palmarum (8. dubna) mistr Lukáš odkazuje své zboží bratrovi svému Janovi, správci kaple pod Cornštejnem.[2])

R. 1407 dne 3. března a 1408 dne 24. června jmenuje se purkrabím páně Albrechtovým z Lichtemburka na hradě Cornštejně Mikšík z Plenkovic,[3]) jenž v této hodnosti připomíná se v knihách půhonných ještě r. 1417.[4])

Páni z Lichtemburka jmenují se po Cornštejně velmi zhusta. Není pochyby, že hrad dán jim v léno zároveň s hradem a statkem bítovským.

O tom, kterak Hynek Bítovský z Lichtemburka a na Cornštejně zprotivil se králi Jiříkovi, a o dobývání i vzetí hradu Cornštejna bylo obšírně vypravováno již při dějinách městečka Bítova.

Ač hrad obléháním a dobytím r. 1464 a 1465 byl úplně pobořen, byl přece dán králem Jiřím v léno pomocniku královu při obléhání Hynkovi Krajířovi z Krajku, jehož synu Wolfgangovi Krajířovi král Vladislav hrad i se zbožím k němu příslušným z lenního závazku propustil a r. 1493 synu Wolfgangovu Litoltovi potvrdil. R. 1493 byl hrad již zase obytelný, ba r. 1542 morav-

---

[1]) Brandl, Kniha, 1892, str. 347. Schwoy, III., 267,
[2]) Cod. dipl. Mor. XIII., č. 250. [3]) 467 a XIV., 21.
[4]) Brandl, Půhony, III., str. 4., č. 3.

skými stavy za nebezpečí tureckého vpádu opevněn, aby mohl býti hájen.[1]) R. 1496 Lipolt Krajíř z Krajku a na Cornštejně přistoupil k landfrýdu,[2]) a ještě r. 1498 píše se po tomto hradě.[3])

Obr. 30. Hrad Cornštejn. (Kresba R. Havelky.)

Ale záhy po r. 1500 prodal celé zboží cornštejnské s Lubnicí majiteli Bítova, panu Jindřichovi Bítovskému z Lichtemburka.

R. 1617 jmenuje se hrad již pustým.[4])

[1]) Wolný, Mähren, III., 539, 552, 592. [2]) Archiv Český, X., 321. [3]) VI., 567. [4]) Z. d. XXVI., 45.

Horní Břečkov,

německy Ober-Fröschau, samostatná katastrální a politická obec, 6 km. východně Vranova, na silnici spojující Moravu s Dolními Rakousy. (Obr. 31.)

Osada leží 404 m. nad hlad. moř. v horském údolíčku se tří stran pahorky obklopeném. Nad osadou je kopec Mühlberg (501 m.), s něhož je malebná vyhlídka nejen na pěkně položenou osadu, nýbrž i na širší okolí, v němž jsou rozsáhlé krásné lesy jehličnaté. Čtvrt hodiny od osady jest panský rybník „Herterteich", v němž chovají se kapři a něco štik. Okolo Břečkova jsou hezounké procházky. Krás krajinných využitkoval k svým účelům znojemský klub turistický.

Rozloha obce je 644 ha, z čehož ploch stavebních 5·1 ha.

Obyvatelstva bylo r. 1790 ve 54 domech 382 duší, r. 1880 v 74 domech 355, r. 1890 v 77 domech 387, r. 1900 v 77 domech 327 duší, Němců, katolíků, zemědělců. Česká menšina, která byla ještě r. 1880, zanikla do r. 1890 úplně.

Farní kostel je zasvěcen sv. Klimentu. Má tři oltáře, z nichž hlavní oltář má obraz sv. Klimenta, malovaný Winterhalterem. Lid vypravuje, že kostel tento je ze dvanácti nejstarších kostelův jihomoravských. O faře děje se první zmínka k r. 1499, kostel však jmenuje se teprve r. 1536. Byla to pouhá kaple, kterou lid nazýval „Zwölferin", kteréž jméno je ve spojení s onou dosud dochovanou pověstí. R. 1748 byl celý kostel obnoven nákladem majitelky velkostatku vranovského hraběnky Althanové. R. 1831 přistavěno kněžiště. Kostel stojí na kopečku prostřed osady. Stavbou dosti nyní již ošumělou, ač farář Frt. Mühlberger se o opravy velmi zasloužil, není tak starožitný, jak jej místní zbožná pověst činí. V pamětní knize farní je zaznamenáno, že r. 1831, kdy byl starý presbytář za příčinou přestavby stržen, nalezen byl na kostelní stěně v kameni vytesaný letopočet 1198, červenou hlinkou natřený. Víře to podobno není. R. 1887 zřízen byl poboční oltář božského srdce Ježíšova. Ostatní poboční oltáře jsou zasvěceny sv. Janu Nep. a Panně Marii Lurdské. Varhany byly opraveny naposledy r. 1864. Farní chudobinský fond má 2200 K jmění. Při kostele jsou 4 bratrstva. Z farářů

Obr. 31. Horní Břečkov.

nejdéle v Břečkově působil Jakob Zahn (1817—1837); jeho nástupci pobyli tam krátkou dobu. Tamní farář Frt. Mühlberger, horlivec o opravu vlhkého a zanedbaného kostela, vydal r. 1898 o celé farnosti zajímavý, objektivní a spravedlivý spisek „Die Pfarre Ober-Fröschau", jehož čistý výnos věnoval na kostelní opravy.

Fara připomíná se po prvé r. 1499, zanikla však ještě před bitvou bělohorskou a Břečkov spojen byl s farou lukovskou a později s farou štítarskou, kam příslušel tenkráte také knězem neobsazený Lukov. R. 1657 slušely k faře 3 kousky rolí. R. 1785 zřízena byla v Břečkově lokalie, která povýšena byla r. 1859 na faru.

Zvony jsou tři, z nichž nejstarší z r. 1466 byl r. 1799 přelit.

Hřbitov býval původně okolo kostela; ale r. 1824 byl přeložen na nynější místo za osadou.

Matriky počínají se r. 1787.

Patronát náleží náboženskému fondu.

Pamětní kniha farní založena r. 1789 farářem Dan. Aug. Cikánkem.

Záduší kostelního je 5367 K.

Přifařeny jsou osady Vracovice, Liliendorf a Čížov. Všecky přifařené osady mají hřbitovy vlastní.

Pošta je v Liliendorfě, nádraží v Šumvaldě.

Škola byla v Břečkově již v XVIII. století, neboť již r. 1752 jmenuje se učitel Jan Bayer. Budova byla vystavěna r. 1808—1811, nová r. 1904, jest s farou pod touže střechou. Před tím vyučovalo se v najatých selských světnicích. Škola je německá, jednotřídní; má na 60 žáků.

Školní kronika počíná se r. 1822. Školní knihovna má 94 svazků.

Bývalý učitelský plat dosahoval obnosu 300 zl.; vyplácel se dílem hotově, dílem v naturáliích.

Rody přes sto let: Waasův, Petrův, Dunglův, Augenthalerův.

Živelní pohromy: krupobití r. 1845, 1892, průtrž mračen r. 1866, požáry r. 1868, 1898; r. 1866 zuřila cholera.

Jména trati jsou do dneška po většině česká: Hájka, Pročáky, Padělky, Zmoly, Dráží, Kopajner, Žlíbek (Schliepka!), Kreuzäcker.

Místní jméno jest patronymické, odvozené od osobního Břečka, což jest zkrácené Břetislav. Němci pokoušeli se jméno si přivlastniti odvozujíce Fröschau nebo Froschau od žab, což by se konečně dosti hodilo, neboť v okolí Břečkovském je množství bažinatých luk,[1]) vzniklých na místech bývalých rybníků. Označení „Ober-Fröschau" objevuje se po prvé r. 1788, a jest skoro zbytečno, jelikož není nikde na Moravě Dolního Břečkova. Tamní německý lid vyslovuje místní jméno svým nářečím „Frischau".

Břečkov připomíná se po prvé 28. září r. 1323 v listině, kterou král Jan Lucemburský zaměnil zeměpanské statky moravské Vranov a Jevíčko za statek Tachovský v Čechách s Jindřichem z Lípého. Tenkráte čte se Vreschow jako příslušenství zboží Vranovského,[2]) s nímž zůstal do dneška spojen. R. 1515 prodal jej s kaplí jako příslušenství vranovské Albert Bítovský z Lichtemburka a na Vranově Artlebovi z Bozkovic.[3])

Osudy Břečkova byly vždy společny s osudy velkého statku vranovského.

R. 1618 ves zpustla, leč záhy osazena byla znova. Místn pověst vypravuje, že v Břečkově kázali sv. Cyril a Metoděj, čemuž zdá se nasvědčovati jednak zasvěcení kostela sv. papeži a mučeníku Klementovi, jednak i shora zmíněná pověst, že kostel zvaný „Zwölferin" náleží k nejstarším na jižní Moravě.[4])

Čížov

něm. Zaisa, samostatná katastrální a politická obec, 4·4 km. na jihových. od Vranova, na okresní silnici z Vranova do Lukova. Domy jsou vystavěny ve dvou řadách kolem silnice; z řady vybočuje směrem k Lukovu t. zv. Brunngasse. Domy jsou stavěny z kamene a kryty křidlicí nebo slamou; za nimi jsou prostranné

[1]) V. Houdek v „Časop. ol. muz. sp." 1896, str. 46.
[2]) Chytil, Cod. dipl. Mor. VII., 818, čís. 217; Emler, Reg. III., 358.
[3]) Z. d. XV., 2.
[4]) Dr. Fr. Přikryl: „Sv. Cyrill a Method", 1905, str. 75 sq.

dvory a dobře pěstěné zahrady. Před domy jsou zahrádky, v nichž se pěstuje ponejvíce zelenina. (Obr. 32.)

Rozloha obce je 1469·2 ha, z čehož ploch stavebních 2·8 ha.

Obyvatelstva bylo r. 1790 v 38 domech 256, r. 1834 v 49 domech 255, r. 1880 ve 52 domech 217, r. 1890 v 55 domech 232, r. 1900 v 53 domech 230 duší, katolíků, zemědělců. R. 1880 bylo obyvatelstvo ještě úplně české (ze 217 obyvatel 216 Čechů), ale do r. 1890 byla celá osada zněmčena. R. 1900 jen 6 Čechů.

V Čížově je kaple bolestné Matky Boží, dříve 14 pomocníkům zasvěcená, jejichž freska jsou dosud v polokruhové apsidě. Kaple byla vystavěna r. 1756, rozšířena r. 1785, r. 1787 byla k ní přistavěna věž a r. 1862 sakristie. R. 1762 obdržela kaple mešní licenci a proto až do r. 1878 chovala se v ní také nejsvětější svátost. Poněvadž však v kapli jen zřídka sloužila se mše sv., zakázala biskupská konsistoř brněnská chování nejsv. svátosti v kapli. Kaple je velmi čistá a úhledná, má pěkný oltář, slušné nástěnné malby, varhany a na věži dva zvony. Větší zvon byl lit r. 1724 ve Znojmě, menší tamže r. 1808.

Dříve byl Čížov přifařen do Vranova; od r. 1785 přísluší k Hornímu Břečkovu.

Hřbitov byl zřízen r. 1770 při silnici k Hardeku.

Škola byla v Čížově již v XVII. století. Jest jednotřídní, německá; r. 1901 měla 46 školáků. Budova školní byla vystavěna r. 1821, ale r. 1894 byla stržena a na jejím místě nová účelům školním úplně vyhovující zbudována. Na tuto přestavbu přispěl císař pán 100 zl. a země nesúročitelnou půjčkou 2000 zl. Učitel Brächl sepsal r. 1756 obecní kroniku, do níž zapisoval také události své doby.

Nakažlivé nemoci dobytčí zuřily r. 1727 a 1731.

Živelní pohromy: 1731 veliké krupobití; drahota r. 1805 (míra žita za 15 zl., pšenice za 20 zl.) a větší ještě r. 1811 (míra žita za 28 zl., pšenice za 42 zl.); krupobití r. 1887 a 1892. Kropobití r. 1892 zničilo veškeru úrodu, takže nebylo na chléb, ba ani na semeno obilí; požár r. 1811.

Čížov připomíná se po prvé v listině z 28. září r. 1323 jako příslušenství zboží vranovského. Tenkráte dal král Jan

Lucemburský Jindřichovi z Lípého za jeho české zboží Tachov směnou zeměpanské statky Vranov a Jevíčko na Moravě.[1]) Osada píše se toho roku Cysow. Při statku vranovském připomíná se znova r. 1358 (Czezow) a r. 1360 (Czizow), také r. 1367 (Czeysaw).

Německé jméno Zaisa vzniklo z předložkového tvaru českého „do Cížova", jako Schaffa ze tvaru „do Šafova", Gaya ze tvaru „do Kyjova" a p.

Obr. 32. Čížov.

R. 1515 byla osada pustou. Tenkráte prodal ji jako příslušenství vranovské Albert Bílovský z Lichtemburka a na Vranově Artlebovi z Bozkovic a Černé Hoře.[2])

Ještě r. 1535 praví se o Čížovu, že je pustý, ale r. 1552 byl již osazen.

Pověstný vranovský „Ledový žleb" je na území čížovské obce, těsně při Dyji.

[1]) Emler, Reg. III., 358. Cod. dipl. Mor. VII. č. 217.
[2]) Z. d. XV., 2.

Frajštejn

něm. Freistein, městečko $9^1/_2$ km. západně od Vranova, na pravém břehu Dyje, silnicí spojen s Uherčicemi. Dyjské údolí, v němž se Frajštejn rozkládá, je velmi malebné; po levém břehu pnou se podél Dyje mohutná skaliska, po pravém horské stráně, které se mírně svažují. Domy jsou vystavěny porůznu, bez ladu a skladu, jsou z kamene nebo z cihel, povětšině slamou kryty. (Obr. 33.)

Rozloha obce je 612·7 ha., z čehož plochy stavební 3 ha.

Obr. 33. Frajštejn.

Obyvatelstva bylo r. 1790 ve 62 domech 260, r. 1834 v 69 domech 361, r. 1880 v 81 domech 416, r. 1890 v 85 domech 439, r. 1900 v 87 domech 423 duši, 1 Čech a 422 Němců. Při Frajštejně je kolonie Bachörtel; r. 1900 bylo ve Frajštejně samém 309 a v Bachörtlu 114 obyvatel.

Přifařeno jest městečko do Krtálek; má však kapli (zasvěcenou sv. Janu a Pavlu), která má mešní licenci. Kapli vystavěl r. 1721 majetnik panství uherčického, který se také reversem zavázal, že sám rovněž jako jeho nástupcové bude

ji udržovati a opravovati. Po ohni r. 1832 byla kaple společným nákladem panským a obecním obnovena; r. 1884 zbořena stará věž a vystavěna nová; r. 1883 a 1884 zakoupeny dva zvony. Do r. 1893 měla kaple také varhany. (Obr 34.) Mešní licence byla kapli udělena apoštolským brevem papeže Pia VI. dne 7. června 1780. R. 1888 křtálský farář Josef Sochor založil sbírkami fond, z něhož by se svým časem zřídil kostel a zbudovala fara.

Škola je jednotřídní, německá; r. 1901 měla 81 školáků. V nejstarších dobách nebylo školní budovy, nýbrž vyučovalo se

Obr. 34. Kostelík ve Frajštejně.

v selských domech v místnostech najatých. Nynější budova školní, dosti neprostranná, stojí v obvodu říční záplavy. Školní kronika založena r. 1890; školní knihovna má 220 čísel.

Pošta je v Šafově.

Rody přes sto let na gruntech: Schmidt, Kühtreiber, Kluganost, Zach, Bach, Matzinger, Steinbrecher, Schleinz.

Živelní pohromy: r. 1832 skoro všechna osada vyhořela; požár byl tak prudký, že spálil také kus pohraničného panského lesa. Nejvíce trpěla osada vodami dyjskými. Veliké

povodně byly 1. února r. 1862, 10. března r. 1888 a 6. března roku 1891.

Samota: mlýn Loibingmühle.

Jména trati: Bau, Hofäcker, Tannenleiten, Tannenwald, Loibing, Thayaäcker, Röhren, Lüss, Leiten.

Ve znaku obecním je skála.

Hrad Frajštejn (Freistein) několik kroků jižně od osady je již od XV. století v ssutinách. Připomíná se po prvé r. 1250. V XVI. století byla v osadě tvrz, která se r. 1563 připomíná. Z hradu zachovaly se do dneška mohutné základy, svědčící jeho bývalé pevnosti.

Nevědomo, kdy byl Frajštejn vysazen městečkem. R. 1493 jmenuje se ještě vsí, r. 1563 již městečkem. Výsadní listiny není.

R. 1250 píše se po hradě Gaitmar z Frajštejna a bratr jeho Hartleb. Druhou zprávu shledali jsme k r. 1331, kdy v první postní pondělek bratří Smil a Čeněk z Lichtemburka a na Bítově listinou německou vyznávají, že jejich purkrabí hradu Bítovského Bonek prodal s jejich vědomím purkrabímu na hradě Frajštejně, Kunrátovi z Bítova, a jeho ženě Budislavě za 25 hř. gr. ony tři lány v Lubnici, které mu darovali.[1])

Po válkách husitských stal se hrad hnízdem loupežnickým. Majetník jeho Jan Krajíř z Krajku znepokojoval pohraniční krajiny české, rakouské i moravské. Stavové moravští prohlásili jej r. 1440 nepřítelem zemským a užili proti němu své dobré zvyklosti, která se nikdy nemíjela s účinkem: koupili ještě téhož roku hrad a dali jej zemskou vojenskou čeledí pobořiti· asi nedlouho potom, neboť r. 1493 jmenuje se hrad poustkou.[2])

Hrad i se širokým okolím přešel po té na zeměpána, který zboží frajštejnské osazoval svými many. Král Vladislav II. propustil hrad i se zbožím Volfgangovi Krajířovi z Krajku ze závazku lenního a r. 1493 potvrdil jej jeho synu Leopoldovi. K tomu roku jmenuje se toto hradní příslušenství: ves Frajštejn se dvěma mlýny, ves Krtálky s farou, ves Chrlopy se dvorem, pustá ves Křeslík a 5 pololánův a 4 čtvrtlány v Mašovicích.[3])

---

[1]) Cod. dipl. Mor. VI., č. 414.
[2]) Volný, III., 540. [3]) 539.

R. 1541 Jan Krajíř zapsal své ženě Anně na Frajštejně a na zboží uherčickém 3500 zl. mor. právem věnným. R. 1544 drželi statek dle Švoje bratři Jan, Wolf, Václav a Leopold Krajířové z Krajku, z nichž Václav samojediný r. 1561 daroval Frajštejnu právo odúmrtní.[1]) Týž Václav intabuloval r. 1563 městečko Frajštejn s pustým hradem Adamovi Wolfovi Krajířovi z Krajku a tento hned Wolfovi Strejnovi ze Švarcenavy.[2]) Již tehdy byl Frajštejn příslušenstvím uherčickým a měl s ním nadále stejné osudy.

Po Wolfovi Strejnovi dědil r. 1590 Hanuš Wolfart Strejn. R. 1612 stal se majetníkem Hanuš Jiří Wolfart Strejn, jenž r. 1628 statek prodal císařskému radovi Jakubovi Bechtoldovi, který r. 1633 do stavu svobodných pánů s heslem z Uherčic povýšen byl. Po té šel Frajštejn vždy s Uherčicemi z ruky do ruky; proto odkazujeme tuto k dějinám Uherčic, až vyjdou v místopise soudního okresu Jemnického.

Nyní jest majetníkem Uherčic i Frajštejna Emanuel kníže Collalto de St. Salvatore.

Chvalatice,

něm. Chwalatitz, od osobního Chval, Chvalata, samostatná katastrální a politická obec, farní ves 8 km. severozápadně od Vranova, na výšince nad řekou Dyjí, která pod osadou teče překrásným údolím. Osada je obklopena kol a kolem lesy a vrchy, z nichž uvésti sluší zvláště půl hodiny vzdálenou Suchou Horu a Rosenberg. Do návsí (pravidelného) vedou čtyři ulice křížem proti sobě, do nichž ústí obecní a panská cesta z Bítova a silnice jemnická. Osada má domy ponejvíce z kamene, úhledné, obílené, v pravidelných řadách. Stodoly stojí v řadách za domy; mezi domy a stodolami jsou prostranné dvory. Chalupníci jsou od gruntů selských odděleni.

Rozloha obce je 1438 ha, z čehož ploch stavebních 5 ha 30 a.

Obyvatelstva bylo r. 1790 v 61 domech 416, r. 1834 v 70 domech 402, r. 1880 v 87 domech 585, r. 1890 v 89 domech

---

[1]) Volný, III., 544.

[2]) Z. d. XXIV., 34.

565, r. 1900 v 86 domech 540 duší, většinou Němců (r. 1880 60 Čechů, r. 1890 74 Čechů, r. 1900 63 Čechů), veskrze katoliků, zemědělců. Německý lid mluví nářečím švábským a houževnatě zachovává pověst, že byl do Chvalatic uveden z Hesenska. Česká je toliko kolonie Nový dvůr.

Farní kostel, zasvěcený Nalezení sv. Kříže, byl vystavěn r. 1750 na místě staré do Bítova přifařené kapličky. Věž byla přistavěna teprve r. 1770 a r. 1850 kostel nákladem náboženského fondu obnoven. R. 1848 žádala obec o dovolení ke stavbě nového kostela, kteréž jí bylo skutečně uděleno. Ale ke stavbě nedošlo, protože osadníci nechtěli přispívati ani prací ani penězi.

Fara zřízena jako lokální kuracie r. 1785 a prvním lokalistou ustanoven býv. lucký premonstrát Gilbert Matouš Pfann. Budova farní byla vystavěna r. 1786, r. 1811 shořela a teprve r. 1815 opět byla pokryta. R. 1825 zbudována od základů nová budova, kteráž r. 1841 byla úplně obnovena.

Přifařeny jsou obce Šrellová a kolonie Nový dvůr.

Patronem je náboženská matice.

Záduší obnáší 1300 K.

Matriky počínají se r. 1785, kterého roku také první farář Pfann založil pamětní knihu (protocollum domesticum). Kněží tam dlouho nepůsobívají, hledajíce si záhy lepších obročí.

Škola byla vystavěna nákladem náboženské matice r. 1789. Dne 19. září r. 1811 vyhořela a r. 1823 zbudována nákladem náboženského fondu. Ale již před r. 1789 se ve Chvalaticích vyučovalo, neboť pamětní kniha školní počíná se r. 1786, byvši založena učitelem Vavřincem Kobingrem. Do r. 1891 chodily do Chvalatic také děti z Nového Dvora a ze Šrellové, ale toho roku zřízena jednotřídní německá škola ve Šrellové, čímž vzniklo nemalé nebezpečí poněmčení pro ryze českou kolonii Nový Dvůr. Škola jest jednotřídní, německá, dětí bývá okolo 60. Od r. 1882 vyučuje se ženským ručním pracím.

Školní knihovnu žákovskou založil r. 1891 učitel Konrád Pietsch, učitelskou Ant. Demasi (r. 1885). Nejdéle působil na škole učitel Karel Holub (na 40 let).

Původně dostával učitel z obce 15 měřic žita, 60 bochníků chleba a hotově 30 zl. 45 kr. Ze školáka měl 16 kr. měsíčně. Něco vynášela mu také služba kostelnická a zvonění.

Pošta je v Bítově.

Rody přes sto let na gruntech: Lesinger, Leinberger, Pfeifer, Peschl, Graf, Köpf, Niklas, Schwarz, Wolf, Eberl, Nachtnebl.

Požárem r. 1811 zničena všechna osada; popelem lehly i škola a fara.

Samoty jsou panské dvory, Nový a Augustův, jejichž obyvatelstvo je české.

Jména tratí: Silberberg, Buchhalterweg, Lacken, Stockbrunn, Hockenschlag, Kallstetten, Böhmacker, Steinberg, Freiungswald, Babka, Landschauer Ried, Vöttauer Ried.

Poddanské poměry nebyly tuhé. Pololáníci robotovali v čas žní a setí dva dny týdně, čtvrtláníci jen 16 dní o žních, každý chalupník pak musil řezati v panském dvoře mandel otýpek slámy.

Chvalatice připomínají se příslušenstvím hradu bítovského v listině, kterou král Vladislav II. r. 1498 Burjanovi Bítovskému z Lichtenburka propouští hrad se vším příslušenstvím ze svazku lenního ve volné a neobmezené vlastnictví.[1]) Při Bítově připomínají se výslovně zase r. 1612, kdy zboží toto prodává Wolf Strejn ze Švarcenavy Bedřichovi Jankovskému z Vlašimě.[2])

R. 1574 dala vrchnost bítovská Chvalatickým právo se svými statky volně nakládati, propustivše je ze závazku odúmrtního.[3])

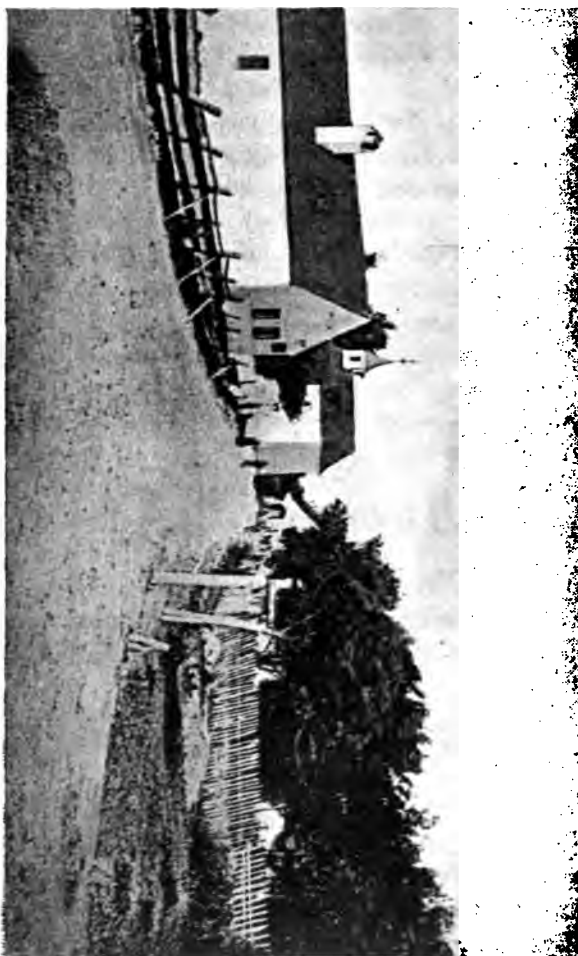
Volný připomíná, že v letech 1818–1821 zbudovala vrchnost ve Chvalaticích dvůr pro hovězí dobytek. Nevíme Nový-li či Augustův.

Jazovice,

také Jazovec, německy Jasowitz, samostatná katastrální a politická obec, 6 km na západ od Vranova, při silnici z Lančova do St. Petřína. Leží na rovince, má nepravidelnou náves, domy jsou roztroušeny jednak v krátkých řadách, jednak bez ladu a skladu. (Obr. 35.)

¹) Archiv český, VI., 368.
²) Z. d. XXVI., 43.
³) Volný, III., 360.

Rozloha obce je 800 ha, z čehož ploch stavebních na 3 ha. Obyvatelstva bylo r. 1834 ve 30 domech 143, r. 1880 v 41 domech 204, r. 1890 ve 40 domech 208, r. 1900 v 41 domech 198 duší, Němců, katolíků, zemědělcův.

Obr. 35. Jazovice.

Jazovice jsou přifařeny do St. Petřína. V osadě je kaple sv. Michala archanděla, zbudovaná r. 1768. Na věžce zvonek, v kapli oltář s obrazem bolestné Matky Boží. R. 1769 uděleno bylo kapli povolení, že v ní tři mše sv. do roka sloužiti se mohou; nyní slouží se jich do roka pět.

Školou náleží osada do St. Petřína.

Jazovice připomínají se po prvé v listině ze dne 28. září r. 1323, kterou král Jan Lucemburský vydal Jindřichovi z Lipého na záměnu moravské zeměpanské statky Jevíčko a Vranov za páně Jindřichův statek Tachov v Čechách. Jazovice byly příslušenstvím zboží vranovského a píší se Jeswicz, což by více odpovídalo nynější formě Jezevčí než Jazovicům.[1]) R. 1351 prodává Jindřich z Bítova dvůr, tvrz a role in Jaczow za 130 hřiven Unkovi z Jazovic.[2])

Ves časem zpustla. R. 1515 prodává ji pustou jako příslušenství zboží vranovského Albert Bítovský z Lichtemburka a na Vranově Artlebovi z Boskovic.[3]) Záhy však byla zase zalidněna, neboť r. 1552 prodává ji osazenou již lidem při zboží vranovském Zdeněk Meziříčský z Lomnice nejvyššímu moravskému purkrabí zemskému panu Volfovi Krajířovi z Krajku.[4]) Tenkráte mluví se v Jazovicích o vrchnostenském dvoře.

Křtálky,

také Křtalek nebo Stalky, po německu Stallek, samostatná katastrální a politická obec, 10 km od Vranova na jihozápad, na silnici z Vranova do Drozdovic. Osada je vystavěna po obou stranách silnice, domy jsou štítem do silnice, ale před nimi jsou zahrádky. Náves je vlastně obšírná louka. Grunty a chalupy jsou promíchány, veškery domy jsou úhledny, z tvrdého staviva a kryty křidlicí. Vesnicí teče potok. (Obr. 36.)

Rozloha obce je 1167 ha, z čehož ploch stavebních na 6 ha.

Obyvatelstva bylo r. 1790 v 73 domech 439, r. 1834 v 86 domech 497, r. 1880 v 99 domech 542, r. 1890 ve 101 domě 494 a r. 1900 v 103 domech 476 duší, Němců, menšinou Čechů (30), vesměs katolíkův, zemědělcův a řemeslníkův. Obyvatelstva rok co rok ubývá. Dříve živilo se obyvatelstvo výrobou a vývozem kolomazi a dřevěného uhlí.

---

[1]) Cod. dipl. Mor. VII., 818, č. 217; Emler, Reg. III., 358.
[2]) Z. d. II., 23. [3]) Z d. brn. XV., 2. [4]) Z. d. XXII., 95.

Obr. 36. Křtalky.

Farní kostel je zasvěcen Nanebevzetí Panny Marie. Na hlavním oltáři je veliký obraz Nejsv. Trojice a menší obraz Nanebevzetí Panny Marie. Hlavní oltář i s obrazy byl obnoven r. 1715 a 1769. Dva poboční oltáře jsou zasvěceny Panně Marii Lurdské (od r. 1882) a sv. Josefu (od r. 1884). Kostel byl původně zbudován ve slohu gotickém, po němž dochovaly se do dneška jen zbytky, hlavně gotická okna, některé pilíře a oblouky klenby. Přestavbami a opravami byl však původní sloh setřen. Největší přestavbu podnikl majitel velkostatku r. 1631. Kolem kostela je zahrada.

Varhany byly pořízeny r. 1699; r. 1872 zjednány nové, ale již r. 1888 a 1893 vyžadovaly dosti nákladných oprav.

Zvony jsou čtyři; největší byl přelit r. 1872, náležejí obci, rovněž věžové hodiny.

Fara připomíná se už r. 1493; zanikla však v XVI. století a kostel přifařen byl do Vratěnína. R. 1657 fara obnovena. Kolem r. 1560 farnost stala se úplně protestanskou, ale po bitvě bělohorské bylo náboženství katolické obnoveno. Poslední pastor zemřel prý r. 1622 ve Znojmě. Ve visitačním protokolu z r. 1662 praví se, že obyvatelstvo je katolické, že majetník velkostatku uherčického zřídil na faru selský grunt, faráři že přísluší desátek z Frajštejna a ze Krtálek; v kostele jsou tři oltáře a kostel že je neposvěcen.

Patronem je velkostatkář uherčický, nyní Emanuel kníže Collalto.

Matriky počínají se r. 1654.

Pamětní kniha farní byla založena r. 1800 farářem Cyrilem Tamonnem.

Záduší obnáší 5060 K, výbava farní 19.620 K.

Hřbitov býval dříve kolem kostela, začátkem století XIX. byl přeložen za vesnici a r. 1883 rozšířen.

Starých křížů je v okolí hojně; boží muka za osadou pocházejí z r. 1755. V okolí Krtálek a tam přifařeného Frajštejna je božích muk do dneška sedm. V osadě je stará socha sv. Jana Nepomuckého.

Škola je dvojtřídní, německá, do níž chodí přes 90 školáků. Přiškolena je jediná samota Grösinghof. Již r. 1656 a r. 1672

mluví se o kŕtálské škole a učiteli. Budova školní vyhořela r. 1846 a r. 1847 vystavěna byla nákladem velkostatku uherčického budova nynější. Před r. 1849 chodily časem do Kŕtálek do školy také děti z Frajštejna, ba v letech 1794—1840 byla sem přiškolena také dolnorakouská osada Heinrichsreit, ležící u samých hranic zemských. R. 1789 měl učitel ročně od velkostatku uherčického 4 sáhy dřeva, od obce kŕtálské z 56 domů po čtvrti měřice žita a po 15 krejcařích, od obce samé 2 sáhy dřeva na otop školy a sáh dřeva na otápění při opakovacích hodinách. Také užíval louky, která dávala vůz sena a vozík otavy. Každý dům dával mu tři hlávky zelí a tři kopce bramborů (3 Ständer Erdäpfel, čteme v pamětní knize); koledou dostával z čísla 1 kr., za sbírání zpovědních cedulek po 6 vejcích ze statku a po 3 vejcích od výměnkářův a chalupníkův. Školního platu měl ze školáka první třídy (slabikanta) 2 kr., z písaře a čtenáře $2^1/_2$ kr. Bral také štolové poplatky, a to ze slavného pohřbu 20 kr., z malého pohřbu 10 kr., od svatby 28 kr., od křtu 10 kr., od mše sv. 7 kr. Obec Frajštejnská dávala učiteli z každého statku puténku řepy a z 28 domů po 9 kr, obec 7 měr a 7 mýtníků žita; za sbírání cedulek zpovědních jako Kŕtálky 6 vajec z gruntu a 3 vejce z chalupy nebo od výměníka, školního platu tolikéž jako Kŕtálky.

Od r. 1876 po 30 let vyučovalo se ve Kŕtálkách polodenně, protože jediná učírna byla tak malá, že nemohli se v ní všichni školáci směstnati. R. 1899 začalo vyučování ženským ručním pracím.

Školní kronika byla založena roku 1822, školní knihovna má 148 čísel.

Pošta a telegraf jsou v Šafově, nejbližší nádraží v 18 km vzdáleném Šumvaldě.

Rody přes sto let na gruntech: Eidher, Pikal, Boigner, Nagner, Fritz, Stipani, Lutz, Harrer, Lindinger, Ziering, Ackerl, Regen, Bach, Stiedl, Schütz.

Spolek dobrovolných hasičů od r. 1889.

Živelní pohromy: veliké požáry r. 1814, 1817, 1846; r. 1875 veliké krupobití (25. června) a téhož roku (2. července) zhoubná průtrž mračen.

Samota půl hodiny vzdálený Grössinghof (Křeslík), zbytek zaniklé mezi Kŕtálkami a Petřínem kdysi ležící osady Křeslíka. O ní viz při Starém Petříně.

Jména tratí: Rageln, Holzlüss, Fehefeld, Fahmersbach, Dreiquanteln, Vierquanteln, Zedlitzfeld, Schindelholz, Augraben, Aulüssel.

Kopce slují: Grabenleiten, Sommerleiten, Bruckleiten.

Poddanské poměry: k lánu se čítá 40—50 jiter půdy, k půllánu 20—30, ke čtvrtlánu 15—20; statky nejsou stejné.

Ve Křtálkách se narodil 14. září r. 1845 Adrian Lambert Zach, od r. 1889 opat premonstrátského klástera v Jeruši (Geras) v Dolních Rakousích. Zavedl do klášterního kostela ceciliánskou církevní hudbu a r. 1890 zřídil v klášterním zámku Waltenštejně léčební ústav dle vzoru Kneippova ve Wörishofech.[1])

R. 1493 král Vladislav II. potvrdil ves Křtálky s farou Leopoldovi Krajířovi z Krajku, jehož otci Wolfgangovi Krajířovi toto zboží již dříve z lenního svazku propustil. Od té doby byly Křtálky příslušenstvím zboží Frajštejnského.

R. 1561 majitel Václav Krajíř z Krajku daroval poddaným křtáleckým právo odúmrtní. R. 1563 dal ves Křtálky intabulovati Adamovi Krajířovi, kterýž hned zase Wolfovi Strejnovi ze Švarcenavy, od které doby je osada příslušenstvím statku uherčického.[2])

Lanžov,

lépe Lančov neb Lenčov, obyčejně Landžov, německy Landschau. R. 1323 a r. 1537 píše se osada Lanczow. Leží v údolí po obou březích potoka vznikajícího na loukách západně osady. Ložiště potoka jest při vstupu do dědiny zcela mělké; má však náhlý spád, takže již uprostřed osady vymýlá hlubokou rokli, která se v délce asi 3 km. až k Dyji víc a více prohlubuje a rozšiřuje hned za dědinou v krásné, lučinaté a lesem obklopené údolí. Z Lančova je vyhlídka na rozkošné břehy dyjské a lid se domnívá, že po této vyhlídce nazvána osada Landschau, jako z Lančova viditelný Unašov — německy Windschau — jenž

[1]) Topografie v. Niederösterreich, IV. Bd., str. 420.

[2]) Z. d. XXIV., 34. Volný, Mähren, III., 536, 541, 546. Heimatskunde des polit. Bez. Znaim, seš. II., str. 50.—55.

nazván prý po poloze severním větrům vydané. Chalupníci jsou ponejvíce od sedlákův odděleni na severním a východním konci osady, ale nyní jsou již také domkáři mezi selskými grunty. Před domy jest odedávna několik zahrádek, domy jsou z kamene, bez ozdob, ve dvou řadách. Osada jest $4^1/_2$ km. západně od Vranova, na okresní silnici. Obecní území je pahorkovité, četnými roklemi rozryté. (Obr. 37.)

Rozloha obce je 1434 ha 24 a, z čehož ploch stavebních 5 ha. 29 a.

Obyvatelstva bylo r. 1790 ve 42 domech 312, r. 1834 v 69 domech 350, r. 1855 ve 72 domech 380, r. 1880 v 80 domech 427, r. 1890 v 85 domech 442, r. 1900 v 92 domech 429 duší, Němců (jen 9 Čechů), katolíků, zemědělců. Z bývalého lidového kroje zachovaly se již jen u mužských červené barchantové kazajky.

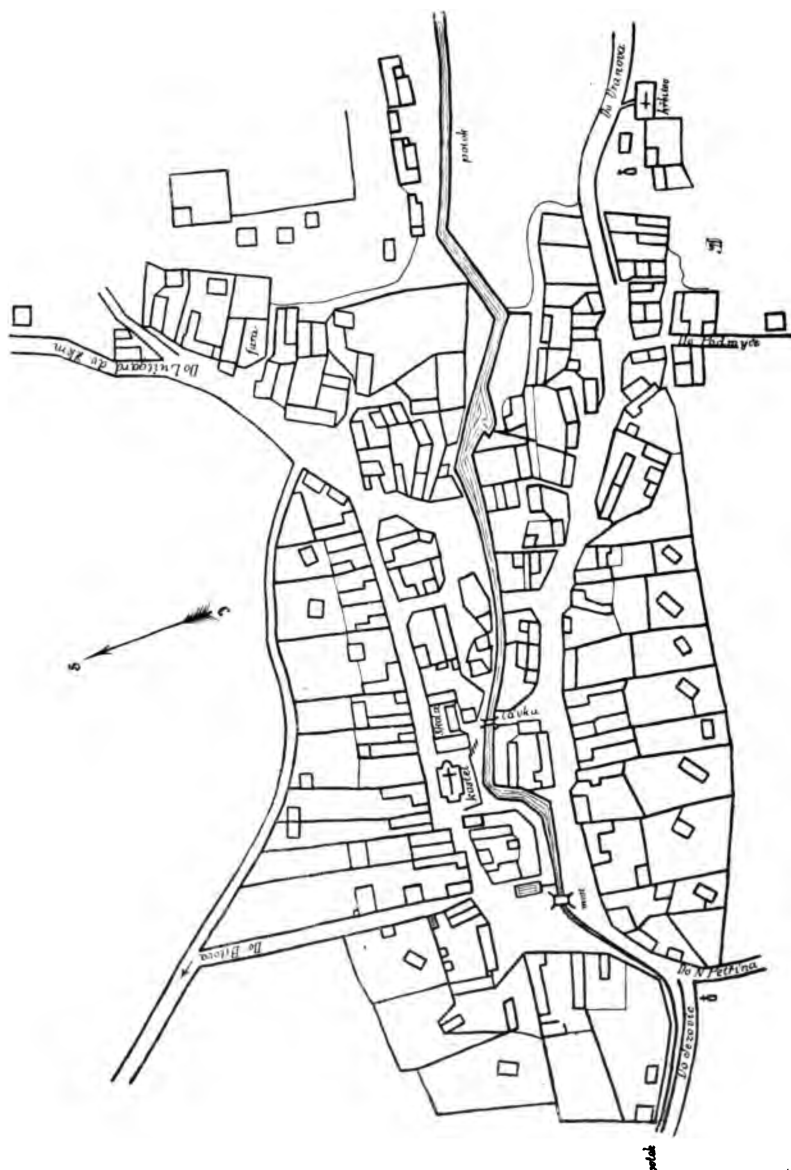
Farní kostel je zasvěcen sv. Maří Magdaleně. Neznámo, kdy a kým byl zbudován. Je neslohový. R. 1645 byl zpustošen Švédy, načež dlouhou dobu ležel v ssutinách. V děkanské visitační zprávě z r. 1657 praví se o něm, že je filiální do Vranova, malý a úplně pobořený. R. 1695 podniknuty sbírky k jeho opravě, která r. 1697 vykonána; tenkráte asi zbudována byla také dřevěná věž, která teprve r. 1750 nahrazena zděnou. R. 1751 vykonány nové opravy kostelní, r. 1828 kostel ozdoben al stucco a vydlážděn, r. 1855 stržena stará sakristie a nová zbudována, r. 1872 přistavěna zcela nová kaple Božího hrobu. R. 1852 pořízeny varhany a r. 1855 nová kazatelna. Zvony jsou jen dva a pocházejí z r. 1698, větší byl r. 1837 a menší r. 1717 přelit.

Fara byla zřízena jako lokalie r. 1850. V Lančově bývala fara již r. 1552, kdy připomíná se práva patronátního. Ale po válce třicetileté fara zanikla a osada přifařena do Vranova, k němuž byl kostel r. 1697 opravený filiálním. Již r. 1783 ucházela se obec o vlastního duchovního a pak do r. 1815 ještě pětkráte, ale vždy bezvýsledně.

Matriky i pamětní kniha farní počínají se r. 1850; založil je první farář Josef Erhard.

Hřbitov byl do r. 1825 okolo kostela uprostřed dědiny. Za dávných dob byli i nebožtíci z Podmyče (jižně od Lančova nyní do Vranova přifařené) a z Nového Petřína (náležejícího nyní k faře staropetřínské) v Lančově pochováváni a obě tyto osady

slavily až do r. 1780 v Lančově den dušiček. Nynější hřbitov, ležící za kapličkou sv. Floriana na pravo u silnice, bezprostředně

Obr. 37. Půdorys Lančova.

u dědiny, posvěcen byl 2. října r. 1825. Nyní se pohřbívají v Lančově jen tamější osadníci.

Na polní cestě k Vranovu čtvrt hodiny od Lančova je boží muka z r. 1734; hned na kraji osady směrem k Vranovu je od nepaměti kaplička sv. Floriana, r. 1743 přestavěná; na západním konci dědiny při silnici do Jezevčí kaplička Panny Marie Pomocné, postavená r. 1709. R. 1843 byla blíže k dědině přenesena, ale v r. 1852 zase na staré místo dopravena. R. 1709 zbudována nákladem obecním ještě druhá kaplička s obrazem nejsv. Trojice při cestě do Bítova, musila však býti hned r. 1753 rozebrána a přestavěna. R. 1753 zřízen při cestě ke dvoru hraběnky Stadnické (Luitgardenhofu) dřevěný sloup s obrazem sv. Jana Nep., kterýž obraz nahrazen r. 1889 obrazem Panny Marie Pomocnice. Deset minut od tohoto sloupu zřízena byla r. 1898 na pamět padesátiletého panování císařova kaplička sv. Marie Magdaleny.

Záduší obnáší 1394 K, fundace mešní 2600 K. Vranovský farář míval desátek, a to z tří osmin lánu 6 snopů z kopy (desátý snop); r. 1851 platilo se z takového gruntu 9 zl $12^1/_2$ kr výkupu z farského desátku.

Patronem je náboženský fond. Přifařených osad kromě samoty Luitgardenhofu není. Farářové nepůsobívají v osadě dlouho.

Škola jest německá, jednotřídní; náleží k ní jen Lančov s Luitgardenhofem. Již r. 1745 připomíná se tam učitel, jenž placen byl dávkami naturálními a živil se hlavně řemeslem. Budova školní byla vystavěna r. 1777, r. 1868 zbudována nynější škola na starém hřbitově u farního kostela.

Školní kronika založena r. 1869 učitelem Ant. Urbanem.

R. 1795 míval učitel úhrnem 103 zl. 06 kr., které bral v naturáliích. Míval $13^1/_2$ míry žita, $6^3/_4$ míry ovsa, oboje od obce. Kromě toho z každého domu po mýtníku žita, z každého dítěte bochník chleba a čtvrtletně 15 kr a něco nesla štola a zvonění proti bouřkám. R. 1859 měl učitel již 224 zl 27 kr.

Pošta a telegraf jsou ve Vranově; nejbližší nádraží v Šumvaldě.

Nakažlivé nemoci: r. 1835 cholera (rote Ruhr), r. 1842 hlavnička.

Živelní pohromy: požáry r. 1785, r. 1857 (dvakrát), 1887, 1890. R. 1837 dne 14. března o půl čtvrté hodině odpoledne pocítěno v Lančově zemětřesení. Krupobití r. 1731, 1812, 1848, 1898.

Samota: panský dvůr Luitgardenhof, náležitý Luitgardě hraběnce Stadnické.

Jména tratí: Bienenfeld, Halblähnerfeld, Léska (dlouhé é), Brenesselmais, Brandfeld, Kugelzipf (les v rokli), Taubengraben, Hausäcker, Raubschützofen, Kühweide, Bachstelzen, Grabenfeld, Trainermühlweg. O trati Bachstelzen vypravují, že tam stával dvůr; ve trati Raubschützofen je skalní sluj, kde prý se za starodávna skrývali pytláci a lupiči.

Poddanské poměry: Druhdy patřilo k celolánu 60 jiter půdy, nyní již celých lánů není, jen tři osminy lány, které mívaly 52 dnů jeté roboty párem volů ročně. Domkaři robotovali 13 dní do roka. Sedlák platil 25 zl 50 kr úroku a 2 zl 85 kr konv. m. platu slepičního. Z gruntu bylo 118 zl. 24 kr. výkupu z roboty.

Lančov byl v nejstarších dobách příslušenstvím zeměpanského statku vranovského, při němž se připomíná v listině ze dne 28. září r. 1323, kdy král Jan Lucemburský směnil zeměpanské statky moravské Jevíčko a Vranov s panem Jindřichem z Lipého za jeho statek Tachov v Čechách.[1]) Později však stal se samostatným statkem, po kterém psal se vladycký rod z Lančova.

R. 1408 v pátek den sv. Mláďátek pohání Jindřich z Lanžova pana Petra z Jevišovic ze 200 hř. groší, že mu pobral v mírné zemi a v pravém landfrydu nemaje k němu žádné viny koně, odění a což jest měl.[2]) R. 1409 v pátek den sv. Lucie (13. prosince) pohání Kateřina, Henrichova žena z Lanžova, pana Jindřicha Zajímače z Jevišovic.[3]) Tento Henrich z Lanžova čte se ještě r. 1412.[4]) Ano ještě r. 1415 dne 15. července Henrich z Lanžova poh. Sezemu z Jevišovic, že v Žerkovicích uvázal se v jeho zbožíčko, pobral mu úroky, a toho pokládá 60 kop gr.[5])

R. 1448 Jiřík z Lančova poh. pana Jiříka z Lichtenburka a z Vranova z 50 kop gr. dobr. stříbrných, že mi se uvázal v mé zboží, cesty, v vesku (= Lanžov?) i s dvorem a což k němu přísluší, to drží, nemaje k tomu práva. Chci listem pokázati.[6])

Dne 15. června r. 1481 Jiřík Šváb z Lanžova pohání před šraňky zemského soudu pana Ščepána z Eynczinku a z Hrádku z 50 kop groší dobrých stříbrných peněz, že se mu uvázal v zá-

[1]) Cod. dipl. Mor. VII., 818., č. 217. Emler, Reg. III., 358.

[2])—[6]) Brandl, Půhony II., 135., II., 171., II. 235. II., 341., III. 394.

klad jeho v ves Čížky (zaniklou Český), na kteréž měl Šváb padesáte kop v zástavě. Chtěl právo své listy pokázati.[1]) Spor ten stál Jiřika Švába 27 zl. uherských dobrých peněz a 12 groší širokých, které dal úředníkuom, ježto úřad naň vésti mosel a tím svévolně ke škodám byl připraven. Proto pohnal Šváb Štefana z Eynczinku, aby mu peníze tyto nahradil.[2])

Ve sporu tom Eincingar propadl a ještě r. 1481 zveden jest Jiřík Šváb z Lanžova na pustú ves a tvrz Cziesky vedle póhonu svého,[3]) kteréhož zvodu sám si žádal.[4]) Eincingar, jenž byl šlechticem rakouským, k zemským soudům moravským státi nechtěl, ač měl na Moravě pozemské statky. Ani v této při k právu nestál a proto ještě r. 1481 zaplatil Šváb z Lanžova proti němu své ustálé,[5]) což byl poplatek, který platil žalobce, byl-li žalovaný odsouzen in contumaciam.[6])

Později však přešel Lanžov zase k Vranovu a o rodě vladyk Lanžovských nečteme. R. 1515 Albert Bítovský z Lichtemburka prodal ves Lanžov jakožto příslušenství zboží vranovského Artlebovi z Boskovic,[7]) a r. 1552 s týmže statkem prodal Zdeněk Meziříčský z Lomnice Lanžov s farou a právem patronátním nejvyššímu moravskému purkrabí Wolfovi Krajiřovi z Krajku.[8])

Od té doby jest Lanžov neustále příslušenstvím vranovským a má s tímto zbožím společné osudy.

Listinou danou v pondělí po sv. Ondřeji léta 1537 upravil Zdeněk Meziříčský z Lomnice poddanské poměry poddaných Lančovských. Daroval jim právo odúmrtní, začež uvolili se mu dobrovolně z každého domu, jakž kdo sedí, ročně po slepici platiti. Také ustanovil, aby se mu platilo z lánu o sv. Jiří 15 gr. českých ouroku a půl kopy vajec, o sv. Václavě tolikéž 15 gr. Robotovati měl láník pěšky čtyři dny, coż se mu rozkázalo. Pololáník měl polovici toho, čtvrtláník čtvrtinu platiti a robotovati. Podsedník měl platiti o sv. Jiří tři groše české a 15 vajec, o sv. Václavě též 3 gr., a robotovati měl šest dní pěšky. Roboty konati měli při dvoře vranovském.[9])

---

[1])—[5]) Půh. V. 236, 375., 387., 447., 444.

[6]) Brandl, Glossář, 1876., str. 321, heslo Stanné. Zaniklá osada Český stávala u Podmol. Viz o ní v okrese Znojemském při Podmolech.

[7]) Z. d. XV., 2., [8]) XXII., 95.

[9]) Listinu tuto otiskl jsem v „Selském Archivě“ 1906.

Liliendorf,

samostatná katastrální a politická obec, 4 km. od Vranova na východ, na silnici z Vranova do Znojma. (Obr. 38.)

Rozloha obce je 146 ha, z čehož plochy stavební 4 ha.

Obyvatelstva bylo r. 1834 v 83 domech 449, r. 1880 v 85 domech 422, r. 1890 v 87 domech 387, r. 1900 v 88 domech 375 duší, Němců, katolíků, zemědělců. Obyvatelstva, jak vidno, stále ubývá. Česká menšina (ještě r. 1880 37 duší), zanikla do r. 1890 úplně, r. 1900 napočteni jen 2 Češi.

V osadě je kaple sv. Teresie vystavěná byvši v letech 1867—68; je podřízena farnímu kostelu v Horním Břečkově. Povolení ke stavbě dáno bylo hned r. 1864; vystavěna byla ze sbírek, k nimž přispěl i císař pán 300 zl. Před tím bývala v osadě jednoduchá zvonice, jejíž zvon darovala obci vranovská vrchnost r. 1799. Oltářní obraz sv. Teresie maloval Jos. Doré, ředitel vranovské keram. továrny. Kaple byla vysvěcena 2. září r. 1868. R. 1894 byly pořízeny varhany a r. 1898 věžové hodiny. Hřbitov byl zřízen již r. 1800.

Škola jest jednotřídní, německá, málem tak stará, jako osada sama. Původně vyučovalo se v najatém domě, později zbudoval náboženský fond školní budovu. Nynější škola byla vystavěna nákladem obce r. 1851, r. 1896 vykonány některé opravy a r. 1904 škola přístavbou rozšířena. R. 1901 bylo školních dětí.

Bývalý učitelský plat obnášel r. 1800 jen 35 zl, od r. 1838 jen 29 zl konv. m. Nejdéle tu působil učitel František Kissling (1856—91).

Pošta je v místě.

Živelní pohromy: požáry r. 1835, 1859.

Spolky: Leseverein (od r. 1888), Verschönerungsverein (od r. 1896) a Männergesangverein (od r. 1897).

Liliendorf byl založen r. 1794 na místech vyklučeného panského lesa a nazván po advokátu Hilgartnerovi z Lilienborna, který před tím na krátký čas držel Vranov.[1]) V době novější klade se založení této osady k r. 1798, ale neznámo nám, jakým právem.[2])

---

[1]) Volný, Mähren, III., str. 205. Heimatskunde des pol. Bez. Znaim seš. 1., str. 16.

[2]) Časop. Mat. Mor. 1891, str. 33.

Obr. 38. Liliendorf.

V místech nynější osady byl les zvaný Langekammer. Když byl vyklučován, vrchnost jej rozdělila na částky po míře a prodávala je po 10 zl. Odtud jsou všecky domy v Liliendorfě stejně veliky.

Osada vyvíjela se velmi rychle. Původně vznikla ulice zvaná nyní Deutschgasse, úzká ulice Böhmgasse jest pozdější. Původní obyvatelstvo bylo asi úplně německé.

Liliendorf bývá zhusta navštěvován letními hosty. V letech devadesátých minulého století jednalo se o stavbu lázní v osadě, ale projekt nebyl dosud uskutečněn. Osada by tím velmi získala.

Lukov,

německý Luggau, městečko, samostatná politická a katastrální obec, 8 km jihovýchodně od Vranova, po obou stranách nové okresní silnice. (Obr. 39.) Dlouhá osada, jejíž domy jsou ve dvou řadách, těsně vedle sebe stavěny, štítem k silnici, bez zahrádek před okny, zomítány, ponejvíce tvrdo kryty. Kromě ulice po obou stranách dlouhého návsí jsou ještě 2 menší ulice. (Obr. 40.)

Rozloha obce je 1402 ha, z čehož ploch stavebních 6 ha.

Obyvatelstva bylo r. 1790 v 58 domech 385, r. 1834 (společně s kolonií Neudorfem) v 76 domech 333, r. 1880 v Lukově samém v 69 domech 320, r. 1890 v 74 domech 366 a r. 1900 v 81 domech 354 duší, Němců, katolíků, zemědělců, Čechů napočteno jen 10.

Farní kostel je zasvěcen sv. Jiljí. Stojí na výšince na návsí. Nynější kostel byl vystavěn r. 1749 Má hlavní oltář sv. Jiljí a poboční oltáře Matky Boží a sv. Jáchyma a Anny. Zvony jsou čtyři, staré. Kostelní záduší má 7348 K. Starých božích muk je u osady několik. (Obr. 41.)

Fara připomíná se již r. 1284 jako patronátní kláštera Luckého u Znojma, ale časem zanikla, neboť k r. 1358 je o ní poslední zmínka. Připomíná se sice znova r. 1539, ale byla bez kněze; r. 1657 dí se ve visitační zprávě děkanské, že Lukov byl přifařen do Štítar. R. 1703 farář štítarský Pavel Koch usadil v Lukově Františka Zelnice lokálním kaplanem, po němž ve stejné hodnosti následovali jiní, kteří spravovali nynější farnost lukovskou

Obr. 39. Pohled na Lukov.

Obr. 40. Lukov (náves).

až do r. 1785, kdy zřízena samostatná místní kurácie, která r. 1859 povýšena na faru. Záhy po roce 1785 byl kostel uvnitř i zevně opraven, r. 1829 a r. 1884 podniknuty opět důkladné opravy. Nejdéle působil v Lukově farář Josef Mašek (1859—1881). Přifařeny jsou obce Mlíčovice s filiálním kostelem Nanebevzetí Panny Marie. Podmoly s kaplí Panny Marie Bolestné, kolonie Nová Ves (Neudorf) a několik na blízku ležících samot. Hřbitovy jsou v obou přifařených osadách. Do r. 1825 býval lukovský hřbitov kolem kostela uprostřed osady; tenkráte zřízen nynější za osadou.

Matriky počínají se r. 1707, farní pamětní kniha r. 1706; s počátku vedeny byly ve Štítarech. Obé založil štítarský farář Pavel Augustin Koch.

Patronát náležel v letech 1284—1358 Luckému klášteru, r. 1539 velkostatku vranovskému. R. 1609 darován byl biskupství olomuckému, ale časem přešel na majitele velkostatku vranovského. Nyní je patronem Luitgarda hraběnka Stadnická z Mnišku, polská šlechtična, majetnice Vranova.

Škola jest dvojtřídní, německá. Byla zřízena současně s duchovní správou, neboť k r. 1706 jmenuje se nejstarší učitel Václav Pacovský, který v Lukově působil přes 30 let. Tehdejší škola byla neprostorná, o jedné světnici, která byla učírnou i bytem učitelovým. R. 1841—1845 vystavěna nová budova školní, která po r. 1897, kdy zbudována byla nynější dvojtřídka, upravena za byt nadučitelovi. Dle fase z r. 1859 měl učitel celkem 261 zl. 26 kr. ročně v dávkách velmi různorodých. Užíval od obce 4 jiter půdy, na sv. Martina dostával od obce lukovské 2 míry žita, za zvonění proti bouřkám 35 snopů z Lukova a 19 snopů žita z Podmol, sypaného od sedláků 6 měřic a hotově 11 zl 42 kr konv. m. ze školních dětí (8 kr z dítěte). Musil však z toho na vlastní útraty školu čistiti a sám konati menší opravy budovy. Za službu varhanickou měl ročně 16 zl a za kostelnictví 11 zl 50 kr.

Školní kronika počíná se r. 1787.

Pošta je v Liliendorfě, telegraf v Olbramkostele, nejbližší nádraží v 6 km vzdáleném Šumvaldě.

Obecní pečeť, prastará s českým nápisem „Lukowa miesteczko", chová se nyní v městském musei znojemském.

Trhy se nekonají; vůbec není osada dnes více než vesnice.

V obecním archivě jsou četné listiny, starší české, novější německé. Jsou tam hlavně svatební a kupní smlouvy, testamenty, výkazy o robotách, inventáře a j. Listiny pocházejí z let 1655, 1664, 1666, 1742.

Že obec mívala právo soudní, vysvítá z okolnosti, že na návsi nedaleko kostela stojí kamenný pranýř s letopočtem 1609.

Obr. 41. Vnitřek kostela v Lukově.

Rody přes sto let na gruntech se neudržely, vyjímaje pouze rod Dunglův, z něhož pochází nynější opat a prelát benediktinského kláštera Göttweigu v Dolních Rakousích Vojtěch Dungel. Narodil se 20. června r. 1842 v Lukově, napsal obšírné, důkladné a správné dějiny kláštera Göttweigu, uveřejněné v „Topographie von Niederösterreich".[1])

Spolky: „Spar- & Darlehenskassa" (dle vzoru Raiffeisenova od r. 1901 a „Ortsgruppe des Bundes der Deutschen Südmährens".

[1]) Topogr. v „Niederösterreich", III. Bd., Seite 495 - 584.

Živelní pohromy: veliká krupobití r. 1831 a r. 1892.

Samoty: mlýny Umlafsmühle a Neuhäuselmühle, myslivna na ssutinách bývalého markraběcího lovčího hrádku zvaná „Neuhäuseljägerhaus".

Jména tratí: Jaser (české Jezero!), Horka, Pročálka, Gross-Eibisch, Klein- a Gross-Teich, Kleinfeld, Steinbruch, Obere-Labazin, Hanneí, Steinhübl, Stoihfürst, Gallisch.

Poddanské poměry: k lánu čítalo se 45 jiter rolí, počítaje tři míry na jitro.

Místní jméno: Lukov na Moravě několikráte se naskytající pochodí od osob. jména Luk.

Dějiny: V zakládací listině kláštera Luckého z r. 1190 čte se mezi prvotním majetkem klášterním také osada Prilucea, což někteří vykládají za Starý Šaldorf ležící při Louce, jiní dle zvuku za Lukov.[1])

R. 1284 biskup olomucký Dětřich potvrzuje klášteru Luckému mezi jinými také patronát fary v Lukově s desátkem z neznámé nyní vsi Skoroměřic (Skormierzicz).[2]) Klášter Lucký byl povinen ze všech svých far dávati desátek kapitule Staroboleslavské, která 22. června r. 1293 klášteru desátky ze všech far, mezi nimiž i z Lukovské, darovala za nějaké odškodné. V listině čte se Lucaw.[3]) Kromě toho však dával klášter ze svých far také desátek sídelní kapitule olomucké, s níž se r. 1325 dne 1. října v podobném smyslu srovnal, jako dříve s kapitulou Staroboleslavskou v Čechách.[6])

Ves Lukov však asi nenáležela klášteru Luckému, pouze fara s právem patronátním, nebo aspoň nenáležela mu všechna, neboť k r. 1349 čteme v zemských deskách, že nějaký Matěj prodal Bohunkovi a Mikuláši, bratrům z Volfířova, ves Lukaw se vším příslušenstvím, ať by v čemkolvěk záleželo.[7]) Téhož roku prodal znojemský měšťan Albin paní Boženě, vdově po Bernartovi z Lukova, dvůr sestávající z půl čtvrta lánu a sedmi

---

[1]) Beck v „Notizenblattě" 1869 ve článku „Eingegangene Dörfer der Prämonstratenser Abtei Bruck an der Thaya." Také Volný, Kirchl. Top. II., 199.

[2]) Cod. dipl. Mor. IV., 287., [3]) IV. 403., [6]) VI., 231.

[3]) Emler, Reg. II., 694, r. 1619., [6]) III., 445.

[7]) Z. d. brn. I., 25.

lotů platu v Bohunicích.[1]) Tato vdova Božena připomíná se téhož roku ještě jednou, kdy postoupila zeti svému Janovi, muži dcery Markety, pět hřiven platu na vsi Jeníšovicích.[2])

Jestli po Lukově vladykové se psali, měli v něm jistě zboží pozemské, neboť tou dobou nebylo ještě zvykem, že by se rodové psali po původním svém zboží, byť ho již ani nedrželi. Ale časem zajisté přešla všechna ves Lukov na klášter, ač v pramenech se o tom výslovně nemluví. Dne 2. června r. 1358 učinil klášter Lucký úmluvu s markrabím moravským Janem, kterou mu postoupil vsi Lukova záměnou za ves Bantice, jelikož markrabí hodlal nad řekou Dyjí v krajině lesnaté a malebné nedaleko Lukova zbudovati lovecký hrádek (pozdější Neuhäusel — Nový Hrádek).[3]) Tím stal se Lukov zbožím zeměpanským. Jelikož pak r. 1378 čte se Hašek z Lukova, jenž měl nějaké zbožíčko v Psárech, osadě zaniklé u Tvořirazi,[4]) domníváme se, že psal se po Lukově u Vranova.

Markrabí Jošt prodal r. 1406 ves Lukov s právem patronátním Přechovi z Kojetic, jenž držel také část druhdy zeměpanského hradu Šenkenberka.[5]) Z toho jasně vysvítá, že marhrabí Jan r. 1358 koupil od opata a konventu Luckého nejen pozemské zboží v Lukově, ale také pávo podací ke kostelu. Volný klade omylem kup tento k r. 1403.[6]) Podobně mylné jest mínění Volného, že Lukov byl při Louce až do r. 1406 a že toho roku teprve spojen byl s Novým Hrádkem.[7]) Tou dobou byla příslušenstvím Lukova také zaniklá ves Český u Podmol. Hned r. 1406 vzal Přech z Kojetic na Lukov s podacím a se vsí Český na spolek své strýce Leopolda a Štědroně a synovce Henricha z Lanžova.

Pak byl Lukov příslušenstvím hrádku Šenkenberka a po čase přešel, neznámo jak, k Jaroslavicům. R. 1517 Michal Eincinger z Eincinka prodal Lukov s farou jako příslušenství jaroslavské Adamovi z Bačkovic.[8]) S Jaroslavicemi přešel Lukov na Vilíma Kunu z Kunštátu, po jehož smrti prodali jej r. 1548 rukojmí jeho s farou a dvorem nejvyššímu pražskému purkrabímu Wolfovi Krajířovi z Krajku,[9]) který r. 1558 prodal Lukov mě-

[1]) Z. d. brn. I., 33., [2]) 55., [4]) VI., 561., [5]) VIII., 604.
[3]) Cod. dipl. Mor. IX., 76.
[6]) Volný, Mähren, III., 194., [7]) 195.
[8]) Z. d. XV., 4., [9]) XXII., 69.

stečko s farou a dvorem i pivovarem Petrovi Čertorejskému z Čertorej, majetníku Vranova,[1]) na tento r. 1570 Esteře Petzlové z Reifenštejna, rozené z Dietrichštejna a z Arberka.

Ještě r. 1553 byl Lukov se vší farností katolický; ale toho roku farář odpadl. Byl sice opat lucký již r. 1539 nucen pohnati majetníka Vranova i Jaroslavic, ježto oboje zboží bylo spojeno. před zemský soud, aby faru obsadil, ale přece až na tuto výjimku byl v Lukově kněz katolický. Když panství vranovské přešlo na Esteru z Dietrichštejna, bylo nekatolictví v Lukově r. 1553 odpadlíkem farářem vzniklé nemálo posíleno. Tato paní, duchem i smýšlením přísná luteránka, povolala r. 1574 do Lukova protestantského kazatele Pavla Stussbergra z Jihlavy, kde záhy po roce 1520 založil církev luterskou první moravský apoštol nového učení Pavel Sperat.

V Louce opatoval tenkráte energický Šebastian Freytag z Čepiroh, který na všech stranách podnikal s učením Luterovým úporný zápas. Klášteru Luckému byla poddána do Lukova přifařená ves Podmoly, proto hned r. 1574 odepřel faráři lukovskému povinný farský desátek z této vsi a svým poddaným nařídil, aby o velikonocích zpovídali se křižovníkům ve Velkých Mašovicích. Obrátil se také se žádostí za sprostředkování k bratrovi Esteřinu Adamovi z Dietrichštejna a se stížností k samému císaři Rudolfovi II., jehož byl druhdy vychovatelem — ale nic nepomohlo, neboť Estera neposlouchala ani rozkazů císařských a snažila se vyrvati víře katolické také poddané opatovy ze Šatova. Proto Podmolští desátků faráři nedávali a zpovídali se v Mašovicích stále. Když už nezachránil opat od odpadu poddaných lukovských, přece se mu aspoň podařilo, že Podmoly zůstaly víře katolické věrny.[2])

Po Esteře z Dietrichštejna dědil zboží Nový Hrádek a s ním i Lukov Zikmund z Dietrichštejna. Prodal však r. 1600 Lukov s farou, dvorem, pivovarem, sladovnou a ovčínem spolu se zbožím novohrádeckým nejvyššímu moravskému komoří Ladislavovi Berkovi z Dubé a z Lipého.[3])

Ladislav Berka, horlivý katolík, byl také zemským hejtmanem moravským. Pro nepořádky, které popáchal v tomto čelném

---

[1]) Z. d. XXIV., 11., [3]) XXIX., 17.

[2]) W. Schram, „Abt Freytag von Czepiroh", v „Zeitschrift des Vereines f. d. Geschichte Mährens und Schlesiens", 1899, pg. 319.

úřadě, byl r. 1608 přinucen k resignaci a k tomu, aby se vyprodal z Moravy a odešel na své rozsáhlé statky v Čechách. Dříve ještě, než zboží svá prodal, daroval podací kostelní v Lukově biskupství olomuckému do rukou biskupa a kardinála Františka z Dietrichštejna.

R. 1608 prodal Ladislav Berka Nový Hrádek a při něm Lukov královskému radovi a majiteli Bítova Hanuši Wolfartovi Strejnovi ze Švarcenavy za 60.000 zl. Dědicové jeho prodali r. 1618 všechno zboží Wolfovi Dětrichovi z Althana,[1]) čímž nejen Lukov, ale také bývalé zboží novohrádecké spojeno bylo s Vranovem, s nímž sdílí od té doby společné osudy. Mezi Lukovem a Mlíčovicemi bývaly druhdy železné hamry, po nichž zachovaly se dosud četné památky.

Hrádek Neuhäusel, po česku Nový Hrádek, leží v ssutinách na ostrožně nad řekou Dyjí těsně při zemských hranicích, poněkud jižně městečka. Hrad byl vystavěn na příkrých skaliskách se třech stran omývaných řekou Dyjí, v krajině lesnaté a přemalebné. (Obr. 42.)

Zbudoval jej po r. 1358 markrabí moravský Jan. Jakým způsobem získal ke stavbě potřebného a ke svým zamilovaným honům příhodného místa od kláštera Luckého, vyložili jsme shora.

Nástupce jeho Jošt neměl v hrádku takového zalíbení jako otec jeho, proto r. 1406 prodal Přechovi z Kojetic „castrum suum, quod vulgariter dicitur Hrádek, distans uno miliari a Znoyma[2]) (hrad svůj, jenž obecně sluje „Hrádek“, vzdálený míli od Znojma). Přech z Kojetic vzal hned na koupený hrádek na spolek strýce své Leopolda a Štědroně a synovce svého Henricha z Lanžova.[3])

O pozdějších osudech jeho nevíme nic, až k r. 1480, kdy v pátek před nedělí Laetare připovídá se Hynek z Dúbravice před zemským soudem k Hrádku i k tomu všemu, což k němu přísluší, pravě, že k tomu právo má.[4]) R. 1481 pohnal Zikmund z Dúbravice, syn a dědic Hynkův, paní Machnu z Jihlavky a z Hobzí ze dvú tisící hřiven grošů dobrých stříbrných peněz, že mu drží Hrádek se vším příslušenstvím, ježto on k němu právo podle listův i desk zemských má.[5])

---

[1]) Z. d. XXXI., 16., [2]) XIII., 604., [3]) 605.
[4]) Brandl, Půhony, V., 429., [5]) 377.

R. 1517 prodal Nový Hrádek s příslušenstvím Michal Einzingar z Einzinku spolu s Lukovem a Šenkenberkem Adamovi z Bačkovic.[1]) Tou dobou byl při Jaroslavicích, od nichž byl dle Volného kolem r. 1540 oddělen a před r. 1558 s Vranovem

Obr. 42. Nový Hrádek. (Skalná brána.)

spojen.[2]) Víme však určitě, že od Jaroslavic byl oddělen r. 1548, kdy jej rukojmí nebožce Vilíma Kuny z Kunštátu a mocní poručníci statku jeho prodali Volfovi Krajířovi z Krajku, který r. 1558 prodal jej Petrovi Čertorejskému z Čertorej.[3])

[1]) Z. d. XV., 4., [2]) XXIV., 11.
[3]) Volný, Mähren, III., 194.

Ostatní osudy tohoto zboží vyličeny jsou již při Lukově.

K r. 1594 čteme, že Mikuláš z Hrádku a na Novém zámku za stav rytířský z Moravy vyslán na generální sněm zemí českých do Prahy.[1])

Ještě r. 1618 byl samostatným statkem, jehož příslušenstvím byly: městečka Štítary a Lukov, vsi Vracovice a Mlíčovice a pusté vsi Křímov, Hypice, Vlkov a Český a pustý hrad Šenkenberk.[2])

Do této doby byl udržován v dobrém stavě, ale po r. 1621, kdy byl pro účastenství na vzpouře konfiskován Wolfovi Dětrichovi z Althana, pustnul, až r. 1645 byl Švédy úplně pobořen.[3]) V dobách pozdějších část hrádku byla upravena na byt panskému myslivci a část upravila si vrchnost k letnímu nedlouhému pobytu. Mohutná věž a veliká část hradu však ponechána nenáhlému rozpadu.

Mlíčovice,

také Milešovice, něm. Milleschitz, samostatná katastrální a politická obec, $8^1/_2$ km. východně od Vranova, nejvýchodnější osada v okrese, na silnici z Vranova do Znojma, po obou březích Mramotického potoka. (Obr. 43.)

Rozloha obce je 680 ha 16 a, z čehož ploch stavebních 4 ha 48 a.

Obyvatelstva bylo r. 1790 ve 42 domech 301, r. 1834 v 64 domech 314, r. 1880 v 78 domech 333, r. 1890 v 77 domech 302 a r. 1900 v 78 domech 320 duší, velikou většinou Němců, vesměs katolíkův a zemědělcův. Jelikož osada leží na pomezí národnostním, vzmáhá se od r. 1880 česká menšina, třeba tam r. 1900 byli úředně napočteni jen 3 Češi.

Mlíčovice jsou přifařeny do německého 4 km. vzdáleného Lukova. Jest však v osadě filiální kostel zasvěcený Nanebevzetí Panny Marie, zbudovaný r. 1760—1762 jako hřbitovní kaple a r. 1762 posvěcený zároveň se hřbitovem, který je hned za kostelem.

[1]) Brandl, Listové, I., 27.

[2]) Z. d. XXXI., 16.

[3]) Volný, Mähren, III., 202.

R. 1860 byl kostelík zvětšen a zvýšen, znova zklenut, vydlážděn a opatřen nábytkem (lavicemi, zpovědnicemi a t. d.) (Obr. 44.)

Škola jest jednotřídní, německá.

Školní kroniku založil učitel Karel Fuderer (1806—1843).

Školní knihovna žákovská má 160, učitelská 71 svazků.

Pošta je v Liliendorfě.

Rody přes sto let: Weininger, Schneider, Chvojka.

Živelní pohromy: krupobití r. 1892.

Samota: mlýn Rosentálský (Rosentalmühle).

Obr. 43. Mlíčovice (náves).

Jména tratí: Pročálka, Motscherl (české Močáry!) Strassenäcker, Krautäcker, Oberesfeld, Dorfäcker, Mitterbergen, Rammel, Stierwiesen, Kollerteich, Hochwald, Engelsüss, Burgrechter, Gebrennten.

Místní jméno znělo původně Miličovice, jest patronymické od osobního Milič odvozené. Z něho vzniklo zkrácením nynější české jméno Mlíčovice a německé Milleschitz a z tohoto opět Milešovice. Schwoy píše Milčovice.

Osada je starožitná. V zemských deskách připomíná se po prvé r. 1349 jako majetek Vajtmilnarův Žerotických.[1]) R. 1350

[1]) Z. d. I., 95.

postoupil ze Žerotic ženě své Anně mezi jinými statky také Mlíčovic.[1]) Záhy však staly se příslušenstvím hrádku Šenkenberka (Šimberka), s nímž r. 1360 Procek (Protiva) ze Šenkenberka prodal Jimramovi z Jakubova, Bedřichovi ze Želetavy a Roškovi z Borů také půl vsi in Miliczow.[2]) R. 1361 koupili titéž vladykové od Markvarta ze Šenkenberka druhou polovici osady, která se psala tenkráte Miliczowicz.[3]) K r. 1365 čteme, že Jindřich z Hradce Jindřichova prodal ves „Mylleschicz“ Arnoltovi z Pečína a

Obr. 44. Mlíčovice.

Onšovi z Kdesic za 70 kop a 38 grošův. Nelze nám tu rozhodnouti, máme-li tu zprávu o našich Mlíčovicích nebo o vsi jiné.[4]) Teprve k r. 1406 mluví se určitě zase o našich Mlíčovicích. Tenkráte markrabí moravský Jošt prodává půl tvrze Šenkenberka s příslušenstvím Přechovi z Kojetic, propouštěje zároveň vše toto zboží ze závazku lenního. Mezi hradním příslušenstvím jmenuje se výslovně ves Mylyczowicze.[5]) Přech z Kojetic zapsal hned ženě své Kateřině věnem 200 hř. gr. pražských na

[1])—[5]) Z. d. I., 203, III., 560, IV., 30, 284, VIII., 607.

tvrzi Šenkenberce a všem příslušenství, vyjímaje, jak se v zemských deskách výslovně podotýká, ves Mlíčovice.[1])

Časem osada zpustla a pustá přešla ke zboží jaroslavskému. R. 1548 prodali ji rukojmí nebožce Vilíma Kuny z Kunštátu pustou jako příslušenství jaroslavské nejvyššímu pražskému purkrabí Volfovi Krajířovi z Krajku.[2]) Tenkráte píší se již Milešovice. Volf Krajíř spojil pusté Miličovice se zbožím vranovským a s ním je prodal r. 1568 Petrovi Čertorejskému z Čertorej.[3])

Před r. 1600 byly odtrženy od Vranova a sloučeny s poddanstvím Nového Hrádku u Lukova. R. 1600 prodal Zigmund z Dietrichštejna Mlíčovice již osedlé jako příslušenství Nového Hrádku moravskému nejvyššímu komořímu Ladislavovi Berkovi z Dubé a Lipého.[4]) Při Novém Hrádku jmenují se ještě r. 1618.[5])

Po třicetileté válce byla třetina obyvatelstva českého; v XVIII. století Čechové mizeli a nyní skoro vymizeli,[6]) ač dosud je tu česká menšina; ukáže ovšem budoucnost, je-li schopna života.

Nová Ves,

německy Neudorf, kolonie městečka Lukova, jižně od městečka, na nevysokém kopci. Domky jsou stavěny z kamene, kryty křidlicí nebo doškem, ve čtyřech ulicích.

Nová Ves je přiškolena i přifařena do Lukova, od něhož je 1·3 km vzdálena.

R. 1890 bylo v osadě 26 domů se 127, r. 1900 26 domů se 118 obyvateli, Němci, katolíky, rolníky nebo nádeníky.

Rody přes sto let: Stroh, Dungl, Horner.

Živelní pohromy: krupobití r. 1831 a 1892.

V místech nynější Nové Vsi stávaly panský dvůr, pivovar, sladovna a sklep panství vranovského. Rozpuštěním panského dvora mezi poddané vznikla r. 1798 osada, která nazvána po

---

[1])—[5]) Z. d. VIII., 608, XXII. 69., XXIV. 11., XXIX. 17., XXXI. 16.
[6]) Slavík, Časop. Mat. Mor. 1897, 23.

novém založení Neudorfem, což po česku na Novou Ves přeloženo. Původní domky nové osady zbudovány byly ze stavebního materiálu zbořeného dvora a pivovaru.

V topografii Volného se Nová Ves neuvádí; také na veliké Bayerově mapě Moravy z r. 1818 není vyznačena.

Oslnovice,

také Osnovice, německy Höslowitz, samostatná katastrální a politická obec, $10^1/_2$ km. severozápadně od Vranova, 2 km. od Bítova. (Obr. 45.)

Rozloha obce je 614 ha 76 a, z čehož ploch stavebních 1 ha 81 a.

Obyvatelstva bylo r. 1790 v 19 domech 136, r. 1834 ve 23 domech 138, r. 1880 v 26 domech 147, r. 1890 v 28 domech 139, r. 1900 v 28 domech 139 duší, Čechů, katolíků, zemědělcův, jen 1 Němec.

Osada jest přifařena do Bítova, kde je i pošta a úřad vrchnostenský. Od r. 1905 je přiškolena do Vysočan.

Nejstarší netržitě týž grunt držící rod jest Janíčkův (od r. 1756).

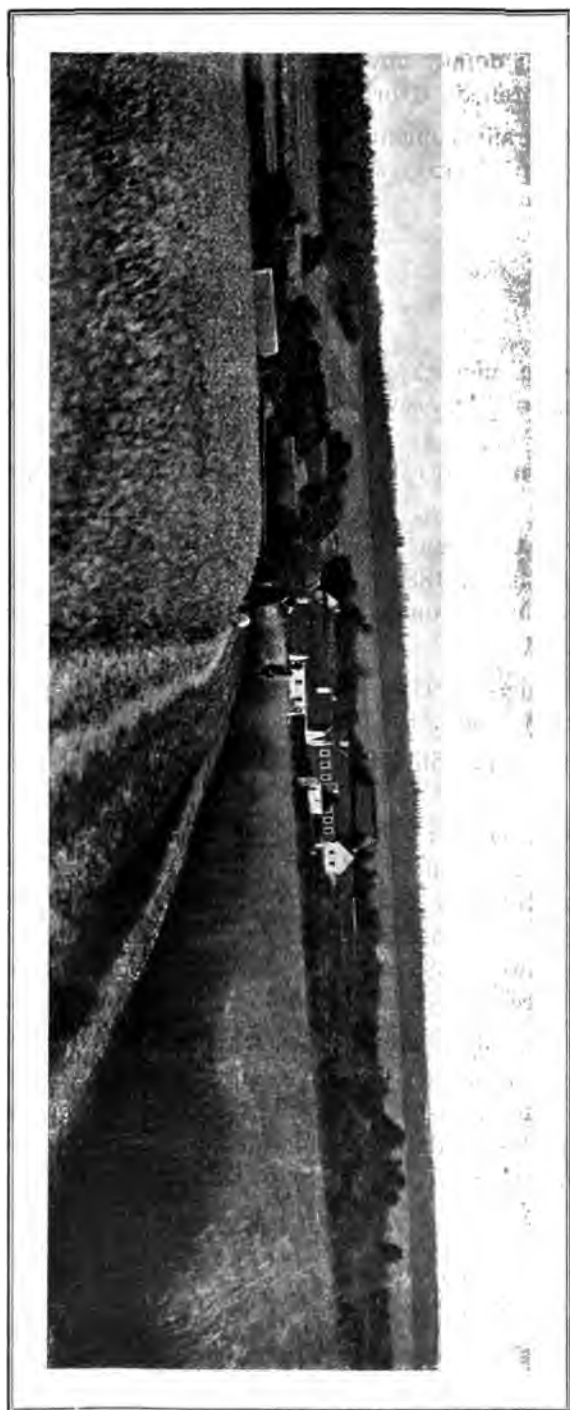
Jména tratí: Chmelence, Slušice, Vrátná, Hradnice, Hlinisky, Houství, Bítovce, Malé díly, Medvědí, Farářka, Střešný, Přední, Prostřední a Zadní Padělky. Jméno Chmelenec ukazuje, že v osadě kdysi pěstovali chmel. Na panství bítovském pak skutečně až do r. 1883 chmel pěstovali, ale konečně pro nehrubou výnosnost vrchnost tohoto hospodářského odvětví zanechala.

Oslnovice byly kdysi příslušenstvím hradu Cornštejna,[1]) ale dosti záhy dostaly se k Bítovu, při němž je r. 1498 král Vladislav II. jako hradské příslušenství spolu s hradem propustil ze svazku lenního a dal v osobní dědictví Burjanovi Bítovskému z Lichtemburka.[2]) R. 1572 bylo Oslnovicům darováno právo odúmrtní. Výslovně připomínají se při Bítově r. 1612, kdy je

---

[1]) Volný, Mähren, III. 561.

[2]) Archiv Český, VI., 568.

Obr. 45 Oslnovice.

jako příslušenství hradní prodal Wolf Strejn ze Švancenavy Bedřichovi Jankovskému z Vlašimě.[1])

O změně v národnostním poměru obyvatelstva do r. 1771 čteme, že do Oslnovic na panství bítovském hraběte Gabrianiho, po třicetileté válce ještě českých, přistěhovalo se do polovice XVIII. století tolik Němců, že byla smíšenou. R. 1749 měla pečeť německou: „Dorf Eoslowitz", ale jména tratí zůstala česká: Olešna, Chmelenec, Ždánice, Dvořiště, jedna Wolfsgraben. V nové době přibylo Čechů, takže po 100 letech r. 1880 zbyla jen desítina Němců.[2])

V letech 1880—90 německé menšiny ubylo, r. 1900 načítán v osadě jediný Němec.

Nový Petřín,

německy Neu-Petrein, samostatná katastrální a politická obec, na silnici ze St. Petřína do Šafova, 5 km jihozápadně od Vranova. Domy v prostranných dvorech stojí v jediném řádku. Úhlednou výstavností Novému Petřínu málo která osada se vyrovná.

Rozloha obce je 457 ha., z čehož ploch stavebních 2·5 ha.

Obyvatelstva bylo r. 1790 v 17 domech 112, r. 1834 ve 22 domech 89, r. 1880 v 27 domech 129, r. 1890 v 28 domech 126, r. 1900 v 28 domech 118 duší, katolíků, zemědělců, na nepatrnou českou menšinu Němců.

Osada jest přifařena do St. Petřína, má však vlastní úhlednou kapli Panny Marie Pomocné, v níž se pětkrát do roka sloužívá mše svatá. Kaple byla zbudována r. 1756.

Školou náleží Nový Petřín do Starého Petřína.

Nový Petřín připomíná se již r. 1323 v listině ze dne 28. září, kterou král Jan Lucemburský dává Jindřichovi z Lipého

---

[1]) Z. d. XXVI., 45.

[2]) Slavík, Časop. Mat. Mor. 1897, 23.

za jeho v Čechách ležící tachovské zboží moravské zeměpanské statky Vranov a Jevíčko.[1])

Časem osada zpustla. R. 1535 uvádí se v zemských deskách pustou, byl v Petříně tehdy vrchnostenský dvůr. Asi kolem r. 1550 byl Petřín zalidněn znova.[2])

Starý Petřín,

německy Alt-Petrein, samostatná katastrální a politická obec, 6 km. západně od Vranova. Osada rozestupuje se v širokou na obou koncích otevřenou náves, v níž při potoce nevysychajícím ani za největších veder jsou domy i chalupy různě roztroušeny. Okresní silnice spojuje Petřín s Frajštejnem a Šafovem. Domy jsou nyní vesměs zděné, původně však dřevo bylo výhradním stavivem. Domy jsou vystavěny ve dvou řadách a prostrannými dvory jsou od sebe odděleny; stojí průčelím do návsi. Před domy jsou většinou zahrádky. Obytná stavení jsou buď na bílo nebo také na zeleno, žluto nebo šedo olíčena. (Obr. 46.)

Rozloha obce je 784 ha., z čehož ploch stavebních 4 ha.

Obyvatelstva bylo r. 1790 ve 44 domech 242, r. 1834 v 54 domech 242, r. 1870 v 59 domech 300, r. 1890 v 59 domech 308 a r. 1900 v 59 domech 299 duší, Němců, katolíků, zemědělců. Kdysi byla osada česká, neboť v XVI. století jmenují se české trati: Záhumení, Polouděli, na Zahrádkách, ale r. 1900 bylo napočteno jen 18 Čechů.

Farní kostel je zasvěcen Stětí sv. Jana. Obecní pamětní kniha, tak zvané „Bandanum-Büchel" míní, že kostel náleží ke dvanácti nejstarším kostelům jihomoravským, že je to „Zwölferin". Již v XVI. století kostel asi stával, protože r. 1552 zmiňuje se zdejší patronát. Nynější kostel byl r. 1806 přestavěn. K r. 1667 ve visitačním protokole děkanském se uvádí, že kostel byl zasvěcen sv. Janu Křtiteli a že měl tři znesvěcené oltáře. Lid dosud vypravuje, že v Petříně býval kostel již před válkami husitskými a že husity byl pobořen, což jest pravdě velmi nepodobno. R. 1885 byl kostel uvnitř vyzdoben.

---

[1]) Cod. dipl. Mor. VII., 818 č. 217. Emler, Reg. III., 358.

[2]) Volný, Mähren, III., 206.

Fara byla zřízena teprve r. 1785. Před tím byla nynější farnost petřínská přifařena do Šafova. Fara bývala dříve na čísle 23., teprve r. 1806 zbudována byla nynější budova farní, která r. 1843 byla úplně přestavěna.

Zvony jsou pouze dva.

Hřbitov byl původně okolo kostela. Je na něm zakopáno množství kostí a lid vypravuje, že tam za starodávna pochovávali ze široka daleka, až ze Starého Hobzí v okrese jemnickém.

Obr. 46. Starý Petřín.

Přifařeny jsou osady Nový Petřín a Jezevčí. Nejdéle tu působil farář Antonín Hampel (1838—1878), jenž dosud žije v čestné paměti.

Matriky počínají se r. 1785.

Záduší obnáší 3049 K.

Patronem je náboženský fond.

Školy vzpomíná se v místních pamětech již r. 1674. Tenkráte měl učitel za zvonění a obecní písařství z každého domu čtvrť žita a od obce roční plat 12 zl. V obecních zápisech se

praví, že učitel má vykonávati také písařské práce po domích, ale za vysvědčení že mu sousedé nic platiti nemají; za to od psaní svatebních smluv, že mu přísluší poctivá záplata. Na takovýto honorář učinila obec s učitelem smlouvu dne 24. dubna r. 1674 a odvolávala se při tom na staré své zvyklosti a na stará práva, z čehož snadno souditi lze, že dávno před r. 1674 byla v Petříně škola. R. 1785 měl kromě toho ještě z každého domu za natahování hodin 3 kr. Škola jest německá, od. r. 1893 dvojtřídní, r. 1901 měla 125 školáků.

Přiškoleny jsou Jazovice a Nový Petřín. Budova školní byla vystavěna již r. 1810—1816, leč záhy bylo potřebí četných oprav. R. 1893 byla škola přestavbou o jednu učírnu rozšířena, a to nákladem 4500 zl.

Pošta a telegraf jsou v Šafově, nádraží v Šumvaldě 14 km vzdáleném.

Rody přes 200 let: Mangův č. 46, Weidingrův čís. 17; ke dvěma stům let: Wolfgangův, Stohlův, Waldmannův.

Samoty: Frauenhof, Berngenmühle, Grösingmühle.

Jména tratí: Hofäcker, Krautgarten, Halblehen, Untere a Obere Halblehen, Grabenleithen, Tettenheugst (původně Todtenheugst), Winkel, Greinfeld, Holzacker, Ban, Vogeltränk, Krösingteil (paměť zaniklé osady Křeslíka), Zugab, Ludengraben, Petreinerlüss. Ve starých obecních zápisech jmenují se ještě nyní již neznámá jména tratí: Füräcker, Kaswassergraben, Granitzstesseln, Bergacker, Kreuzacker, Seegraben, Seeweg. O trati Tettenheugst se vypravuje, že v ní stávala za starodávna kaple, do níž lidé chodívali v noci podzemními chodbami. Skutečně zachovaly se do dneška mnohé, podzemním chodbám podobné prohlubně, a lid také ukazuje místo, kde ona kaple stávala.

Poddanské poměry. Sedlák robotoval půl druhého dne v témdni, dával desatek z obilí a 40 kr. úroku. Z gruntu bylo 500 zl. výkupu.

Původně byli v Petříně 4 celoláníci, několik pololáníkův a čtvrtláníkův; nyní je tam 28 třiosminyláníkův (dreiachtellähner).

V obecním archivě chová se tak zvané „Bandanum-Büchel“, pamětní to knížka obecní s prst tlustá, v pouhé koži (měkkých deskách) sešitá, v níž však je pouze 10 listů popsáno.

Obsahuje podrobnou taxu pro obecního kováře z r. 1535, ustanovení totiž, kolik mu náleží za každou práci: od kování vozů, pluhů, koní atd., aby se mohl „čestně živiti". Uvádí se, že taxa je již od starodávna ustanovena. Také je v knize kontrakt z r. 1674, který učinila obec s učitelem (Schulmeister) o jeho platě, jak svrchu jsme o tom mluvili, a z r. 1635 výkaz, kolik který sedlák uvolil se dáti na opravu místního kostelíku.

Ke Starému Petřínu čítá se také 18 domů z Frajštejna.

Starý Petřín původně slul Horním Petřínem, r. 1535 jmenuje se „Dorf Alkürchen Pettrein", r. 1801 „Dorf Altbeterrein". Jest osada starobylá, o níž se sotva mylně domníváme, že ji právě jako sousední Nový Petřín založil onen purkrabí bítovský Petr, jenž r. 1255 hradbami obehnal nedaleké město Jemnici. Pověst však činí ji mnohem starobylejší, jakož vidno ze shora uvedeného názvu kostela „Zwölferin". Dle lidové pověsti byla osada již za dob sv. Cyrila a Metoděje, kteří tu misie konali, kostel sv. Jana Křtitele (Stětí) založili, při němž sv. Metoděj duchovní správu ustanovil.[1])

První zprávu o Petříně čteme teprve dne 28. září r. 1323, kdy ve směnné smlouvě krále Jana Lucemburského s Jindřichem z Lipého uvádějí se oba Petříny (Petryn et iterum Petryn) jako příslušenství zboží vranovského.[2]) Od té doby byl Petřín neustále spojen s Vranovem a s ním měnil držitele, až r. 1515 prodal jej s kaplí Albert Bítovský z Lichtemburka jako příslušenství Artlebovi z Boskovic,[3]) a r. 1552 Zdeněk Meziříčský z Lomnice při témže statku nejvyššímu moravskému purkrabí Volfovi Krajířovi z Krajku.[4])

Kaple, která se r. 1552 jmenuje kostelem, byla zasvěcena umírajícímu Spasiteli a byla při ní asi od r. 1550 fara, která kolem r. 1630 zanikla.

R. 1562 pohnal vranovský farář Zikmund majetnika Vranova Petra Čertorejského z Čertorej, že mu upírá desátky farní z městečka Šafova a ze dvou usedlých ve St. Petříně.[5])

---

[1]) Dr. F. Přikryl: „Sv Cyrill a Method" 1905, pg. 77. Hledíme na tuto pověst ovšem se skepticismem nikoliv neoprávněným.

[2]) Emler, Reg. III. 358. Cod. dipl. Mor. VII., 818 č. 217.

[3]) Z. d. brn. XV. 2. [4]) XX. 95.

[5]) Brn. půh. XLVIII., fol. 40.

V XVI. století bylo ve St. Petříně vrchnostenské mýto.

Zaniklá osada **Křeslík**: Král Vladislav II. Jagajlovec potvrdil r. 1493 pustou ves Kresing Leopoldu Krajířovi z Krajku, jehož otci Wolfgangovi z Krajku již dříve ji propustil z lenního závazku. Byla tou dobou příslušenstvím panství Frajštejna. — R. 1561 Václav Krajíř z Krajku vzdal se ve prospěch svých poddaných nároku na právo odúmrtní. — Výslovně jmenuje se také poddanská ves Křeslík. O dvě léta později 1563 týž Václav Krajíř dal ves pustou Křeslík zapsati Adamu Volfovi z Krajku a týž hned Volfovi Strejnovi ze Švarcenavy.[1])

Více zpráv nás nedošlo. Píše se Křeslík, Krösing[2]) a také Grössing. Kdy zanikla, nelze určiti pro stručnost zpráv. Stávala tam, kde dosud ovčín Křeslík (Grösinghof) u Křtálek na Vranovsku připomíná její jméno. Podobně v pojmenování mlýna u Starého Petřína Grössingmühle zachovalo se jméno její.

Pomyče,

také Podmyče, něm. Pomitsch. samostatná katastrální a politická obec, 2·63 km. západně od Vranova, v údolí směrem ke Vranovu, kopci chráněném.

R o z l o h a o b c e je 434 ha., z čehož ploch stavebních přes 2 ha.

O b y v a t e l s t v a bylo r. 1790 ve 22 domech 171, r. 1834 v 45 domech 186, r. 1880 v 55 domech 273, r. 1890 v 57 domech 273, r. 1900 v 58 domech 280 duší, Němců, zemědělců, katolíků. Ještě r. 1880 bylo 10 Čechů; nyní není již ani jediného.

V Pomyči je k a p l e sv. Markety, zbudovaná r. 1721 nákladem obce. Na vížce jsou dva zvonky. — Nebožtíky pochovávali až do roku 1871 do Vranova, od té doby má osada vlastní hřbitov. Osada je přifařena do Vranova.

---

[1]) Volný III., 539, 544, 545; Z. d. XXIV., 34.

[2]) Snad se jmenovala osada původně Křesín od osob jména „Křesa“. Srovnej Předín — Pröding.

Škola jest německá, jednotřídní. Zřízena byla r. 1894. Před tím byla Pomyče přiškolena do Vranova. Školní kronika i knihovna byly zřízeny téhož r. 1894.

Pošta je ve Vranově.

Místní jméno znělo snad Podmyče.[1]) Je v něm předložka pod a slovanský slovesný kmen my. Znamená pak jméno místo vodou podmyté, jako nedaleké Podmoly na Znojemsku.

Pomyče připomínají se po prvé v listině ze dne 28. září r. 1323, kterou král Jan Lucemburský směnil zeměpanské statky moravské Jevíčko a Vranov s panem Jindřichem z Lipého za jeho české zboží Tachov. Čtou se v listině „Pomocz",[2]) ale r. 1371 vyskytuje se skutečně jméno Podmicze. Osada byla vždy příslušenstvím vranovským a s tímto statkem měla společné osudy.

Šafov,

něm. Schaffa, městečko, samostatná katastrální obec; dvě politické obce, totiž křesťanská a židovská. Osada je $7^1/_2$ km. na jihozápad od Vranova, na silnici z Vranova do Lanavy (Langau) v Dolních Rakousích, na planině; má širokou náves, pravidelnou, na obou koncích otevřenou. Domy stojí po obou stranách silnice, jsouce k ní obráceny dílem štítem, dílem průčelím; vystavěny jsou z kamene a z pálených cihel, kryty křidlicí. Zahrádek před domy ani výstupků není. Chalupníci jsou na východním konci městečka, odděleni od sedláků. Šafov býval druhdy ohrazen a míval dvě brány: vídeňskou a petřínskou. Židovské domy v židovské obci jsou malé, bez dvorů, ponejvíce patrové a opatřené železnými dveřmi a železnými okenicemi, pocházející ještě z dob, kdy židé byli pronásledováni. Do starých židovských domků vchází se po schodkách. (Obr. 47.) Nové domy však stavějí si židé již moderněji. Na šest stran jdou z osady silnice, takže je se všemi sousedními obcemi spojena dobrými silnicemi; za to dráhy není na blízku. Nejbližší stanice jsou Retz a Hötzelsdorf v Rakousích a Šumwald na Moravě.

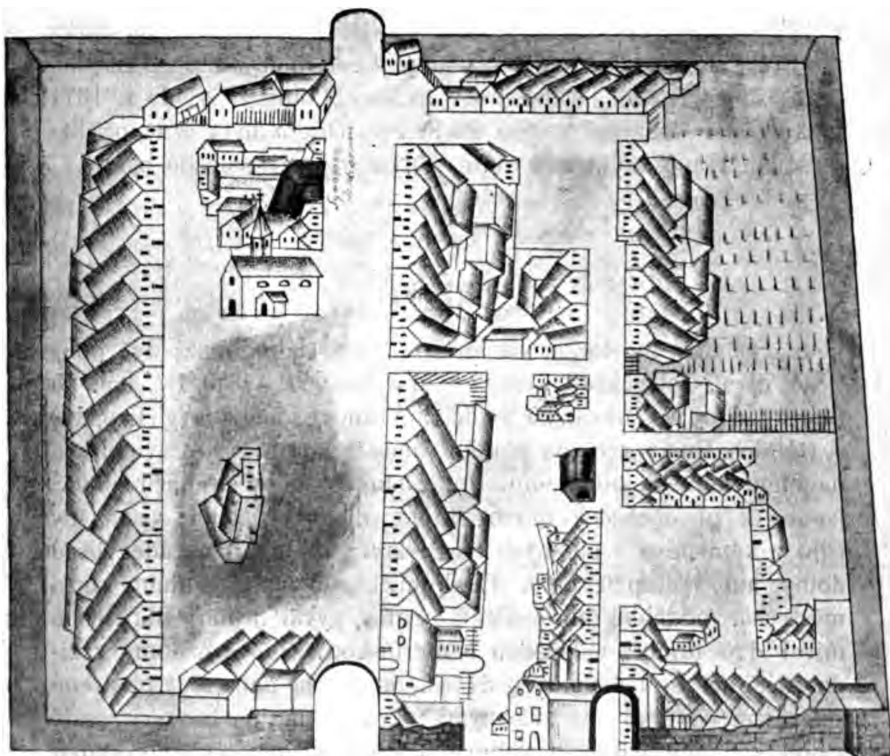
---

[1]) Možno, že jméno původní bylo „Pomytci" t. j. osada sluhů, kteří na hradě myli a čistili podlahu. (Pozn. red.)

[2]) Cod. dipl. Mor. VII., 818 č. 217. Eml. Reg. III. 358.

Rozloha obce je 996 ha, z čehož ploch stavebních na 8 ha.

Obyvatelstva bylo r. 1790 v 91 křesť. domech 540 a ve 64 žid. domech 556, r. 1834 ve 228 domech 1243 duší, z čehož 633 židů. R. 1880 bylo 236 domů a 1089 obyvatel (530 židů), r. 1890 bylo 257 domů s 1060 obyvateli (451 židů) a r. 1900 v 244 domech 942 duší (374 židů). Většina obyvatelstva je kato-

Obr. 47. Starý obraz Šafova (z r. 1726).

lická a německá; zaměstnáním jsou obyvatelé zemědělci a řemeslníci. R. 1900 napočteno jen 15 Čechů.

Farní kostel zasvěcený sv. Bartoloměji stojí na náměstí. Zbudován byl r. 1735 na místě starožitné již r. 1499 připomínané kaplice. V poslední době byl několikráte opravován, takže dnes náleží k nejpěknějším a nejprostrannějším kostelům v okrese. (Obr. 48.)

Zvony jsou tři, ve Znojmě lité r. 1768 a 1783.

Kostelní záduší obnáší 3442 K.

Fara připomíná se už r. 1552; záhy po té dostalo se do rukou luteránů vlivem nekatolických majetníků velkostatku vranovského, kterým vždy náleželo právo patronátní. R. 1619 zemřel tam pastor Krištofor Regulus a po něm následoval pastor David Zikmund Lachman, rodák z Vratislavě slezské, jehož teprve r. 1631 zapudili katoličtí misionáři z jesuitské koleje znojemské. Když vykonán byl obrat obyvatelstva ke katolictví, byl Šafov

Obr. 48. Šafov (náměstí s kostelem).

přifařen do vzdálených Štítar, protože nebylo dostatek kněží, kteří by mohli býti na fary dosazeni. R. 1657 byl Šafov přifařen již do značně bližšího Vranova. V děkanské visitační zprávě z toho roku čteme, že v Šafově již po mnoho let není faráře, že fara je pobořena a že vranovský farář v kostele sloužívá mši svatou jen na den sv. Víta. Farníci r. 1689 zbudovali faru a ucházeli se o kněze, který však jim dán teprve r. 1728; listinou danou dne 14. ledna r. 1733 nadala hraběnka Marie Anna z Althana faru.

Přifařen jest pouze Šafov.

Patronem je ode dávna velkostatkář vranovský, nyní Luitgarda hraběnka Stadnická.

Matriky počínají se r. 1740; roku 1733 první farář Jan Michal Miller založil pamětní knihu. Nejdéle tu farářovali Norbert Platzer (1831—1862) a Ant. Höfer (1867—1883).

Židovský templ byl zbudován r. 1785 a po požáru r. 1822 úplně obnoven. Rabbimu šafovskému podléhají židé z Mor. Budějovic. Židovský hřbitov je tak starý jako templ. Židovská obec zdejší pochází z doby Marie Teresie, za níž určeno, ve kterých místech na Moravě mohou židé býti zvláštní od křesťanských oddělenou obcí.

Škola v křesťanské obci jest německá, jednotřídní, r. 1904 měla 110 školních dětí. Jest z nejstarších v okrese, neboť dle místních zápisův již r. 1673 dávala obec učiteli ročně 16 zl. a 13 měr žita na výživu. Nejdéle tam působil vzorný učitel (Musterlehrer) Jan Bauer (1805—1869).

Školní kronika založena r. 1888 učitelem Fab. Smrčkou.

Školní knihovna má 110 čísel.

Bývalý učitelský plat obnášel r. 1845: školného 180 zl. a za službu kostelnickou a varhanickou 120 zl. konv. m.

Židovská škola byla založena r. 1800, ale r. 1805 vyučoval polodenně učitel z křesťanské školy. R. 1828 daroval Josias Rollmann svůj dům (č. 83) na školu. R. 1852 byla na dvojtřídní rozšířena a r. 1855 přestěhovala se do nynější budovy. R. 1869 stala se škola trojtřídní, ale když ubylo židovského žactva, byla r. 1881 na dvě třídy obmezena.

Školní kronika založena r. 1853; obsahuje záznamy od r. 1805.

Školní knihovna má 61 čísel.

Pošta i telegraf jsou v místě, vrchnostenský úřad ve Vranově.

V obecním znaku má míti městečko Schaffaw dle výsadní listiny krále Ferdinanda I. ze dne 13. prosince r. 1540 červený štít, v něm bílou zeď s cimbuřím, branou a se zlatým mřížovím, na kteréž zdi dvě stříbrné věže stojí a mezi věžemi medvěd, který předníma tlapama obou věží se drží. Zároveň

dovoleno novému městečku pečetiti červeným voskem. Tímto listem byl Šafov vysazen na městečko a dovoleno, aby se tam usazovali do vůle krejčí, ševci kováři, soukeníci, sladovničtí (Bierbrenner stojí v listině), řezníci (Metzger). V poslední době žádala obec, aby Safov byl povýšen na město, ale žádost byla zamítnuta s odůvodněním, že v osadě není nijakého průmyslu a počet obyvatelstva že je jen nepatrný.

V obecním archivě jsou tyto listiny: výsadní list králův Ferdinanda I. na městečko a trh výroční na sv. Bartoloměje z r. 1540; výsadní list krále Ferdinanda II. ze dne 9. října r. 1628, kterým potvrzuje se privilej Ferdinanda I. a povoluje druhý výroční trh na sv. Víta, list císaře Karla VI. ze dne 5. února r. 1726, kterým se obě předchozí privileje znova stvrzují; výsadní listy královny Marie Terezie ze dne 27. února r. 1747 a 27. listopadu r. 1748, kterými dává se městečku právo týdenního trhu na obilí na každou sobotu, jak se tyto trhy již dříve konávaly, ale během a nehodami časův zanikly. List císaře Josefa II. ze dne 7. září 1781, kterým potvrzují se veškera dřívější práva a městské výsady, list Františka II. ze dne 23. března r. 1793, kterým císař potvrzuje veškery dosavadní výsady a přidává třetí výroční trh na úterek po sv. Cyrilu a Metoději (9. března) a čtvrtý na sv. Havla (16. října) a dovoluje zároveň, aby před každým výročním trhem konal se trh dobytčí. Poslední výsady pocházejí od císaře Ferdinanda I. ze dne 5. července 1839, kterými kromě již stávajících trhů týdenních povoluje se na každý první pátek v měsíci trh dobytčí, vyjímaje svátky.

Obecní pečeť nese městský znak; nejstarší pečeť je stříbrná, masivní a má vročení 1545.

Trhy konají se tak, jak byly povoleny panovníky a shora uvedeny.

Rod přes dvě stě let: Halmschlager.

Spolky: pěvecký (Gesangverein), záložna a židovský Leseverein (od r. 1890); r. 1900 zřízena záložna dle vzoru Raiffeisenova.

Cechy bývaly prý kdysi také, ale časem byly přeloženy do Vranova. Nyní je v městečku několik řemeslníků, většinou živí se křesťanské obyvatelstvo polním hospodářstvím a židovské obchodem.

Živelní pohromy: sucho r. 1848 a z toho v následujícím roce veliká drahota, jaké od r. 1817 nikdo nepamatoval. Veliké požáry r. 1820, 1821, 1823, 1824.

Samota: U lanavské cesty býval mlýn, po němž zbyla památkou louka zvaná Mühlwiese.

Jména některých tratí: Zulüss, Aulüss, Kiriaker, Trohteicht, Scheibenörtl, Hofstätten, Walnigacker, Sandlüss, Frainerlüss, Breiten, Fegeracker, Tieffeld Lüchgrabeln, Maueracker, Gänseacker, Predigtstuhl, Baumacker, Kornlüss. Dva panské rybníky slují Grösingteich a Brückelteich.

Poddanské poměry: celoláník dával vrchnosti 6 mandelů pšenice, 6 mandelů žita a tolikéž ovsa, posílal také po celý rok jednu osobu na robotu; poddaní opatrovali také v rybnících rybí násadu. Z celolánu bylo 150 zl. výkupu. Robotní poměry nebyly tuhé a někteří poddaní se již za císaře Františka I. vykoupili.

Místní jméno jest asi původu německého, třebaže r. 1323 čte se s českou koncovkou Schephov a také na nejstarší obecní pečeti čte se nápis „Sigillum oppidi Schaffaw“, což však snad čísti sluší Schafau. O původu osady i o původu jména vypravuje lidová pověsť asi toto: Kterýsi hrabě z Althana chtěl založiti na svém panství město. Althanové drželi své doby Jaroslavice a Vranov a jiná větev držela Hrabětice na Jaroslavsku. Majitel Vranova vyjednával s majitelem Drozdovic v Dolních Rakousích, jenž žádal, aby na město povýšeny byly Drozdovice. Jednání se nezdařilo a vranovský pán založil pouze městečko, kterému proto, weil das Begehren des mährischen Gutsbesitzers eine Stadt zu gründen abgeschafft wurde, dáno jméno Schaffa. Je to pouze lidová pověst jazykozpytná; Drozdovice (Drosendorf) v Dolních Rakousích jsou starší Šafova (připomínají se již r. 1150 a 1256),[1]) a byly již za Přemysla Otakara II. městem; také Šafov je zase mnohem starší než inkolát rodu Althanského na Moravě.

Šafov jmenoval prý se druhdy také „Schaffa an der Eiche“, (Šafov u dubu), protože dle lidové pověsti na kopci mezi Šafovem a Starým Petřínem stával veliký dub.

Také vypravuje pověst, jak určeny byly hranice obecní. Les mezi Šafovem a Lanavou v Dolních Rakousích býval příslu-

---

[1]) Topographie v. Niederösterreich, Bd. II., S. 356, 358.

šenstvím šafovským. Ale časem zapomnělo se, kde jsou hranice mezi oběma osadami a o les vznikl spor. Spor byl rozhodnut císařským komisařem (durch einen Granitzreiter), který hranice obešel a les přisoudil Lanavě.

V pramenech čteme první zmínku o Šafově teprve v listině ze dne 28. září r. 1323, kterou změnil král Jan s panem Jindřichem z Lipého zeměpanské statky moravské Vranov a Jevíčko za jeho v Čechách ležící zboží tachovské.[1])

Šafov byl vždy příslušenstvím vranovským. Při tomto zboží připomíná se r. 1515, kdy Albert Bilovský z Lichtemburka prodává Vranov Artlebovi z Boskovic[2]) a znova r. 1552, kdy Zdeněk Lomnický z Meziříčí prodává Vranov a při něm Šafov s farou nejvyššímu moravskému purkrabí Volfovi Krajířovi z Krajku. R. 1562 pohnal vranovský farář Zikmund majitele Vranova Petra Čertorejského z Čertorej, že mu odpírá farních desátků z městečka Šafova a ze dvou usedlých ve St. Petříně. Sporného desátku bylo ročně 60 kr., 4 slípky a 96 vajec.[3])

Šafov byl tou dobou jistě luterský, ač teprve k r. 1619 vzpomíná se pastora Christofora Regula a po něm Davida Lahmanna. Teprve po r. 1631 přišli do osady katoličtí misionáři, kteří opětně uvedli katolictví.[4])

Před více než 200 lety přišlo do Šafova šest židoských rodin z Weitersfelda v Rakousích a usadilo se v křesťanské obci. Toho nemínil trpěti farář, který se shodl s majitelem velkostatku, jenž vykázal židům pusté místo za osadou ve výměře desíti měr, kde záhy vzniklo přes 40 židovských domů. Vrchnost prý však netrpěla, aby u židů byli zaměstnáni křesťanští služební.

---

[1]) Cod. dipl. Mor. VII., 818 č. 217. Emler Reg. III. 358.

[2]) Z. d. XV., 2.

[3]) Brn. půh. XLVIII., fol. 40.

[4]) Wolný, Kirchl. Topogr. II. 202.

Šreflová,

něm. Schröffelsdorf, samostatná katastrální obec, politicky kolonie Chvalatic, od níž je půl hodiny vzdálena, 7 km severně Vranova.

Rozloha obce je 494 ha., z čehož ploch stavebních 1 ha. 30 a.

Obyvatelstva bylo r. 1880 ve 20 domech 115, r. 1890 ve 24 domech 122 a r. 1900 v 27 domech 149 duší, 56 Čechů, 93 Němců.

Farou přísluší do Chvalatic; jednotřídní škola byla zřízena r. 1889. Před tím chodily děti do školy chvalatické. R. 1901 bylo školou povinných dětí 42. Škola byla zřízena pomocí „Schulvereinu".

Rody přes 100 let: Matula, Slabý, Komenda, Schlaf, Kronowetter, Lustig, Fleischer, Mahr.

Jména tratí: Am Brenden, Neuhofer, Augusten a Znaimer Ried.

K Šreflové patří samota Nové Dvory (Neuhof): panský dvůr s lihovarem, patřící k panství bítovskému, hostinec kovárna a čtyři domky. Sem čítá se také Augustin dvůr, zvaný také „Baumschule". Viz také Chvalatice.

Šreflová byla založena r. 1786 rozpuštěním pozemků při panském dvoře mezi poddané a nazvána po zakladateli baronovi Šreflovi z Mansperka, podkomořím moravském. Slavík klade založení její již k r. 1779. V diecesijním katalogu píše se obec tato Kuliv, nová podrobná mapa Vilímkova užívá jména Kůlna.[1]) Pozemky k jejímu založení dalo také město Znojmo od své české vsi Čidružic. Založením Šreflové bylo ve zdejších končinách území národnosti německé značně rozšířeno na úkor národnosti české. Časem však přece zmohl se živel český v nové osadě, ale od r. 1880 Čechův ubývá neustále, aspoň v úřední statistice, neboť ač jest tu ve skutečnosti většina obyvatelstva českého, přece známá machinace při sčítání lidu znamenitě zdejší Němce rozmnožila. Bohužel závislost na německém velkostatku dusí a ničí sebevědomí lidu.

---

[1]) Volný, Mähren, III., 78; „Selský Archiv" 1902, str. 71; Časop. Mat. Mor. 1897, str. 24.

Štítary,

německy Schiltern; místní jméno po zaměstnání obyvatelstva; samostatná katastrální a politická obec, městečko, 5 km. severovýchodně Vranova, na silnici ze Znojma do Jemnice, na úrodné rovince. Domy jsou stavěny kolem návsí, které uzavírají; rozsáhlé návsí je zdobeno pomníkem císaře Josefa II. a sochou sv. Jana Nep. Domy jsou z cihel a z kamene pevně stavěny, křidlicí kryty, obíleny, štítem do návsí nebo k silnici obráceny; stodoly jsou kryty slamou. Půdorys osady podobá se trojúhelníku. (Obr. 49.)

Rozloha obce spolu s kolonií Šumvaldem, který není samostatnou katastrální obcí je $2855\frac{1}{2}$ ha, z čehož ploch stavebních 15 ha.

Obyvatelstva bylo r. 1790 ve 132 domech 1023, r. 1834 ve 170 domech 959, r. 1880 ve 185 domech 1116, r. 1890 ve 189 domech 1129, r. 1900 ve 192 domech 1076 duší, Němců katolíků, zemědělcův a řemeslníkův, Čechů je jen 24.

Farní kostel zasvěcený sv. Jiří stojí na návsí. Význačno je, že věž stojí od kostela oddělena, jakož je jen při několika málo kostelích na Moravě (v Rouchovanech, v Jevíčku). Kostel je stavba stará, neslohová, pozdějšími přístavky a přestavbami však velmi znešvařená. Největší změny doznala kostelní stavba rozšířením a přístavbou po r. 1706, kdy bleskem byl kostel úplně vypálen. V kostele jsou kromě hlavního oltáře sv. Jiří tři poboční oltáře. (Obr. 50.)

R. 1893 byl pořízen nový hlavní oltář a vnitřek kostelní obnoven. Věž byla opravována r. 1795, kdy vichr škodil dřevěnou střechu. Na věži jsou tři zvony, z nichž největší byl r. 1847 přelit a hodiny koupeny r. 1890 za 730 zl. (Obr. 51.)

Fara připomíná se již r. 1348. Kolem r. 1560 rozšířilo se ve Štítarech učení Lutherovo, jemuž se později majetníci velkostatku vranovského marně bránili. Hlavně nejvyšší zemský hejtman moravský Ladislav Berka z Dubé a Lipého zasazoval se v prvním desítiletí XVII. století o obnovu náboženství katolického. Když mu r. 1608 nařídili moravští stavové, aby pro spáchané nepořádky v úřadě nejvyššího zemského hejtmana ze země ze vyprodal a na své české statky odešel, daroval patronát kostela štítarského olomuckému biskupovi Františkovi z Dietrichštejna,

Obr. 49. Štítary.

o němž se nadál, že bude s to luteránům štítarským zdatně čeliti. Při biskupech olomuckých byl patronát do r. 1714, kdy vrácen majetníkům velkostatku vranovského. Nyní je patronem Luitgarda hraběnka Stadnická. Po r. 1620 vykázáni byli nekatoličtí kazatelé ze Štítar a po zřízení jesuitské koleje znojemské (r 1628) i do Štítar posláni jesuité, aby katolickou protireformaci vykonali. Pro nedostatek kurátního kněžstva byly Štítary po r. 1630 přifařeny do Bítova, při kterém zůstaly do r. 1630,

Obr. 50. Farní kostel s věží ve Štitarech.

kdy přifařeny do Vranova. V děkanské visitační zprávě z r. 1657 se praví, že kostel sv. Jiří je v dobrém stavebním pořádku, bez kněze, bez majetku, že o právo patronátní soudí se majitel vranovského velkostatku s biskupem, katechismus že vykládá se jen v postě a škola že je špatná. Také se uvádí, že farář (vranovský) prodal farský poddanský grunt ve Štítarech vrchnosti. Když později dán osadě zase kněz, přifařeny byly do Štítar osady Lukov a Břečkov, které až do r. 1703 s nimi spojeny byly. Do

r. 1787 také Vranovská Ves podléhala duchovní správě štítarské; nyní patří do Pavlic na Znojemsku. Přifařen jest Šumvald.

Záduší kostelní má 2892 K.

Hřbitov byl původně kolem kostela; r. 1825 založen nynější za osadou.

Matriky počínají se r. 1713, ježto starší byly požárem r. 1706 zničeny.

Obr. 51. Vnitřek kostela ve Štítarech.

Pamětní knihu farní založil asi téhož roku farář Pavel Augustin Koch, jenž ve Štítarech působil v letech 1679—1714.

Škola je německá, trojtřídní, má asi 250 dětí. Stávala jako v mnoha farních místech již před válkou třicetiletou, ač přímých zpráv o tom není. V děkanské visitační zprávě z r. 1657 se praví, že školní budova je sešlá, že však se v ní německy vyučuje.[1]) Stará škola byla v obecním domě a vyhořela r. 1835; se stavbou nové, patrové vedle kostela započalo se

[1]) Slavík, Morava, 212.

r. 1839 a stavba r. 1840 dokončena. Škola byla původně dvojtřídní. R. 1883 rozšířena přestavbou na trojtřídní; nyní dle počtu školních dětí jeví se nutná potřeba čtvrté třídy. Dne 28. června r. 1778 učinila obec smlouvu s učitelem Michalem Schwarzem o platech a dávkách učitelských, dle které měl dostávati učitel za zvonění na mračna z každého domu po snopě pšenice a po snopě žita. Po několika letech byla dávka tato vykoupena 3C zl. rýn. Ostatní příjem učitelův plynul z nepatrného školního platu a za služby kostelnické. Nejdéle na škole působil Ondřej Poiger (1804—1852).

Školní kronika začata nadučitelem Frant. Poigrem.

Školní knihovna má 300 svazků.

Ve Štítarech je též zimní hospodářská škola.

Pošta je v místě, telegraf a nádraží v Šumvaldě.

Městečkem čtou se Štítary již r. 1349. V obecním archivě je opis listiny z r. 1346, kterou moravský markrabí a mladší král český Karel vysadil Štítary za městečko. Městská pečeť stříbrná nese městský znak, letopočet 1542 a opis „Sigillum op. Scitar“.

Znak popisuje se zevrubně v části všeobecné.

Trhy výroční jsou čtyři a konají se: ve čtvrtek před ostatky, v úterý po Nanebevstoupení Páně, v úterý po Nanebevzetí Panny Marie a ve čtvrtek před Početím Panny Marie. Trhy koňské a dobytčí den před každým trhem výročním. Týdenních trhů není a nikdy nebylo. Tržní výsady chovají se v originále v obecním archivě pouze některé, hlavně z r. 1787, kdy císař Josef II. potvrdil všecky výsady štítarské. Lid dosud vypravuje, že trhy štítarské bývaly kdysi hlučné a veliké; časem však poklesly.

Radnice jest zároveň obecním hostincem, který býval druhdy zajisté velmi výnosným, jako mnohé při krajských silnicích ležící hospody. Soudíme tak z nájemní smlouvy ze dne 1. října 1788, dle níž nájemce zavázal se platiti 600 zl. rýnských ročního nájemného a složil 1000 zl. záruky.

Privileje a listiny v obecním archivě jsou ze starší doby vesměs české, z novější doby německé. Jsou však ponejvíce opisy, ježto originály chovají se v zemském archivě mor. v Brně (Art. Znaim). Jsou tu opisy listiny markrabí Karla z r. 1346,

kterou Štítary byly na městečko vysazeny, a listin z r. 1522, 1580, 1610, 1528, 1777, 1787, jichž obsah jest uveden při dějinách městečka. Archiv má také starý „Ratsprotokoll“, obsahující jednání obecního výboru, knihu to pro místní dějiny hlavně XVIII. věku předůležitou.

Rody přes sto let na gruntech: Eiselnkolm, Icha, Jansen, Herliczka (Hrdlička), Futschik (Fučík), Stollhofer (původně Stolhover), Böhm (původně Pöhm), Hangel, Nachtnebel.

Spolky: veteránský, hasičský a Ortsgruppe der Deutschen Südmährens.

Cechů nebývalo, neboť řemeslníci štítarští patřili k řemeslným cechům do Vranova.

Nakažlivé nemoci: cholera r. 1832 byla krutá, ale r. 1866 bylo jí městečko uchráněno.

Živelní pohromy: požáry r. 1706 a 8. dubna 1835. R. 1706 vznikl bleskem veliký požár, který zničil nejen všecky selské usedlosti, nýbrž také kostel a faru a s těmito také mnohé staré důležité zápisy farní. Požár r. 1835 byl neméně krutý. Shořelo 231 domů a 8 lidí; škoda tím způsobená oceněna na 131.629 zl, ale zmírněna byla poněkud dobročinnými sbírkami, které vynesly celkem 21.008 zl.

Samoty: v bažantnici Fasanenhof a panský půl hodiny vzdálený dvůr Helenenhof.

Jména tratí: Nedvůr, Skalka, Křežanka, Stödl, Oberfeld, Mittelfeld, Schlipka (Žlíbek), Badfeld, Hofbreiten, Neureitten, Stöckeln, Konatlitz, Wochholz, Kühberg, Smetanken, Galgenberg, Strážeberg, Sirlitz, Neuteich, Woder, Kavateich, Tiergarten, Freiungswald.

Česká jména s kraje uvedená zřejmě dokazují, že osada drahná léta byla česká. O trati Nedvůr (původně asi Nadvůr) zvané domníváme se, že má jméno po panském dvoře, kterého se r. 1346 vzpomíná.

Poddanské poměry. K lánu čítalo se 140 měr. Byly však v osadě také pololány, čtvrtlány, tříosminy a osminylánu, na něž šel poměrný podíl celolánu. Dne 13. srpna r. 1777 učinila vrchnost smlouvy se sedláky a s chalupníky štítarskými, kterými byly roboty i platy poddanské přesně stanoveny. R. 1522 usta-

noveno, aby celoláník robotoval v každé panské trati ročně čtyři dni potahem a čtyři dni pěšky. Robotu potvrdila zároveň se všemi právy štítarskými r. 1580 hraběnka Estera z Dietrichštejna.

Dějiny. Ve výsadní listině markrabí Karla z r. 1346 čte se, že ve Štítarech byl panský dvůr. Býval za nynějším hřbitovem, kde je dosud trať Nedvůr, které nyní začínají zdejší Němci říkati Hofbreiten. Jsou teď role selská. R. 1349 „Schyltorn“ čtou se městečkem. Byly tou dobou příslušenstvím hradu Cornštejna (r. 1365 majetník hradu toho Jindřich z Bítova manželce své Anežce daroval polovici svého zboží „in villa dicta Sczythary.“)[1]) Podivno, že v zápise tomto mluví se již jen o vsi. Anežka byla druhou ženou páně Jindřichovou a pocházela z rodiny Kravařův Strážnických.

Když časem Cornštejn spojen byl s Bítovem pod společným majetnikem, byly Štítary od hradu odděleny a spojeny s Bítovem. R. 1421 a 1436 čte se v knihách půhonných Jiřík z Bítova a z Vranova, jmenovitě z Štítar.[2]) R. 1498 král Vladislav II. propustil je jakožto příslušenství Bítovské ze závazku lenního ve prospěch Burjana Bítovského z Lichtemburka.[3])

Při tomto panství již zůstaly. R. 1520 prodal je Jindřich Bítovský z Lichtemburka majiteli Vranova, moravskému zemskému hejtmanovi Artlebovi z Boskovic[4]) a r. 1552 Zdeněk Meziříčský z Lomnice prodal městečko Štítary s farou a patronátem jakožto příslušenství vranovské moravskému nejvyššímu purkrabí Volfovi Krajířovi z Krajku.[5]) Tím přešly na čas k Vranovu, ale záhy od něho odloučeny a spojeny s Novým Hrádkem, s nímž je r. 1600 Zikmund z Dietrichštejna prodal nejvyššímu moravskému komoří Ladislavovi Berkovi z Dubé a Lipého, pozdějšímu zemskému hejtmanovi.[6]) Při Novém Hrádku byly ještě r. 1618.[7])

R. 1496 potvrdil král Vladislav II. na přímluvu Burjana Bítovského z Lichtemburka městečku Štítarům veškera práva a

---

[1]) Z. d. IV., 305.

[2]) Brandl, Půh. IX., 86., č. 397., III, 147., č. 667., 668.

[3]) Archiv český, VI., 568.

[4]) Z. d. XVI., 4. Šembera udává r. 1522, „Páni z Boskovic“, 1870., str 102.

[5]) Z. d XXII., 95., [6]) XXIX., 17., [7]) XXXI., 16.

všecky výsady. Z doby, kdy Štítary byly poddány majitelům Bítova, pochází také právo, že štítarští osm dní před sv. Havlem a osm dní po něm směli sbírati a pokud rukou dosáhli lámati suché dřevo v lesích bítovských.

Ve smlouvě o trh celý a dokonalý o městečko Štítary mezi Artlebem z Boskovic a na Vranově, hajtmanem markrabství moravského strany jedné a Jindřichem z Lichtemburka a na Bítově strany druhé, čteme o tom skoro v tato slova: „A což se důchodův a platů na lidech v témž městečku Štítarech dotýče, kteříž od toho času k sv. Václavu přijíti mají, ty mně Jindřichovi vydány býti mají, a ve dvoře při témž městečku obilé semen k osetí nechati panu Artlebovi mám a slámy, kteráž tu bude, polovici a sena ve dvoře všeho také nechati mám. Také toto jest vymíněno, že z městečka Štítar na budoucí časy pastvy se všemi dobytky v lesích k Bítovu příslušejících svobodně užívati mají bez škody sečí mladých a smrh, tak jakž od starodávna jsou užívali, a také drva suchá v týchž lesích k Bítovu příslušejících svobodně bráti mají, tak jakž jsou od starodávna brávali, a za tu pastvu a za drva suchá k Bítovu žádných poplatků dávati povinni nebudú. Také jestliže by pan Artleb aneb potomci jeho rybník, který na kruntech štítarských nový dělati aneb starý opravovati chtěli, takže by na krunty bítovské kde utopili, toho jim bráněno býti nemá, tak což by zatopili, aby zase jinými krunty při hranicích příležících oddáno bylo tolikéž, což by zatopeno bylo. A což se rybníka Žebráka dotýče, k tomu rybníku jízdy svobodné, tak jakž od starodávna byly, býti mají. A při lovení rybníka, což by bylo potřebí lovcům drev, tu svobodu míti mají sekati a užiti v lesích k Bítovu příslušejících tu, kdež by nejblíže od toho rybníka přiležželo. Také k tarasu k témuž rybníku, kdež by toho koli potřeba byla, v lesích bítovských, kdež by nejblíže přiležalo, sekati a bráti mají bez překážky tolikrát, kolikrát by toho potřebí bylo. A také já svrchupsaný Jindřich lidi štítarské panu Artlebovi ty všecky, kteréž na rukojmích mám v jakémkoli rukojemství, s těmi rukojemstvími propustiti mám a list správní podle obyčeje a řádu tohoto markrabství panu Artlebovi a erbům jeho ve 4 nedělích udělati a dokonati mám, a to my Artleb a Jindřich jsme sobě ctně, věrně a křesťansky zdržeti a zachovati slíbili.[1]“

[1] Archiv zemský v Brně, Art. Znaim, V., 1.

Štítarští měli jiné ještě svobody. Poznáváme je ze smlouvy v pondělí před sv. Maří Majdalenou r. 1530 mezi Jindřichem z Lichtemburka a na Bítově a Zdeňkem Meziříčským z Lomnice a na Vranově učiněné, kdy se jednalo o rybník Šťastný, náležitý panu Jindřichovi, kterým zatopeny byly grunty štítarské. Mocní rozhodčí vypověděli, aby pan Jindřich panu Zdeňkovi, což jest jeho louk, kteréž lidé pod plat drželi, zatopil, oddal louku, kteráž slove Mertovská podle Dyje ležící, a louku, kteréž farářská říkaji, a což jest lidem Štítarským kruntův jejich zatopil, aby za to jim pan Jindřich oddal smrhu, kteréž Planá doubrava říkají, a tak tím rybníkem Šťastným pan Jindřich svobodně topiti bude moci bez všelijakých překázek až po to kamení, kteréž jest v chobotě nahoře zasazeno. Také vyminěno, aby lidé páně Bítovského i páně Meziříčského na Plané doubravě i na té louce Mertovské a louce farářské svobodně pásti a toho s obú stran užívati mohli nyní i na časy budoucí, když by seno neb tráva s nich sňata byla. Také když by rybník spuštěn byl a pustý stál, mohú Štítarští dobytky své na něm pásti, leč by pan Jindřich seno na tom rybnice dělati dáti chtěl aneb jej osíti dal, tehda štítarští nemají pastvami na tom rybníce škody dělati.[1])

Ustanovení smlouvy z r. 1520 vedla r. 1552 ke sporům mezi Václavem mladším Bítovským, synem páně Jindřichovým, a mezi Zdeňkem z Lomnice. Vznikly půhony, psaní, zápovědě a nevole, které urovnal Volf Krajíř St. z Krajku, na ten čas nejvyšší purkrabí pražský, v ten konec, že ta všecka smlouva v svejch punktech a artikulích a klausulích v své mocnosti zůstati má a podle té smlouvy aby se držitelé statku vranovského a bítovského k sobě zachovali. Tolikéž nemá se rušiti mírné narovnání z r. 1530 o rybník Šťastný učiněné.[2])

Když později byly Štítary od Bítova odloučeny, bylo právo toto sporné, neboť majetníci bítovští štítarským bránili, aby dřevo sbírali a lámali. R. 1580 majitelka vranovská Estera z Dietrichštejna učinila s majitelem Bítova Janem Volfartem Strejnem ze Švarcenavy smlouvu, kterou pan Strejn práva Štítarských uznal a se zavázal, že jim v nich brániti nebude. Když později bítovské lesy směrem k Cidružicům přešly v majetek města

---

[1]) Ibid. V., 2., [2]) V., 3.

Znojma, bylo nuceno i toto smlouvou ze dne 16. ledna r. 1610 práva štítarských uznati.

Štítarští hlásili se k svému starému právu, že smějí za celý rok a stále a ustavičně sbírati a v tom sobě překážeti žádnému nedali. Znojemští páni pak skrze správce a ouředníky čidružické, dráby, hajné a jinou čeládku vozy, sekery i koně jim brali a je všelijak sužovali, takže různice z toho nemalé povstávaly, ano i mordu při tom obávati se jest bylo. Bylo o to jednání na zámku vranovském, kde se purkmistr a rada města Znojma s panem Honsem Wolfartem Strejnem z Švarcenavy přátelsky a dobrovolně porovnali a na tom přestali, že Štítarští v budoucí věčné časy právo mají každoročně dvě neděle, to jest tejden před sv. Havlem a tejden po sv. Havle do hor bítovských, jichž nyní páni znojemští díl drží, dříví suché ležaté sbírati a, co by se rukama vykroutiti mohlo, bráti; než z pařezů řádného dříví sekati nemají. Mimo tento čas mají oni Štítarští lesům pokoj dáti a v horách znojemských nic o své ujmě a bez dovolení jejich nebrati a své vůle neprovozovati. Jakož také Štítarští správce statku čidružického Štěpána Vlacha a čeledína pánů znojemských Jakuba Drába nenáležitě sbili, stloukli a zranili a za to by měli slušně strestáni býti, ty věci s obojí strany k tomu se přivedly, aby pan Wolfart Strejn vinníky bitím strestal a je k tomu přidržel, aby správci Štěpánovi Vlachovi náležitě odpros za to učinili a více se toho pod hrdla i statků ztracením nedopouštěli, ale přece za to sbití ihned 30 zl. na hotově složili a odvedli.[1])

Ale spory vlekly se ustavičně. Konečně urovnal je smírem ze dne 3. srpna r. 1766 hrabě Daun, majetník Bítova, tím, že daroval obci Štítarské třetinu, t. zv. Freiungwaldu, zač obec upustila od sbírání a lámání dřeva v panském lese bítovském. Les ten má 267 jiter. Ve znojemských lesích trvalo toto právo až do r. 1850, kdy malým odškodným vykoupeno.

R. 1522 majetník Vranova Petr Černohorský z Boskovic daroval poddaným Štítarským právo odúmrtní, ustanoviv, že poslední vůlí mohou statky svými svobodně nakládati, a uzavřel s nimi smlouvu o robotách a desátcích. R. 1528 Zdeněk Meziříčský

---

[1]) Zemský archiv v Brně, Art. Znaim, VI., 43. Všecky tyto tři listiny otiskl jsem v „Selském Archivu" 1906.

z Lomnice daroval Štítarským právo, aby obecní jmění svobodně spravovali a sirotčí peníze i spravedlnosti v obecní truhlici opatrovali a účtovali.

R. 1645 byly Štítary spáleny a pobořeny vojskem švédským, ale za účinné pomoci majetníků velkostatku zotavily se záhy. R. 1748 potvrdila císařovna Marie Teresie všecky výsady.

R. 1788 ustanoveno, aby přispívaly ročně 12 zl ke kriminálnímu soudu znojemskému.[1])

Po třicetileté válce byla třetina obyvatelstva štítarského česká, avšak v XVIII. století Čechové již mizeli a do dneška skoro úplně vymizeli.[2]), takže r. 1900 se napočítalo jen 24 Čechů.

Poslední potomek slavné druhdy rodiny Althanské, hrabě Josef Althan, byl neustále v peněžní tísni (byl Bohu nemilý hazardní hráč). Sháněl peníze, kde a jak se dalo. Dne 21. ledna r. 1787 prodal od panství vranovského obci Štítarům 150 jiter vyspělého lesa za nepatrnou cenu 9500 zl. rýn. Obec vykácela les a půdu rozdělila mezi 83 usedlíků. Udělala prý tím výborný obchod, protože jí přišel kmen na několik krejcarů. Tato trať sluje dnes Stöckl.

Když hrabě Josef Althan prohrál všechno veliké panství, koupil je pražský advokát Josef Hilgartner rytíř z Lilienbornu, jehož jedinou snahou bylo, aby z koupeného velkostatku vyzískal co nejvíce peněz. Prodával proto pozemky sedlákům, založil na vykácených lesních tratích osady Liliendorf a Šumvald a nabízel sedlákům výkup z poddanství. Výkupu však jen někteří důvěřovali a proto jen málokteří za dosti nízký výkup se z poddanství vyplatili, ač advokát von Lilienborn mínil s výkupem poctivě.

R. 1805 leželo ve Štítarech vojsko francouzské až do ledna r. 1806 a v listopadu r. 1809 přišlo opět.

R. 1884 zbudován a odhalen byl na návsi pomník císaře Josefa II. za přispění německého spolku pro městečko a venkov a r. 1889 zřízena nákladem farního chudinského fondu úhledná nemocnice za 4500 zl.

---

[1]) Hübner, Znaim, 1869 pg. 196.
[2]) Časop. Mat. Mor. 1897, str. 23.

Šumvald,

německy Schönwald, nověji založená osada, která politicky i katastrálně přísluší ke Štítarům, na silnici ze Štítar do Znojma, 5 km severovýchodně od Vranova. (Obr. 52.)

Obyvatelstva bylo r. 1834 ve 30 domech 164, r. 1880 ve 39 domech 229, r. 1890 v 45 domech 185 a r. 1900 v 50 domech 211 duší, Němců, katolíků, zemědělců jen 6 Čechů.

Obr. 52. Šumvald.

Farou, školou i poštou přísluší osada do Štítar, odkud je půl hodiny vzdálena. Telegrafní úřad a nádraží severozápadní dráhy je v místě, nádraží jmenuje se Šumvald-Vranov.

Šumvald založil r. 1798 na vykácené lesní trati advokát Josef Hilgartner rytíř z Lilienborna, jenž založil také Liliendorf. Tento majetník velikého statku vranovského hleděl, aby ze zboží nemovitého získal co nejvíce peněz. Proto nejen prodával a kácel

lesy, ale také nabízel poddaným výkup z roboty za hotový groš. Ale nemnozí této nabídce důvěřovali, ač byla upřímná, jak se ukázalo při těch, kteří se dali zlákati a tím stali se vlastníky svých usedlostí.

Unašov,

původně Onšov a Onešov, dle diecesijního katalogu Hanušov, německy Windschau, samostatná katastrální a politická obec, čtvrt hodiny od Vranova na severovýchod, při silnici z Vranova do Znojma. Domy tvoří nepravidelnou trojúhelnou náves, jsou budovány z cihel a z kamene, kryty křidlicí. Za každým domem je zahrada.

Rozloha obce je 605 ha, z čehož ploch stavebních 2 ha.

Obyvatelstva bylo r. 1790 ve 20 domech 119, r. 1834 ve 24 domech 144, r. 1880 v 25 domech 145, r. 1890 v 26 domech 165, r. 1900 v 27 domech 143 duší, Němců, zemědělců, katolíků. V letech 1880—90 byla v osadě česká menšina, r. 1900 jen 8 Čechů.

Farou, školou a poštou náleží osada do Vranova. Hřbitov je v místě.

Poddanské poměry: V osadě jsou jen čtvrtláníci. Ke čtvrtlánu patří 100 měr výsevku; z toho však je sotva 24 měr orné půdy. Ostatek jsou louky, pastviska a lesy.

Na návsi stojí kaple sv. Anny, vystavěná r. 1754, která r. 1764 prohlášena byla veřejnou. Na věži jsou dva zvonky. Stěny kaple jsou vyzdobeny nástěnnými malbami, prací to neumëleckou.

Unašov je stará osada, třeba se po prvé připomíná teprve 28. září r. 1323 jako příslušenství zboží vranovského v listině, kterou král Jan Lucemburský dává Jindřichovi z Lipého záměnou za statek Tachov v Čechách ležící zboží vranovské a jevíčské na Moravě. Ves tato píše se v listině Unešov (Uneschow).[1])

R. 1350 zapisují se v zemských deskách dva lány a tři popluží in Onschow synům Dobšovým z Lukova,[2]) z čehož souditi lze, že Onšov nebyl příslušenstvím vranovským všechen.

---

[1]) Chytil, Cod. dipl. Mor. VII., 818 č. 217. Emler, Reg. III. 358.

[2]) Z. d. brn. I., 152.

Co ještě uvádí Volný v dějinách této osady, že totiž r. 1358 Oldřich z Onšova postoupil sestře své, ženě Niklasově z Hrádku, dvůr a 40 talentů (hřiven) v Onšově a že r. 1365 Bohuš z Křidlovic prodal Maršíkovi z Onšova (jenž se ještě 23. dubna r. 1371 připomíná) a jeho ženě Anči dvůr, dva lány a tré popluží za 25 hřiven, a Petr z Onšova lán pole Miklasovi z Prachvic, nesmí se spojovati s tímto Onšovem, nýbrž se zaniklým Onšovem (Auschauhof) u Hevlína.[1]) Po Volném tutéž chybu opakuje také „Heimatskunde des pol. Bezirkes Znaim."[2])

Od r. 1516 byl Unašov neustále příslušenstvím velkostatku vranovského. R. 1535 připomíná se osadou pustou, ale kolem r. 1550 byl osazen znova.[3])

Po pohromách války třicetileté přibylo obyvatelstva českého.

Vracovice,

německy Edenthurn, samostatná katastrální a politická obec, osada v hornaté krajině, při silnici ze Znojma do Vranova, 7 km sv. od Vranova. Rozloha obce je 1586 ha, z čehož ploch stavebních 6 ha. Co do rozlohy je to druhá osada v okrese. (Obr. 53.)

Obyvatelstva bylo r. 1880 v 64 domech 245, r. 1890 v 55 domech 358, r. 1900 v 59 domech 376 duší, Čechů i Němců (Němců dle úředního sčítání většina, ve skutečnosti jen asi polovice; Čechů jen 38 napočítáno), katolíků, zemědělcův.

Farou přísluší osada do Horního Břečkova. V osadě je však kaple sv. Michala archanděla zbudovaná r. 1761, k níž r. 1802 byla přistavěna sakristie. Kaple má mešní licenci, ba do r. 1874 chovala se v ní také nejsvětější svátost. Poněvadž nyní jen zřídka slouží se ve Vracovicích mše svatá, zakázala brněnská konsistoř přechovávání nejsvětější svátosti v kapli. Na věži jsou tři zvony přelité r. 1888 ve Víd. Novém Městě. Za osadou je hřbitov, zřízený již r. 1789 a téhož roku dne 29. září posvěcený.

---

[1]) Z. d. III., 79, 304. Cod. dipl. Mor. X., 145 č. 120. Volný, Mähren, III., 195.

[2]) Heimatskunde, seš. 2., str. 32.

[3]) Volný, Mähren, III., 195, 206.

Obr. 53. Vracovice.

Jednotřídní německá škola byla zřízena r. 1809. S počátku se vyučovalo v najatých místnostech výpomocně z farní školy břečkovské, ale r. 1811 zbudovala obec vlastní školní budovu, která r. 1890 byla přístavbou zvětšena. R. 1903 vystavěna nynější budova.

Pošta je v Liliendorfě.

Spolky: hasiči a hospodářský Konsum-Verein.

Nakažlivé nemoci: cholera r. 1866.

Živelní pohromy: požáry r. 1851, 1892, krupobití r. 1892.

Válkami trpěla obec nemálo za válek husitských.

Samota: Fasanhof (myslivna).

Vracovice jsou starou osadou. Po prvé připomínají se v listině ze dne 28. září r. 1323, kterou král Jan Lucemburský mění královské statky moravské Vranov a Jevíčko s Jindřichem z Lipého za jeho v Čechách ležící zboží tachovské.[1])

Zdá se, že na čas byly Vracovice zbožím samostatným, neboť ke 22. lednu r. 1406 čteme, že páni nalezli ve při mezi Kunkú vdovú Petrovú z Vracovic a mezi Přechem z Kojetic: Ukáže-li Kunka dobrými lidmi svatebními, že jí za věno slíbil, má jí plniti; i nalezli páni, že dobrými jest dovedla lidmi.[2]) A k r. 1407 mezi Kunkú z Vracovic a Přechem z Kojetic: poněvadž jest Kunka dobrými lidmi svatebními ukázala přede pány, má jí Přech plniti.[3])

Později byly zase Vracovice neustále příslušenstvím velkostatku vranovského, při němž se však připomínají znova až teprve r. 1515. Tehdy prodal je se dvorem pustým Albert Bítovský z Lichtemburka a na Vranově Artlebovi z Boskovic.[4]) Později přešly ke zboží Novohrádeckému, při němž se připomínají r. 1618. Tehdy byly ve Vracovicích dvůr a tvrz.[5])

Po válce třicetileté přibylo 28% Čechův.[6]) Tehdy byla třetina obyvatelstva českého; v XVIII. století Čechové mizeli.[7])

[1]) Emler, Reg. III., 358. Cod. dipl. Mor. III., 818.
[2]) Půh. II., 2., čís. 8.
[4]) Půh. II., čís. 65.
[5]) Z. d. brn., XV., 2., [3]) XXXI., 16.
[6]) Časop. Mat. Mor., 1894., 173.
[7]) Slavík, Čas. Mat. Mor., 1897., 23.

Místní jméno jest patronymické od osob. jména Vrat neb Vrac, což jest zkrácenina z Vratislav neb Vraclav.

Četli jsme také takovýto, ostatně dosti vtipný výklad německého místního jména: Po r. 1516, kdy osada vzpomíná se pustou, zůstaly jen pustý dvůr a pustá věž: a když osada znovu založena, nazvána „(zum) öden Thurm".[1])

O panské sýpce, stojící v panském dvoře, mohutném to stavení všem moravským sýpkám podobném, vypravuje lid, že bývala kdysi klášterem. Tato lidová pověst, ovšem nesprávná, zakládá se pouze na lidovém nepochopení mohutnosti stavby.

Zaniklé osady: dědina a hrad **Šimberk,** německy Schenkenberg. Na mapě Moravy, kterou r. 1818 vydal důchodní Bayer, spatřujeme v lesích mezi Olbramkostelem a Vracovicemi naznačenou bezejmennou zříceninu. Jsou to ssutiny bývalého hradu Šenkenberka, který druhdy také Šimberkem se jmenuje a na mapě speciální jako Tymberk je poznamenán. Pod tímto hradem stávala ves Šenkenberk, která již r. 1548 se připomíná jako pustá. Dějiny hrádku nejsou sice příliš pestré, ale poněvadž o nich dosud nikde nebylo psáno soustavně, neváháme je tuto vypsati.

K r. 1239 čte se královský purkrabí vranovský Vilím Šenk,[2]) snad zakladatel hradu Šenkenberka.

První zmínka o Šenkenberce a majetnících děje se k r. 1325 21. dubna, kdy král český Jan Lucemburský dovoluje Hrutovi z Ruthenštejna,[3]) by prodal ves Chlupice u Hostěradic zeti svému Jindřichovi ze Šenkenberka za 250 hř. stř. moravského rázu a váhy.[4]) Tento Jindřich čte se ještě r. 1337 5. března jako svědek na listině kláštera Luckého[5]) a znovu r. 1338 25. července na listině vydané o patronát kostela v Mikulovicích u Znojma pro klášter v Pustiměři,[6]) a posléze r. 1343 12. září na listině Lucké rovněž jako svědek.[7]) Mělo svědectví jeho zajisté váhu.

---

[1]) Fr. Mühlberger, „Die Pfarre Ober-Fröschau", 1898., pg. 20. Skutečně také r. 1785 píše se osada „Ödenthurm".

[2]) Eml. Reg. I., 449.

[3]) Dosavadní ssutiny Rukštejna mezi Brtnicí a Přímělkovem.

[4])—[6]) Chytil, Cod. dipl. Mor. VI., 221 n. 285., VII., 105 n. 154., 149. a 150., čís. 204. a 205.

[7]) Henrich von Schemgernberch. Chytil, Cod. dipl. Mor. VII., 367 n. 500.

R. 1353 Markvart ze Šimberka postupuje Přibíkovi z Jikve polovici hradu Šenkenberka se vším příslušenstvím — s lesy, lukami, pastvinami a všemi právy, jakož vše to sám držel a užíval, mimo ves Žerůtky u Olbramkostela.[1]) Druhá polovice hradu náležela tou dobou Protivovi ze Šimberka, který ji tehdy (1353) postupuje Přibíkovi z Jikve[2]) (Volný píše z Jikvy a po druhé z Pokowy) s týmiž právy a podmínkami, jako první půle postupuje Markvart. Tento Procziwa ze Senkenberka jest ještě k r. 1356 na listině bez data.[3]) S oběma bratry Protivou i Markvartem setkáváme se ještě r. 1358, kdy postupují svého dvora v Ratišovicích paní Jitce.[4]) Psali se tedy nadále ze Šenkenberka, ačkoliv hradu již nedrželi. V této době již dosti hojně se přihází, že zemané a vladykové píši se po původním svém sídle, třeba bylo již v rukou jiných rodův. Původně psali se vždy dle nového bydla, čímž nezřídka ocitá se historik na rozpacích, kterému rodu toho neb onoho pána má přičísti.

Roku 1360 Procek (Protiva?) ze Šenkenberka prodal půl hradu Šenkenberka, půl vsi Nepicz,[5]) půl vsi in Wilkow,[6]) půl vsi in Miliczov,[7]) půl popluží se třemi lány in Syrotka[8]) a půl vsi in Hostyehradek[9]) s polovicí veškerého příslušenství za 510 hřiven pánům Jimramovi z Jakubova, Oldřichovi ze Želetavy a Raškovi z Borů.[10]) Druhou polovici hradu drželi Markvart ze Šenkenberka a bratr jeho Boček. Boček ze Šenkenberka vešel r. 1361 na svůj díl hradu s veškerým příslušenstvím na spolek s Oldřichem ze Želetavy,[11]) a Markvart ze Šenkenberka prodal svou část Jimramovi z Jakubova, Bočkovi a Oldřichovi ze Želetavy. Příslušenstvím jmenují se vsi Vepicz (Hypice), Wlkow, Miliczowicz (Mlíčovice), Hostyeradky (Hostěradky) a Zyrotka (Žerůtky).[12])

[1]) Z d. III., 10. Przibconi de Gyekwa, Gyequa. Index z. d. o tomto místním jméně píše: unbekannt. (Ves tato jest Jikev u Loučína na Nymbursku).

[2]) Z. d. III., 11

[3]) Cod dipl. Mor. IX., 21 n. 27.

[4]) Z. d. III., 369.

[5]) Snad zajisté Hypice u Vracovic.

[6]) Zaniklý Vlkov u Vracovic.

[7]) Zaniklé, později znovu zbudované Mlíčovice (Milleschitz).

[8]) Žerůtky u Olbramkostela.

[9]) Hostěradky zanikly: nyní v těch místech kolonie Fischhäusel.

[10])—[12]) Z. d. III., 560., IV., 16., 30., 228. a 229.

O zmíněném Markvartovi ze Šenkenberka dočítáme se v zemských deskách cúdy Brněnské, že měl za ženu Janu, vdovu po Alšovi z Plavče. — K roku 1365 totiž čteme: Paní Johanka, manželka kdysi Alšíka z Plavče, Markvartovi ze Šimberka, svému manželi v Plavči svého věna 40 kop právem věčným se vzdala.[1]) Téhož roku také Markvard zo Šenkenberka prodal Filipovi z Jakubova ve vsi **Kaknovicích** (neznámá, zajisté zaniklá) 15 lánů, rybáře a řeku za 120 kop grošů pražských,[2]) ale již r. 1366 obvěnil svou ženu Janu 150 hřivnami grošů praž. na vsi Lupanovicích (zaniklá; bývala u Hostěradic) a dvou popluží tamže.[3])

Nedlouho potom, již r. 1368 čteme o Jankovi ze Šenkenberka, jenž vyznává před úředníky soudu brněnského, že zdědil třetinu zboží Lupanovského.[4]) Lupanovice však nezůstaly na dlouho v rukou bratrů Šenkenberských, neboť již r. 1371 Markvart a Janek, bratři ze Šenkenberka, a Jana, žena Markvartova, prodávají velebnému opatovi a konventu Luckého kláštera blíže Znojma ves Lupanowicze u Hostěhradic za 170 hřiven grošů.[5]) Poznamenáno budiž k tomu, že historik lucký Troschl vypravuje, že r. 1370 opat Otto koupil od jmenovaných bratrů ves Chlupice.[6]) Totéž udává i Volný.[7]) Nesluší tuto rozuměti Lupanovice?

Po více než třicet let se o Šenkenberce a jeho držitelích neděje zmínka, až teprve r. 1406, kdy markrabí moravský Jošt prodává půl tvrze s poplužím, vsi Hypice (Epycze), Vlkov, Hostěradky, Žerůtky, Mlíčovice (Mylyczovicze) s poplužími, lidmi, s platy a dávkami, polnostmi, lučinami, lesy, rybníky, potoky, mezemi i hranicemi a se vším příslušenstvím Přechovi z Kojetic, propouštěje zároveň statek tento z lenního závazku.[8]) Jak se stal statek tento zeměpanským, právem-li odúmrtním či nějakým jiným titulem právním a kdo ho před tím držel feudálně, kdož by chtěl rozhodovati za skouposti pramenův?

Přech z Kojetic ženě své Kateřině zapisuje r. 1406 věnem 200 hřiven grošů pražských na tvrzi Šenkenberku se vším vzpomenutým příslušenstvím, toliko mimo ves Mlíčovice.[9]) Kromě toho

[1])—[5]) Z. d. IV., 370., 419., V, 137., 342.

[6]) Troschl „Series abbatum cannoniae Lucenae", 1738 pg. 84 Beck, Notizenblatt 1869., l. c. pg. 46.

[7]) Volný, Mähren, III., Znaimer Kreis, pg. 110. a 516.

[8]) Z. d. VIII., 607, [9]) 608.

bere na spolek sestřence své Jindřicha a Ctibora z Bořečkovic,[1]) na týž hrad a totéž příslušenství.[2])

Roku 1418 připomíná se opět týž Přech; tentokráte jmenuje se z Hrádku.[3]) Zapisuje druhé ženě své Maně na všem zboží Šenkenberském 130 kop gr. věnným právem. Věno toto přijímá bratr obvěněné Jan z Hodic, a přivolují k němu bratři Jindřich a Ctibor z Bořečkovic, kteří mají spolek na toto zboží s Přechem.[4])

Právě stého roku po té byl Šenbenberk již poustkou. Roku 1517 Michal Einczinger z Einczingu prodává pustý hrádek jako příslušenství Nového Hrádku a tím zboží jaroslavského Adamovi z Bačkovic.[5]) Roku 1530 měl hradisko Diviš Zdeněk Meziříčský z Lomnice.[6]) Pak se držitelé střídali rychle. Roku 1549 zapisují jej rukojmí za Vilíma Kunu z Kunštátu jako příslušenství Jaroslavic s pustou vsí téhož jména v hradním podhradí nejvyššímu pražskému purkrabímu Volfovi Krajířovi z Krajku;[7]) r. 1558 Volf Krajíř prodal hrad Šimberk Petrovi Čertorejskému z Čertorej,[8]) s něhož, nepovědomo jakým způsobem, přešel na Krajíře zpět, takže r. 1567 Vilím Krajíř z Krajku prodává Šimberk jakožto část statku jaroslavského Mikuláši hraběti z Archa[9]) a r. 1596 za nebožtíka hrabí z Archa les při pustém zámku Šimberku Zikmundovi z Dietrichštejna, čímž hrad znovu spojen s Novým Hrádkem.[10])

Roku 1601 Zikmund z Dietrichštejna zámek pustý Šimberk prodal s Novým Hrádkem nejvyššímu moravskému komořímu Ladislavu Berkovi z Dubé a Lipého.[11]) Roku 1613 Ladislav Berka, když mu bylo nařízeno, aby se vyprodal z Moravy pro nepořádky, které zavinil jakožto zemský hejtman moravský, prodal hrádek Janu Volfartovi Strejnovi ze Švarcenavy společně s Novým Hrádkem.[12]) Roku 1618 jmenuje se již Tymberk naposledy. Prodali jej poručníci statku Jana Volfarta Strejna ze Švarcenavy ke statku vranovskému.[13])

---

[1]) Asi Bořikovice u Hrotovic.?

[2]) Z. d. VIII., 609.

[3]) Nový Hrádek blíže Vranova, založený roku 1358 markrabím Janem Jindřichem. Nyní zřícenina Neuhäusel. Statek zeměpanský, lenní.

[4]) Z. d. VI., 509, [5]) XV., 4, Volný, III., [7]) 294, XXII., [8]) 69, XXIV., 11.

[6]) Vrbka „Heimatskunde des polit. Bezirkes Znaim" I., seš. I., 19.

[9])—[13]) Z. d. XXV., 7, XXV., 7, XXVIII., 7, XXIX., 17, XXX., 51.

Již r. 1517 připomíná se jako pustý. Kdy zpustl, domysliti se není nesnadno. Zajisté za války Korvinovy s Jiříkem Poděbradským. Že by však byl kdy býval loupežnickým hnízdem a že by proto byl markraběcími lidmi r. 1580 pobořen, jak vykládá Vrbka,[1]) nelze dokázati. Svědčí proti bajce této již okolnost, že ještě dnes vzbuzují zříceniny pevného tohoto druhdy hradu opravdový obdiv.[2])

Hypice. Osada, o jejíž poloze až dosud se nevědělo a která námi byla lokalisována.

Nepatrné dějiny nepatrné dědiny.

R. 1360 Procek ze Šenkenberka prodal Jimramovi z Jakubova, Oldřichovi ze Želetavy a Raškovi z Boru půl hradu Šenkenberka, půl vsi Nepicz, půl vsi Vlkova, půl vsi Milíčova a půl popluží s třemi lány v Žerůtkách, půl vsi Hostěhrádku a polovici všeho příslušenství těchto statků za 510 hř.[3])

Z osad do dnešního dne zachovaly se pouze poslední tři, byvše po spustošení XV. věku opětně osídleny ve století XVIII.

Druhé polovice hradu Šimberka a všech poddanských vsí nabyli jmenovaní zemané již roku potomního od Markety ze Šenkenberka za 500 hř.[4]) Hypice psány jsou tenkráte Vepicze.

R. 1406 připomíná se ves tato opět. Markrabí Jošt prodává tvrz Šenkenberk s poplužím u Šenkenberka, vsi Epyce, Vlkov, Hostěrádky, Žirůtky, Milíčovice s poplužími, lidmi, poplatky a dávkami, polnostmi, lukami, lesy, rybníky, potoky, mezemi a hranicemi a se vším příslušenstvím Přechovi z Kojetic, propouštěje zároveň veškery tuto jmenované statky ze závazku feudálního.[5])

Přech z Kojetic pak zapisuje ihned ženě své Kateřině na koupeném statku 200 hř. pražských právem věnným[6]) a přijímá Jindřicha a Ctibora z Bořečkovic na spolek na hrad Šenkenberk a veškery vsi poddanské s výhradou, že statky tyto teprve tehdy právem dědičným přejíti mají na řečené společníky, až vymře rod Přechův.[7]) Bylo však zbytečno výhradu tuto zapisovati, poněvadž takovéto spolky ani za jinakých podmínek právně nemohly býti ujednány.[8])

---

[1]) Z. d. XXXI., 16.

[2]) A. Vrbka: „Heimatskunde d. pol. Bezirkes Znaim“, 1898, díl I., seš. 1., pag. 13.

[3])—[7]) Z. d. III., 560, [4]) IV., 30, VIII., 607, 608, 609.

[8]) Brandlův Glossář, heslo Spolek.

Od té doby se Hypice v zemských deskách nepřipomínají, až teprve k roku 1549, kdy je jako příslušenství Jaroslavic prodali rukojmí za nebožtika Vilíma Kunu z Kunštátu a na Jaroslavicích Volfovi Krajiřovi z Krajku. Psány jsou Ypic.[1]) Ostatní pak osudy této vísky byly podobné osudům zaniklé osady **Českého.** Jmenují se povždy Ipice, avšak původní jméno slulo Epice (od osob. jména Epo, Epík).

Při Vracovicích u Vranova jest veliká obora, nazvaná na mapách speciálních Tiergarten. Jeden díl její jmenují Němci z okolí Hipitz. V místech této Hypické části spatřují se dosud zbytky starožitných zdí a základů budov. Místní pověst vypravuje, že tam bývala kdysi ves, o které se neví, kdy zašla. Jsou to Hypice, zaniklé asi ve válce Korvinově s Jiřím Poděbradským.

Obsah zemských desk brněnských, vydaný archivářem Chytilem, praví při jméně Nepicz a Epicz: unbekannt, wenn nicht etwa das südlich von Jamnic gelegene Nespitz. Dokázali jsme, že není tomu tak.

Vlkov měl stejné osudy s Epicemi a hradem Šimberkem.

R. 1618 připomíná se Vlkov jakožto pustina výslovně naposledy.

Chytil v obsahu prvních dvou kvaternů desk zemských cúdy brněnské nezmínil se o něm vůbec ani slůvkem, ač v kvaternech těchto Vlkov se vyskytuje. Jest si věru opětně stěžovati do neúplnosti a nesprávnosti Chytilových indexů, jichž nápravy žádal již r. 1869 dr. Beck.

Určiti polohu Vlkova není nesnadno. Stávala ves tato u Vracovic; nynější trať Welkowwiesen (také jen Welkowiesen) jest dosud památkou jména. Staří lidé prý dosud se pamatují na zbytky zdí, které byly na těchto loukách a vypravují, že tu kdysi stával klášter.

Vrbkova „Heimatskunde" ves tuto zná pouze podle jména. Za to však ví, že zanikla r. 1431 za bitvy husitské, která se prý strhla kdesi mezi Šafovem a Štítary.[2]) Mínění toto sluší opraviti. Nedaleko Znojma svedena za válek husitských pouze jediná bitva, a to před vánocemi r. 1432. Místo se blíže neudává. Tehdy

[1]) Z. d. XXII., 69.

[2]) „Heimatskunde des polit. Bez. Znaim" 1898, sešit I., str. 19.

vůdci vojska rakouského Leopold Krajíř z Krajku a Jiří z Puchheima napadli české vojsko asi dvěma tisíci lidu a zvítězili. Ale Čechové odtáhli z bojiště v pořádku.[1]) Tato bitva, v níž s každé strany padlo na 500 mužů, byla sotva tak litá, aby ničila celé osady.

Telčice. Místní jméno jest téhož kmene, jako města Telče.

O osadě víme velmi málo. R. 1515 připomíná se již pustou. Albert Bítovský z Lichtenburka prodal ji jako příslušenství zboží Vranovského Archlebovi z Boskovic.[2]) R. 1552 Zdeněk Meziříčský z Lomnice prodal ji se statkem vranovským nejvyššímu pražskému purkrabí Volfovi Krajířovi z Krajku.[3]) R. 1601 vkládá se dvůr poplužní na vsi pusté Telčicích jako příslušenství Nového Hrádku (před tím byla ves pustá Telčice příslušenstvím Jaroslavic) Zikmundovi z Dietrichštejna[4]) a r. 1613 dvůr poplužní na vsi pusté v Telčicích zapisuje se Ladislavu Berkovi z Dubé a Lipého, moravskému hejtmanovi zemskému;[5]) r. 1618 týž dvůr vkládá se poručníkům statku Jana Volfarta Strejna ze Švarcenavy opět jako příslušenství statku Vranova.[6]) Tím zprávy končí.

O poloze vsi napsal Brandl, že jest kdesi nad Břečkovem u Vranova na Znojemsku.[7]) Dnes možno již polohu určitě stanoviti. U Vracovic je luční trať Teltschitzwisen nebo zkrátka jen Teltschitz. Staří lidé vypravují, že pamatují zbytky zdí a základy na těchto místech a tvrdí, že na telčických lukách stával klášter. Než nikoli klášter, nýbrž zaniklá osada.

Vysočany,

něm. Wissokein, samostatná katastrální a politická obec, 11 km severozápadně od Vranova, ani ne čtvrt hodiny od Bítova, na příkrém kopci. (Obr. 54.)

Rozloha obce je 723 ha 38 a, z čehož ploch stavebních 3 ha 27 a.

---

[1]) V. V. Tomek, Dějepis Prahy, IV, 2. vyd., pg. 540.
[2]) Z. d. XV., 2; Volný, III., 192.
[3]) Z. d. XVII., 95; Volný, III., 192.
[4])—[6]) Z. d. XXIX., 17, XXX., 51, XXXI., 16.
[7]) Brandl, Obz. 1885, pg. 164.

Obr. 54. Vysočany.

Obyvatelstva bylo r. 1790 ve 34 domech 179, r. 1834 ve 30 domech 224, r. 1880 ve 40 domech 198, r. 1890 ve 40 domech 217 a r. 1900 ve 39 domech 246 duší, Čechů, katolíků, zemědělců.

Přifarena je osada do Bítova, kde je i hřbitov a pošta, nejbližší nádraží je v Šumvaldě. Faráři bítovskému náležel kdysi nynější grunt čís. 6.

Nejstarší rod na gruntě je rod Černého, již od r. 1755.

R. 1905 zřízena byla ve Vysočanech pro osady Oslnovice a Vysočany školní expositura s vyučovací řečí českou, do té doby byly obě osady přiškoleny do Bítova.

Jména tratí: Deka, Dráha, Cípatá, Žlíbky, Klínky, Kudrnů kopec, Nívky, Poloudělí, Sedlíšek, Zadní Březí, Kroužky, Kopaninky přední a zadní.

Místní jméno značí dle dra. Dvorského obyvatele osady Vysoké, znělo tedy Vysočané. Ale také možno jméno vykládati po vysoké poloze místa, kterýž výklad u našich Vysočan je velmi případný.[1])

Ve Vysočanech byl kdysi lán pole majetkem oltáře sv. Vavřince v Bítově. R. 1424 kaplan od sv. Vavřince, Ješek, postoupil lánu se dvěma nivami a kopcem porostlým lesem kromě louky pod Holubovým žlebem a kromě desátku s panským povolením sedlákovi Janu Mertovi, aby mu za to na den sv. Doroty dával ročně 3 měřice ovsa, 6 kur, 20 vajec. půl hřivny a 15 gr. platu a jednou pro vždy 3 kopy gr.[2])

R. 1498 byly příslušenstvím hradu bítovského. Král Vladislav II. propustil je spolu s ostatními osadami páně Burjanovými Lichtemburského z Bítova ze svazku manského.[3])

R. 1574 Lidmila Bítovská z Lichtemburka propustila obec Vysočany z práva odúmrtního.

Vysočany byly vždy příslušenstvím bítovským a s tímto statkem měnily majetníky. R. 1612, když Volf Strejn ze Švarcenavy prodal Bítov Bočkovi Jankovskému z Vlašimě, byl již ve Vysočanech panský dvůr,[4]) který je dosud.

---

[1]) Dr. Dvorský v „Čsp. muz. sp. ol." 1895, str. 105. Dle něm. názvu Wisokein zdá se, že průvodním jménem osady bylo „Vysoká"; po spustošení a novém osazení dostalo se jí jména dle obyvatelův.

[2]) Original na pergameně na zámku v Náměšti. (Vöttauer Urkunden.)

[3]) Archiv Český VI., 568.

[4]) Z. d. XXVI., 45.

Zblovice,

samostatná katastrální a politická obec $^3/_4$ hodiny severně od Bítova, 11 km severozápadně od Vranova, nad příkrými skalisky na svahu Suché Hory. Jsou tam lomy na dobrý stavební kámen a výnosné vápenné pece. Ze Zblovic zásobuje se vodou zámek Bítov. Vápno bítovské (zlobické) má široko daleko dobrou pověst.

Rozloha obce je 448 ha, z čehož ploch stavebních 1·5 ha. Obec nemá skoro žádného obecního jmění.

Obyvatelstva bylo r. 1790 v 21 domech 123, r. 1834 ve 23 domech 160, r. 1880 v 36 domech 169, r. 1890 v 37 domech 187 a r. 1900 ve 34 domech 162 duší, Čechů, katolíků. V osadě je toliko 8 pololáníků, ostatní jsou chalupníci, kteří se živí po většině řemeslem. Mezi řemeslníky je nejvíce zedníkův a tesařův. Mnozí obyvatelé zdržují se po celé léto za prací v cizině.

Farou, školou a poštou přísluší osada do Bítova.

Přes sto let drží rodný grunt jen rodina Kronowettrova (od r. 1755).

Jména trati: Hospodský, Dlouhé a Velké díly, Bič, Dubina, Bejlí, Zelné zahrádky.

Zblovice patřily vždy k panství bítovskému a s ním měly společné osudy.

Po třicetileté válce byla v osadě třetina obyvatelstva německého, ale v XVIII. století bylo obyvatelstvo počeštěno.[1])

Při silnici z Dešova na Budějovsku do Bítova u zblovských vápenek stojí t. zv. „Starý dub", jehož stáří odhadli znatelé na 600—700 let. Objem jeho je uprostřed kmene 5·36 m. a výška 29 m. Je to starožitný památník, jakých u nás již málo.

---

[1]) Slavík, Časop. Mat. Mor. 1897 str. 23.

Opravy tiskových chyb.

Strana	14.	řádek	11.	shora	čti	*Š*títary	místo	*S*títary.
„	17.	„	10.	zdola	„	„*t*"	„	„*t*".
„	17.	„	8.	„	„	náslovné	„	nás lovné.
„	20.	„	3.	shora	„	do Betlema	„	do Betléma.
„	25.	„	7.	„	„	*s* hlinou	„	*v* hlinou.
„	26.	„	10.	„	„	*Š*títary	„	*S*títary.
„	29.	„	16.	„	„	Břečkově	„	Břeckově.
„	31.	„	19.	„	„	Petříně	„	Petíně.
„	37.	„	1.	„	„	*Dolních*	„	Horních.
„	39.	„	1.	„	„	lep*ý*	„	lep*y*.
„	52.	„	8.	zdola	„	*r*. 1499	„	*z* 1499.
„	58.	„	8.	shora	vypadlo číslo 220; čti 220 školou.			

SEZNAM OBRAZŮV.

Obr. Str.
1. Pohled do údolí Dyje u Nového Hrádku 7
2. Bítov. (Kreslil R. Havelka.) Vložka . . . . —
3. Skála „Obluk“ pod Bítovem. (Kreslil prof. Fr. Zvěřina.) Vložka . . —
4. Prof. Fr. Zvěřina 9
5. Rom. Havelka 10
6. Ledové sluje u Vranova 11
7. Pečeti některých obcí 27
8. Vranov 34
9. Vranov (náměstí) 36
10. Vranovský zámek 38
11. Sál hrabat Althanův v zámku vranovském 39
12. Schodiště na nádvoří zámku vranovského 41
13. Chrám ve „Felicienheimu“ ve Vranově 43
14. Městečko Bítov 60
15. Ze zátiší Bítovského (maloval Rom. Havelka). 61
16. Leopold hrabě Daun, vítěz u Kolína 62
17. Z býv. zbrojnice bítovské 63
18. Nádvoří s hradní kaplí na Bítově 66
19. Vnitřek kostela bítovského 67
20. Býv. kostelík Nejsv. Trojice 69
21. Hrad Bítov (od východu) 72
22. Hrad Bítov (od jihu) 73
23. Hrad Bítov (brána s býv. padacím mostem) 79
24. Znak pánů z Lichtemburka 86
25. Znak p. z Vlašimě 102
26. Znak hrabat z Daunu 103
27. Otakar hrabě z Daunu 104
28. Partie z Bítova (Kresba R. Havelky) 105
29. Cornštejn. (Dle fotografie) 107
30. Hrad Cornštejn. (Kresba R. Havelky) 109
31. Horní Břečkov 110
32. Čížov 115
33. Frajštejn 116
34. Kostelík ve Frajštejně 117
35. Jazovice 122

Obr.		Str.
36.	Křtálky	124
37.	Půdorys Lančova	129
38.	Liliendorf	134
39.	Pohled na Lukov	136
40.	Lukov (náves)	137
41.	Vnitřek kostela v Lukově	139
42.	Nový Hrádek	144
43.	Mlíčovice (náves)	146
44.	Mlíčovice	147
45.	Oslnovice	150
46.	Starý Petřín	153
47.	Starý obraz Šafova	158
48.	Šafov (náměstí s kostelem)	159
49.	Štítary	166
50.	Farní kostel s věží ve Štítarech	167
51.	Vnitřek kostela ve Štítarech	168
52.	Šumvald	176
53.	Vracovice	179
54.	Vysočany	188

OBSAH.

I. Všeobecný pohled.

Str.

1. Přehled zeměpisný a přírodovědecký 1

Poloha, str. 1. Útvar a povrch půdy, str. 2. Horopis, str. 3. Podnebí, str. 3. Květena, str. 4. Zvířena, str. 5.

2. Osazování krajiny 6

Krajinný ráz a krásy přírodní, str. 6. Místní jména, str. 12. Hrady, tvrze, zámky, panství, městečka, str. 13. Samoty, str. 14.

3. Obyvatelstvo 15

Národnost, str. 15. Nářečí, str. 17. Kroj, str. 18. Život lidu, str. 19. Uspořádání statku, str. 20. Poddanské poměry, str. 21.

4. Živnosti 22

Hospodářské poměry, str. 22. Průmysl, str. 24. Záležitosti obecní, str. 25. Spojovací prostředky, str. 26.

5. Duchovní správa a školy 28

Duchovní správa, str. 28. Školy, str. 29.

6. Zdravotnictví 30

7. Statistický přehled 30

II. Jednotlivé obce.

Vranov 33
Jméno, poloha a původ městečka, str. 33. Popis městečka, str. 35. Kostel a fara, zámecká kaple, str. 44. Dědiny, str. 47. Škola, str. 58.
Bítov 59
Břečkov Horní neb Horní Břečkov 110
Cornštejn hrad viz Bítov . . 106
Čížov 113
Frajštejn 116
Chvalatice 119
Jazovice 121
Křtálky 123
Lančov 127
Liliendorf 133
Lukov 135
Mlíčovice 145
Nová Ves 148
Nový Hrádek viz Lukov . . . —

Oslnovice 149
Nový Petřín 151
Starý Petřín 152
Pomyče 156
Šafov 157
Šreflová 164
Štitary 165
Šumvald 176
Unašov 177
Vracovice 178
Vysočany 187
Zblovice 190

Zaniklé osady.

Český a Křimov viz Vranov . 50
Nárožinky, Otoslavice a Pravčice viz Vranov 53
Křeslik viz St. Petřín . . . 156
Šimberk osada a hrad viz Vracovice 181
Epice, Hypice neb Vepice a Kaknovice viz Vracovice . . 185
Vlkov viz Vracovice 186
Telčice viz Vracovice . . . 187

Mapa okresu Vranovského. Kreslil Jan Dostal.

